

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XVII-то обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

XLII заседание, събота, 31 май 1914 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. д-ръ И. Момчиловъ, въ 3 ч. 15 м. слѣдъ пладне)

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)
Засѣданието се отваря.

Г. секретарьтъ ще провѣри присѣтствующитѣ.

Секретарь М. Зелковъ: (Прочита списъка. Отсѣтствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Мехмедъ Джелалъ Абединъ, Иванъ Ангеловъ, Недѣлко Атанасовъ, Никола Атанасовъ, Салимъ Ахмедовъ, Иванъ Багаровъ, Константинъ Бозвелиевъ, Тома Вълчевъ, Иванъ Гешовъ, Димитъръ Джанкардашлийски, Христо х. Димитровъ, Василь Димчевъ, Вешко Дуновъ, Шакиръ Зиомриевъ, Никола Калчевъ, д-ръ Симеонъ Кехлибаровъ, Георги Кирковъ, Маринъ Ковачевъ, Александъръ Недевъ, Адамъ Нейчевъ, Паскаль Паскалевъ, Александъръ Пенчевъ, Венедиктъ Поповъ, Димитъръ Поповъ, Едхемъ Рухи, Илия Стоевъ, д-ръ Никола Стойчевъ, д-ръ Димитъръ Тодоровъ, Теню Узуповъ, Никола Харлаковъ, д-ръ Андрей Ходжовъ и Крумъ Чапрашиковъ)

(Прѣседателското мѣсто заема прѣдседательтъ г. д-ръ Д. К. Вачовъ)

Прѣдседательтъ: Отъ 243 народни прѣдставители отсѣтствуватъ 32; налице сѣ 211. Значи, има достатъчно число, за да се пристѣпи къмъ дневния редъ.

Дадени сѣ отпуски на слѣднитѣ г. г. народни прѣдставители:

На г. Петъръ Панайотовъ, народенъ прѣдставителъ отъ Шуменъ, 3 дена, начиная отъ 28 т. м.

На г. Станчо Дюневъ 10-дневенъ отпущекъ по болестъ, начиная отъ вчера.

Пристѣпиме къмъ дневния редъ: продължение разискванията по законопроекта и прѣдложенията на народнитѣ прѣдставители за амнистията.

Н. Цановъ: Нѣма ли да се отговаря на питаня, г. прѣдседателю? Азъ говорихъ снощи съ г. подпрѣдседателя и той ми даде обѣщание.

Прѣдседательтъ: Въ събота въобще не се поставятъ, понеже е день за прошения. Днесъ, по изключение, опрѣдѣли се да се продължи вчерашниятъ дневенъ редъ.

Но, прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, има единъ народенъ прѣдставителъ, който не е полагалъ клетва; ще бѣде подведенъ подъ такава. Тукъ ли е прѣдставительтъ, който е на мѣстото на г. Мишева?

Обаждатъ се отъ лѣвицата: Нѣма го.

Прѣдседательтъ: Ние му съобщихме вчера. Тогава, ще се остави за другъ пътъ.

Н. Цановъ: Въ съгласие съ г. подпрѣдседателя, снощи взехме рѣшение, и той се съгласи на туй нѣщо, щото като първо питане да се постави днесъ на дневенъ редъ питането общо отъ нѣколко оппозиционни прѣдставители.

Прѣдседательтъ: Г. министъръ-прѣдседательтъ казва, че не е още готовъ, понеже ималъ нѣкои справки да направи.

Министъръ П. Пешевъ: Има да направи справка, кои лица сѣ взимали участие и отъ кои групи, кой е прѣдвождалъ движението въ Варна, кой е прѣдседателствувалъ митингитѣ, кои сѣ завзели църквитѣ. Тия свѣдѣния трѣбва да ги има, за да отговори на питането ви.

Н. Цановъ: Вие сами разбирате спѣшността на това питане.

Министъръ П. Пешевъ: Имате право, много спѣшно е.

Н. Цановъ: И въ интереса на правителството е, това питане да се тури часъ по-скоро на дневенъ редъ.

Министъръ П. Пешевъ: Но въ интереса на истината е да се направятъ справки.

Н. Цановъ: Значи, остава за въ понедѣльникъ.

Министъръ П. Пешевъ: Когато дойдатъ справ-
китѣ ще ви се отговорятъ.

А. Стамболийски: Ние бѣхме дали извѣстно прѣд-
ложение. Защо не го съобщите, г. прѣдседателю?

Прѣдседателъ: Сѣбота е днесъ.

Има думата г. Коларовъ, за да продължи
рѣчъта си.

В. Коларовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣд-
ставители! Азъ вчера бѣхъ принуденъ да прѣкъсна
своитѣ обяснения на нашето прѣдложение за ам-
нистия именно на она пунктъ, когато разгледвахъ
отношенията, съществуващи прѣзъ врѣме на войната,
между една голѣма частъ отъ офицерството и вой-
ницитѣ, и условията, въ които бѣха поставени бѣл-
гарскитѣ войници прѣзъ врѣме на цѣлата война.

Азъ, когато става дума за амнистия, се имамъ
прѣдъ видъ прѣстѣпления, които иматъ малко или
много масовъ характеръ. Не се амнистиратъ едно лице,
не се амнистиратъ прѣстѣпления, въ основата на
които лежатъ нѣкакви лични мотиви, прѣстѣпления,
които иматъ индивидуаленъ характеръ, защото ин-
дивидуалнитѣ прѣстѣпления не могатъ да засег-
натъ колективитета, не могатъ да засегнатъ народ-
ната душа, за да бѣде необходимо да се реагира
посрѣдствомъ една амнистия. Въ случая, ако се го-
вори за амнистия, то е затова, защото войницитѣ
прѣстѣпления иматъ масовъ характеръ и, доколку
тѣ иматъ масовъ характеръ, дотолкова и ние се за-
стъпваме тукъ за тѣхното амнистиране.

Г. г. прѣдставители! Едно отъ прѣстѣпленията,
което има масовъ характеръ и което за нещастие се
изключва отъ законопроекта на почитаемото прави-
телство, то е прѣстѣплението неявяване въ срокъ
на служба, неявяване при мобилизация, както г. Та-
кевъ изтъкна, на цѣли 26—27 хиляди емигранти на-
ходящи се въ онзи моментъ задъ океана — въ Аме-
рика, въ Канада, въ Австралия и пр. Е добръ, почи-
таемото министерство ни казва, че тѣзи хора, които
въ она моментъ, когато България призоваваше
всѣки свой гражданинъ да изпълни своя отечественъ
дългъ, не отговори на този зовъ, не заслужаватъ
милостъ, тѣ трѣбва да получатъ възмездие за своето
прѣстѣпление. Тѣй отговаря и г. Такевъ въ името
на демократическата група, като претендира, че ония
хора сѣ извършили голѣмо прѣстѣпление по отно-
шение на България. Г-да! Нѣма никакво съмнѣние,
че когато единъ народъ се бори за извѣстна кауза,
каквато и да бѣде тя, когато единъ народъ е при-
зованъ да отиде да изпълни, да разрѣши извѣстна
задача, каквато и да е тя, то ония граждани, които
като се чувствуватъ граждани на тая страна, не се
притекатъ, когато законитѣ на страната ги задъл-
жаватъ, очевидно е, вършатъ прѣстѣпление. Но,
г-да, въпросътъ е тукъ не само да се констатира,
че дадени лица не сѣ изпълнили своя отечественъ
дългъ; въпросътъ е въ слѣдното: какво направи то-
гава българското правителство, българската дър-
жава, за да даде възможност на ония, които бѣха
задъ океана, да не манкиратъ на своя отечественъ
дългъ? Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ
тѣй лесно не се разрѣшава. Ако вие имате тукъ
27 хиляди души недошли, неотзовали се на зова за
мобилизация, то, очевидно е, при онова положение,
когато всички сѣ единодушни въ това отношение,
когато цѣлиятъ български народъ се отзовава на
зова за мобилизация, това прѣгрѣшение на 27 хи-
ляди души емигранти отъ задокеанскитѣ страни не
може да се дължи на тѣхната прѣстѣпна воля, на
желанието имъ да манкиратъ изпълнението на своя
дългъ. Самиятъ фактъ, че вие имате една огромна
маса, е доказателство, че тукъ трѣбва да съществува
една обща причина, причина, която е надъ волята

на отдѣлния човѣкъ. Ами това нѣщо почитаемото
правителство въ онова врѣме трѣбваше да го знае;
не можеше да не го знае. Въ бюджета на Министер-
ството на външнитѣ работи всѣка година се отпу-
скатъ извѣстни суми, подъ § 19, за подпомагане на
бѣдни бѣлгари и бѣлгарски подданици отъ лега-
циитѣ и консулствата въ чужбина за възвръщането
имъ въ България. Въ 1912 г. сѣ били прѣдвидени
14.052 л. за тая цѣль; толкова сѣ били приблизи-
телно и за първитѣ години. Ами ако въ нормално,
въ обикновено врѣме, когато нѣма мобилизация, ко-
гато всѣки свободно може да върви и въ Европа
и въ Америка, сѣ били прѣдвидени 14.052 л., за да
се подпомага на бѣднитѣ бѣлгари за дохождането
имъ въ България, въ врѣме на война, когато купю
и слѣло, когато цѣлата българска емиграция вѣнъ
отъ България трѣбва да дойде въ България, пита
се, българското правителство не знаеше ли, че въ
тази маса тамъ има една огромна частъ отъ бѣдни
работници, които нѣматъ нищо, които сѣ напуснали
своята страна, отивайки да печелятъ своето съще-
ствуване, че една грамадна частъ отъ това населе-
ние може да бѣде въ тоя моментъ даже безъ срѣд-
ства за съществуване, а камо-ли да намѣри необхо-
димата, доста значителна, сума за едно пътешествие
отъ Америка и Австралия до България? Българ-
ското правителство тѣкмо тогава, прѣзъ м. августъ,
когато се готвѣше да мобилизира народа, намира за
възможно да отпусне 200.000 л. за пътешествие на
Негово Величество Царя въ берлинския и виенския
дворци, да отпусне 111.000 л. за отпразнуване 20-го-
дишнината отъ възшествието на Негово Величество
на прѣстола; но това българско правителство съче-
та за нужно да отпусне само 15.000 л. за улеснение на
българскитѣ емигранти, за идването имъ въ Бѣл-
гария, призовани съ указа за мобилизацията. Съ
указъ № 84 отъ 27 септемврий се отпускатъ тѣзи
15.000 л. отъ правителството; толкова е гласувало
тогава Народното събрание, толкова отпуска и пра-
вителството.

Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ не е
билъ никакъ труденъ да бѣде разрѣшенъ, защото
българското правителство знаеше, че тия емигранти
сѣ бѣдни български работници. То така сѣщо
знаеше, че можеше да игнорира, че въ онзи моментъ
въ Америка съществуваше индустриална криза и
една огромна частъ отъ българската емиграция
бѣше безъ работа, скиташе се тамъ немила-недрага,
безъ срѣдства за съществуване. Когато вие, г-да,
се обръщате къмъ този народъ и му казвате: „Оте-
чеството ви зове да дойдете да проливате вашата
кръвъ“, какво направихте, за да го улесните въ из-
пълнение на неговия дългъ? Дойдоха само 20 хи-
ляди души — не зная точно цифрата — но 27 хи-
ляди не дойдоха. Щомъ цѣлиятъ български народъ
е дошълъ и отишълъ подъ знамената, и тѣзи 27 хи-
ляди души щѣха да дойдатъ, ако българското пра-
вителство съзнаваше своя дългъ, ако разбираше
нуждитѣ на работническата класа, ако влизаше въ
нейното положение и направѣше необходимитѣ улес-
нения за тѣхното идване. Азъ искамъ да зная, ис-
камъ да ми се отговори, колко пари отпусна бѣлгар-
ската държава на американскитѣ емигранти? Отъ
тѣзи 30 хиляди лева, отпуснати прѣзъ 1912 г., за
идването на бѣлгари въ България, каква сума биде
отпусната за идването на български емигранти отъ
Америка? Струва ми се, че нищо не е отпуснато,
струва ми се, че българското правителство тогава
даже не е подирило способъ да разрѣши този
въпросъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:
Нѣмахме консулъ въ Америка.

В. Коларовъ: Това би могло, г. министре, да
стане и чрѣзъ услугата на чуждестранни консул-

ства. А пък самият факт, че едно българско работническо население в Америка, което не е по-малко от 70—80 хиляди души, се оставя без защитата даже на един български консулт, това също е едно доказателство за грижата, която има българското правителство спрямо българските работници.

Е добър, сега ще ги съдите. Казва ни г. военният министър: „Ами тѣзи хора ще се явят предъ съда и ще кажат, че сж пѣмали пари; съдътъ има сърце, ще влѣзе въ положението имъ, нѣма да ги осъди“. Г. г. народни прѣдставители! Съ какво ще докажете вие, че сте нѣмали пари? Азъ бихъ желалъ да ми се посочи какъ ще стане това, какъ ще се увѣри съдътъ, че въ онзи моментъ не сте разполагали съ пари? На васъ ще ви кажатъ друго: „20 хиляди души намѣриха пари да си дойдатъ, какъ вие не можахте да намѣрите?“ Не е тамъ въпросътъ. Ако единътъ се признае, какво една голѣма, огромна частъ отъ тия липсали да се отзоватъ на мобилизацията и да дойдатъ въ България дѣйствително сж били лишени отъ срѣдства за прѣплуване на океана, то, г. г. народни прѣдставители, амнистията е единствената справедливостъ, единственото срѣдство за поправка на онова, отговорно за което е българското правителство, а не тия емигранти, които останаха въ Америка и които вие сега незаслужено искате да осъдите на вѣченъ ostrакизъмъ, значи, да нѣма мѣсто за тѣхъ въ България. 27 хиляди души емигранти, които иматъ сѣмейства въ нашата страна, вие ги осъждате да бѣдатъ вѣчни изгнаници. Ако тогазъ българското правителство е извършило едно прѣстѣпление, по отношение на тѣхъ, като ги е направило прѣстѣпници по отношение на нашитѣ закони, вие ако ги не амнистирате, че извършите второ прѣстѣпление, като скѣсате завинаги връзката между тѣхъ и България и лишите по такъвъ начинъ България, която има нужда отъ работни сили, отъ едно огромно количество нейни добри работни рѣци.

Х. Бояджиевъ: Малко е наказанието.

В. Коларовъ: Г-да! Азъ ще разгледамъ нѣколко други прѣстѣпления, които иматъ масовъ характеръ, ще се опитамъ да очертая предъ васъ условията, при които тѣ сж извършени, и вие тогава рѣшавайте, да-ли дѣйствително авторитѣ на тия дѣяния заслужаватъ амнистия или тѣ трѣба да бѣдатъ осъдени като прѣстѣпници. Споредъ законопроекта не се амнистиратъ онѣзи, които сж се прѣсторили на болни, които сж се самоанариявили и по такъвъ начинъ сж се отклонили отъ изпълнението на длѣжъ си прѣзъ врѣме на войната. Г. г. народни прѣдставители, трѣба да констатираме съ прискѣрбие този фактъ. Дѣйствително, прѣзъ врѣме на войната имаше самоанариявания и тия самоанариявания, особено къмъ края на втората нещастна война, бѣха взели едно значително разпространение, нѣкъдѣ едва-ли не епидемически характеръ. Това е вѣрно. Азъ съмъ слушалъ отъ лѣкари да разправятъ, че маса войници сж се явявали при тѣхъ съ рани по лѣвата рѣка, и тѣ съвѣстно сж считали, че тѣзи рани се дължатъ не на неприятелски куршумъ, а на собственъ куршумъ, тегленъ отъ самитѣ тѣхъ. Прискѣрбенъ и печаленъ е този фактъ. Но, г. г. народни прѣдставители, когато ще съдите вие тѣхнитѣ дѣяния, когато ще съдите тѣзи хора като прѣстѣпници, попитайте се, защо нѣмаше самоанариявания прѣзъ първата война? Ако прѣзъ първата война е имало самоанариявания, тѣ сж били рѣдки, индивидуални случаи. И азъ съмъ съгласенъ, че тогазъ, когато това прѣстѣпно дѣяние има единиченъ характеръ, то може да се припише на индивидуалнитѣ качества на войника, но тогазъ, когато то взима масовъ характеръ, широко разпространение, тогава, г. г. народни прѣд-

ставители, личниятъ характеръ на дѣянието остава на заденъ планъ, друго нѣщо изпѣква напредъ. Ако толкова войници, които храбро сж се държали въ цѣлъ редъ сражения прѣзъ първата турска война, въ послѣдната братоубийствена война дохдоха до тамъ, щото да се самоанарияватъ, то, г. г. народни прѣдставители, това не се дължи на тѣхния личенъ характеръ, на прѣстѣпна воля; тѣ не сж станали прѣстѣпници затова, защото иматъ прѣстѣпна воля, а извѣстни условия сж ги довели до това положение. Азъ ще приведа нѣколко случая и убѣденъ съмъ, че тѣзи случаи ще бѣдатъ примѣри, ще бѣдатъ образци за останалитѣ случаи.

Г. г. народни прѣдставители! На 20, срѣщу 21 юний, 13 Рилски полкъ, въ който азъ служехъ, се намираше на една могила при с. Райчани; това бѣше слѣдъ 17, 18 юний, когато полкътъ прѣтърпѣ голѣми загуби, благодарение, ако щете, главно, на това, че заповѣдта за прѣкрѣпяване на военнитѣ дѣйствия биде изпълнена по единъ недопустимъ и невъзможенъ начинъ.

А. Димитровъ: И командирѣтъ на полка не знаеше що работи.

В. Коларовъ: Казвамъ, това бѣше слѣдъ погрома, прѣтърпѣнъ отъ този полкъ, погромъ, който коштува на полка голѣми жертви, защото отъ 3 хиляди участвуващи въ боя отъ този полкъ, само 500 души се върнаха, а останалитѣ паднаха убити, ранени и плѣнени. Тия 500 души, събрани само въ една дружина, на 20 бѣха на върха. Прѣзъ цѣлия денъ се води бой; войницитѣ не бѣха яли, не бѣха спали, не можеха да приказватъ, гласовѣтъ и на войници, и на офицери бѣха прѣсиснали, офицеритѣ бѣха сведени до $\frac{1}{4}$ отъ тѣхния ефективъ при началото на втората война. Прѣзъ нощта — една тъмна нощ — началството съобща, че тая нощ навѣрно ще има нощна атака; всички бѣха възбуждени и тѣкмо тогава, когато се правѣха извѣстни укрѣпителни работи, слѣдъ като никой не е спалъ толкова дни, чуватъ се нѣколко пушки, дрънкане на звънци и пр., и понеже е казано, че ще има нощна атака, веднага всички скачатъ и извикватъ: „Атака!“ Нѣколко пушки стрѣлятъ. Въ този моментъ настѣпва една суматоха, вдигатъ се войницитѣ, които сж отзадъ въ резервата — не въ веригата, а отъ поддрѣжката — грабватъ пушкитѣ, и понеже никой не знае, какво е дѣйствителното положение въ тази мрачна нощ, какво има напредъ, да-ли има атака, кѣдѣ сж сърбитѣ, почватъ да стрѣлятъ и не само да стрѣлятъ, но и да бѣгатъ въ разни посоки. На дѣсно отъ насъ е единъ скалистъ баиръ и скорострѣлната батарея мислѣйки, че има нощна атака на нашата могила, открива огънь на картечна дистанция съ прашнели. Отъ сръбска страна отговарятъ съ артилерийски огънь, и въ този моментъ тая могила като-че-ли бѣше осѣяна съ полулуди хора — никой не можеше да се владѣе. Войницитѣ викатъ, бѣгатъ въ всевъзможни посоки и стрѣлятъ, но стрѣлятъ върху кого? Стрѣлятъ едни върху други. Маса жертви паднаха на тая могила. Всички хукватъ и една голѣма частъ въ тази неразбория, въ тази тъмнота, бѣга назадъ. Ние, офицеритѣ, скачаме, викаме „напредъ!“, спираме една частъ съ извадени револвери, една частъ вече се смѣква назадъ, но огънѣтъ невъзможно бѣше да се спре. Викатъ имъ „напредъ!“ и тѣ всички викатъ „напредъ!“, обаче вървятъ назадъ. Викатъ имъ: „Не стрѣляйте, нѣма сърби“, и тѣ викатъ: „Не стрѣляйте, нѣма сърби“, но продължаватъ да стрѣлятъ — просто хора, които буквално сж изгубили душевното си спокойствие и равновѣсие. Най-послѣ, слѣдъ извѣредно голѣми усилия, суматохата спира, и постепенно войницитѣ дохождатъ на себе си, опомнятъ се, разбиратъ, че собствено нищо нѣма, че това

е било една лудост. Но кажете, г. г. народни прѣдставители, на какво се дължи тая лудост? Азъ ще ви кажа сега какви прѣстѣпления бидоха извършени въ този моментъ. Ако въ този моментъ тѣзи хора извършиха войнишки прѣстѣпления, нарушиха военно-наказателния законъ, кажете ми, какъ вие можете да ги държите отговорни за тѣхнитѣ дѣяния? Положението бѣше таково критическо въ психологическо отношение, че артилерията, която бѣше вдѣсно отъ насъ, не знаейки какво става, налуца позицията, грабна орджията и ги смѣхва долу. Нейниятъ батареенъ командиръ и младши офицеръ изгубиха ума си, г. г. народни прѣдставители, и на втория денъ слѣдъ това се самозастрѣляха. Това бѣха капитанъ Христовъ и подпоручикъ Боевъ отъ 7 артилерийски полкъ. Сега, когато тая суматоха постепенно се умирваше и почти се умири, задъ гърба си ние вече слушахме отдѣлни вистрѣли и разбрахме много добръ, че това сж вистрѣли на войници, които въ тая суматоха бѣгаха и се прѣскаха въ всички посоки. Мѣстността тамъ е извѣрдно вълниста, гориста. Войницитѣ, прѣснали се назадъ, въ това душевно състояние, почнаха да се самонараняватъ, и да отиватъ назадъ като ранени. Тѣзи хора, г. г. народни прѣдставители, наранили се при такива условия, вие ще сждите като прѣстѣпници, вие ще имъ наложите драконовскитѣ постановления на военно-наказателния законъ, които иматъ смисълъ, признавамъ, но тогава, когато мене ме призоваватъ при една мобилизация да изпълня своя дългъ и азъ, за да се отклоня, просто обзетъ отъ желание да излѣжа законитѣ на страната си, вземамъ та посегна на своето здраве. Това нѣщо има прѣдъ видъ наказателния законъ, когато диктува подобни постановления. Обаче тѣзи самонаранявания, извършени въ врѣме на бой, при такова психологическо състояние на народнитѣ маси, на борящитѣ се войници, вече сж прѣстѣпления невмѣняеми, войницитѣ не сж отговорни за тѣхъ, и ако наказателниятъ законъ прѣдвижда за тѣхъ наказание, то дългъ е на народното прѣдставителство, като влѣзе въ оцѣнката на общитѣ условия, въ които бѣха поставени българскитѣ войници прѣзъ врѣме на войната, да ги амнистира.

Г. г. прѣдставители! Азъ знамъ, че слѣдъ поражението на 13 полкъ, биде съставенъ — на 4 юлий бѣше, ако се не лъжа — единъ списъкъ, броящъ около 200 войници, които се считаха като избѣгали отъ линията на сражението, като войници отклонивши се, отлѣчили се отъ боя въ лицето на противника. Е добръ, въ нѣколко думи азъ ще ви очертая по какъвъ начинъ биде извършено това и сждете вие, има ли прѣстѣпна воля, има ли прѣстѣпление отъ страна на войницитѣ.

Д-ръ Д. Димитровъ: Щомъ нѣма прѣстѣпление, нѣма да ги осждятъ.

В. Коларовъ: Нѣма да се дадатъ подъ сждъ ли? За жалостъ, дадени сж подъ сждъ.

Д-ръ Д. Димитровъ: Щомъ нѣма прѣстѣпна воля, нѣма прѣстѣпление, ще ги оправдаятъ.

В. Коларовъ: Г-да! На 17 юний, когато почнаха военнитѣ дѣйствия, полкътъ биде пратенъ да мине Злѣтовската рѣка, да разрѣши извѣстна задача, да завземе извѣстна височина. На 17 напредва успѣшно, на 18 продължава дѣйствията си, води се една упорита борба, сѣрбитѣ сж отъ три страни, тѣхни кавалерийски развѣзди се явяватъ въ тила ни, ние се намираме като въ единъ чоралъ, вмѣкнати чакъ въ прѣститѣ му; отъ никждѣ абсолютно никаква помощъ не идва, защото нашето начальство съчете за нобъ и хвърли всичкитѣ части въ

огъня, да нанесе силенъ рѣшителенъ ударъ. Падатъ вече маса хора, редоветѣ сж разредени, има голѣмо количество убити и ранени. Въ 12 ч., когато боятъ бѣше най-ожесточенъ, дохожда заповѣдъ за спиране на военнитѣ дѣйствия. Ние се биемъ, ние сме хванати за коситѣ, ние се намираме на едно незначително разстояние отъ сѣрбитѣ, а заповѣдъ се дава: „Стои!“ Трѣбата свири отбой, всички спиратъ. Пратенъ бѣ ужъ началникътъ на щаба да отиде да влѣзе въ прѣговори съ сѣрбитѣ, но прѣдъ видъ на обстоятелството, че боятъ продължава, той не можа да отиде, той си остава тамъ. Ние спираме, сѣрбитѣ нищо не знаятъ, тѣ продължаватъ да се биятъ, използватъ затишието отъ наша страна и се вдигатъ на атака противъ насъ отъ всички страни. У насъ има заповѣдъ: никой да не стрѣля. Сѣрбитѣ дохождатъ, и какво става? Много просто — катастрофа, разгромъ. Понеже нито заповѣдъ за отстъпление има, нито заповѣдъ за бой, а напротивъ, заповѣдъ да стоишъ, да не стрѣляшъ, очевидно, резултатътъ е катастрофа. И става слѣдното нѣщо. Когато сѣрбитѣ идватъ, голѣма частъ отъ войницитѣ хукватъ назадъ да се спасятъ — нѣма защо да се прѣдаватъ. Държейки пушкитѣ въ рацѣтѣ си една частъ отъ тѣхъ се спущатъ отъ височинитѣ надолу, а друга частъ, която е въ центра, оградена, не може да избѣга, тя остава плѣнена. Става отстъпление. Никой не знае въ случай на отстъпление, кждѣ ще върви — ние нощемъ минахме граничната линия. Всичко върви назадъ. Мѣстността извѣрдно прѣстѣчена, палинска. Ние се събираме 30—40 души, постепенно прииждатъ войскови части. На втория денъ ние се събрахме 400—500 души. Има още 500 души. Кждѣ сж? Никой не знае кждѣ сж частитѣ. (Отъ министерската маса прѣснчатъ) Не е имало, г. министри, наническо бѣгство. Азъ казвамъ, че всичко върви назадъ. Когато ние спираме боя, сѣрбитѣ, които сж на 400 крачки прѣдъ насъ, не спиратъ, тѣ водятъ бой, тѣ дохождатъ при насъ. Имаме заповѣдъ да не се биемъ. Какво ще правимъ? Или трѣба да се сдадешъ, или трѣба да вървишъ назадъ. Кон вървятъ назадъ? Всички, които могатъ да вървятъ; останалитѣ се прѣдаватъ. Туѣ става на 18 юний. Тѣзи, които отиватъ назадъ, кждѣ да вървятъ? Никой не знае. Всѣки отива, кждѣто види свободенъ пътъ. На втория, на третия денъ почватъ постепенно, полека-лека да се прибиратъ прѣснатитѣ войници. Едни се прибиратъ на 2, други — на 3 денъ. Слѣдъ това още се водятъ боеве. Става ново отстъпление чакъ до Калиманци; войницитѣ прѣснати по Султанъ-тепе, по ония контра-форси на Осоговската планина, прииждатъ подиръ 5—6 дена, скитайки се изъ планинитѣ и дирѣйки своитѣ части. Не е лесно, въ оная маса отъ войскови части, прѣснатитѣ войници да намѣрятъ своята частъ. Е добръ, всички тѣзи войници, които сж отстѣпили тамъ отъ бойната линия, и не сж се явили въ частъта си въ продължение на 24 часа, законътъ ги счита като прѣстѣпници, като такива, които, първо, сж напуснали линията на огъня, второ, слѣдъ като сж я напуснали, не сж се явили въ срокъ въ своята частъ. И за всичката тази маса отъ войници се подава рапортъ; той гласи: „Отлѣчили се отъ частъта си на 18, явилъ се подиръ петъ дена, явилъ се на 23, явилъ се на 25, извършилъ прѣстѣпление“. Съ какво този войникъ ще докаже, кждѣ е билъ? Съ какво ще докаже, че се е намиралъ въ условия, при които е било невъзможно да се яви въ своята частъ? Не съществуватъ, г. г. народни прѣдставители, подобни доказателства. И военниятъ сждъ, на основание тѣзи писмени данни, рапорти за отлѣчка и за повторно явяване въ частъта, издава присѣда за бѣгство въ лицето на неприятеля, за неявяване въ срокъ въ своята частъ. Мислите ли, г. г. народни прѣдставители, че този свѣтъ дѣйствително е единъ,

прѣстѣпнически свѣтъ и че той трѣбва да бѣде сж-денъ, наказанъ? Ами че, ако тукъ има прѣстѣп-ние, то не се дължи на злата воля на тѣзи хора да избѣгатъ, то не се дължи на злата воля да се от-лъчатъ отъ да изпълнятъ своя дългъ. Това се дължи на условия, които абсолютно никакъ не за-висятъ отъ тѣхната воля — външни, обективни усло-вия, общи политически условия, общи условия на войната, заповѣди на началството, разбиране и из-пълнение на по-горнитѣ заповѣди. Но въ какво е ви-повенъ войникътъ? Той би трѣбвало да притежава нѣкои божествени качества, за да може въ този мо-ментъ всичко да знае, всичко да прѣдвиди и да притежава тѣй сжщо свѣрхчовѣшки срѣдства, за да може да бѣде наврѣме въ своята частъ и по този начинъ да отбѣгне отъ строгитѣ постановления на военнo-наказателния законъ.

Г. г. народни прѣдставители! Почитаемото пра-вительство не прѣдвизжда амнистия за тѣзи лица. Тѣхъ считатъ за хора, които сж били причината за поражението, защото сж избѣгали отъ лицето на противника, и искатъ да падне върху тѣхнитѣ глави строгостта на наказателния законъ. Това не е право. Това не сж хора, които не сж изпълнили своя дългъ; това не сж бѣглици, това не сж страхливци, защото неизпълнение на заповѣди нѣмаше тамъ, кждѣто войската се биеше при условия разумни, тамъ, кждѣто тя се командувахе добръ, тамъ, кждѣто тя не бѣше разкаряна ту на една, ту на друга страна. Каратъ я напрѣдъ да завземе единъ из-вѣстенъ пунктъ; като го завземе, повръщатъ я на-задъ, слѣдъ това пакъ на нова смѣтка я пращатъ да го засме, слѣдъ това пакъ назадъ и слѣдъ това трети пътъ я пращатъ напрѣдъ да заеме сжщия пунктъ. Това не сж празни приказки, а истински случаи. Ето по какъвъ начинъ войникътъ се за-ставя да върши прѣстѣпление, чрѣзъ неразумни за-повѣди. На 24 януарий, при подновяване на неприя-телскитѣ дѣйствия съ турцитѣ, VII-та Рилска ди-визия мина р. Кавакъ и завзе тѣзи позиции, които окончателно запазихме. На дѣсния флангъ бѣше 50 полкъ. Той бѣше завзелъ тѣй наречената отъ войницитѣ тамъ могила „Цицката“, до самия Са-роски заливъ, почти безъ жертви, понеже турцитѣ указаха много слабо съпротивление. Вечеръта по-слѣдва заповѣдъ да се отстъпи могилата, понеже била много напрѣдъ; 50 полкъ се връща и турцитѣ я заематъ съ слаби части. На другия день, 25, не зная по чия заповѣдъ, праща се четвъртата дру-жина отъ 13 Рилски полкъ съ двѣ батареи да отиде да заеме тази позиция. Тази дружина минава на-прѣдъ и съ десетина жертви заема позицията. Ар-тилерията излиза тамъ. Вечеръта, на дъветъ, се явява бригадниятъ командиръ и казва: „Кой ви прати тукъ? Кой даде тази заповѣдъ? Това не може. Щомъ се мръкне, да напуснете“. Мръкна се, от-теглятъ се батареитѣ, оттегляме се и ние, отиваме назадъ. На другия день, 26 — боятъ на Булаиръ — турцитѣ настѣпватъ, завзематъ тая позиция, която е господствующа, и я използватъ. И сега, за трети пътъ, при страшенъ кървавъ бой, 13 Рилски полкъ трѣбваше да отиде и съ атака да завземе сжщата тая позиция. Е, питамъ ви азъ, Г. г. народни прѣд-ставители: това разумъ ли е? Ако една войска тѣй се командува, това не може да не остави слѣди върху настроението на тази маса, която команду-вашъ. Тя изгубва довѣрие въ своето началство. И когато ние по такъвъ начинъ я разитравате ту на-прѣдъ, ту назадъ, чудно ли е тогава, че може да стане манкиране отъ страна на войницитѣ да из-пълнятъ своя дългъ? Ами че задължението на вой-ника да изпълни своя дългъ не е книжно, то е чо-вѣшко задължение. Трѣбва да поставишъ човѣка въ условия да изпълни своитѣ задължения. Него не трѣбва да го считашъ за една машина, която, като

натиснешъ нейния ресоръ, върви напрѣдъ, като го отслабишъ, връща се назадъ, втори пътъ като го натиснешъ, отива пакъ напрѣдъ. Каквото ще да е, войникътъ е човѣкъ съ разумъ, той реагира. Тѣй се явяватъ психологическитѣ условия за извър-шване на извѣстни прѣстѣпления.

Въ войската ставаха бунтове. Безспорно, това е печаленъ, скърбенъ фактъ. Но, Г. г. народни прѣд-ставители, вие на първо мѣсто сте длѣжни, ние всички сме длѣжни да констатираме, че прѣзъ врѣме на първата война, при всичкитѣ ужаси на тая война, при всичкитѣ лишения, които изнесе българскитѣ войникъ, бунтове нѣмаше. Тѣ се явиха много по-късно: явиха се слѣдъ вторитѣ дѣйствия противъ турцитѣ, прѣзъ врѣме на дългото примирие, при во-дене прѣговоритѣ; явиха се и при прѣхвърлянето на войскитѣ отъ източния на западния театръ, прѣди втората съюзническа война. Самото туй обстоятел-ство показва, че тѣзи бунтове иматъ въ основата си причини, които сж вънъ отъ волята на войника. Въ полка, въ който служехъ азъ, бѣха едни отъ най-кроткитѣ и най-дисциплиниранитѣ войници. Той бѣ съставенъ отъ босилеградскитѣ селяни, хора по-слушни, хора издржжливи, хора, които понасятъ всички лишения и всички несгоди, които имъ идватъ, било отъ общитѣ условия на войната, било отъ тѣх-ното началство. Тѣ всичко понасяха. Да, но човѣш-ката издржливостъ, човѣшката търпѣливостъ има граници и, когато вие ги прѣсилите, тогава вече и най-покорниятъ войникъ почва да реагира. Вижте какво стана. Ние отблъснахме турцитѣ на Булаиръ, което бѣше едно дѣйствие отъ капитална важностъ. 9 хиляди войници, два полка, разбиха нашествую-щитѣ турски войски — единъ корпусъ ли бѣха, колко бѣха, точно не можемъ да знаемъ, но въ всѣки случай, една огромна турска армия. Ние стоимъ на позициитѣ си два мѣсеца, охранявахме ги, не да-вахме възможностъ да стане ново настѣпление. Връщаме се назадъ. Нашето началство счита за благоразумно, понеже нѣмало какво да правимъ, по-неже войницитѣ починали да негодуватъ, да имъ даде занятие. Какво? Талимъ да правятъ — да мар-шируватъ, да пълнятъ пушката. Да, тѣй е, Г. г. военни министри. Азъ знамъ, че имамъ работа съ едно схва-щане. Това не е произволъ; това е схващането, което господствува въ нашата система на обучение, въ нашата система на третиране войницитѣ. И тогазъ, Г. г. народни прѣдставители, когато ти си доказалъ съ толкова кървави жертви, че владѣещъ военното изкуство, че можешъ да изпълнявашъ своя дългъ, че можешъ да бранишъ своето отечество, когато те оттеглятъ назадъ на почивка, пакъ ти даватъ пушка въ ръка и те каратъ да направишъ налѣво — на-дѣсно, „пушка на рамо“, „пушка на стрѣлба“. Начал-ството счита, че войникътъ е безъ душа, че вой-никътъ е единъ изтуканъ, на когото можешъ да по-втаряшъ по сто пъти, по хиляда пъти онова, което той знае, безъ това да бѣде отъ естество да прѣдиз-вика у него негодувание. Вие мислите тѣй, Г. г., но фактитѣ реагиратъ на това ваше схващане. Това е, азъ ще кажа, неразумно. Новобранци се учатъ какъ се държи пушка, но оня войнъ, на когото вие сте ока-чили гърдитѣ съ орденъ „за храбростъ“, защото умѣе да се бие, вие вършите грѣхъ, когато го карате да повтаря до омерзение онова, което той отличнo владѣе въ неговата прикладна практическа форма, въ неговото приложение. Асж всичкото това военно изкуство намъ е необходимо да можемъ да се биемъ, и когато ние можемъ добръ да се биемъ и да стрѣ-ляме, вие пѣмате слѣдъ това морално право на нова смѣтка да ни карате да учимъ, какъ се държи пушка и какъ да се обръщаме налѣво и надѣсно. Какво стана? Тази войнишка маса разбра това и почна да реагира. Като се прибавятъ и всички ония об-стоятелства, при които ние се намирахме тогава,

именно, че откакто се почнаха вторитѣ военни дѣйствия съ Турция, нашата армия просто не вкуси вече вкуса на месото, че нашата армия бѣше изложена систематически на гладъ, че известни полкове отъ втората дивизия прѣзъ цѣлия мѣсецъ февруарий сѣ получили само по седемъ или осемъ хлѣба на човѣкъ, че имаше случаи, полкове въ продължение на три дена да не получатъ залѣкъ хлѣбъ, че тая армия прѣзъ м. февруарий бѣше изложена на ония нечувани и за нашитѣ планинци бури и стихии между двѣтѣ морета, които костуваха живота на стотини и стотини храбри български войници, които замръзнаха подъ снѣговетѣ, а други изгубиха рѣцѣ и крака, защото измръзнаха — специално 27 полкъ; те въ това врѣме, когато тѣзи войници се намираха тамъ, тѣ бѣха и безъ хлѣбъ, и безъ покривка, и безъ шинели, и безъ обуца, и безъ всичко, което е необходимо отъ малко-малко да запази човѣка отъ природнитѣ стихии, . . .

А. Димитровъ: А началството казваше, че не даватъ хлѣбъ на 27 полкъ, защото нѣма обоза на дивизията му.

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Моля Ви се.

В. Коларовъ: Отношенията между началствата, то е единъ другъ много важенъ въпросъ, който, може-би, на друго мѣсто ще има да разгледамъ — какъ атоветѣ се ритатъ, а теплятъ магаретата, които сѣ отдолу.

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Това не сѣ изрази за въ камарата.

В. Коларовъ: Моля Ви се, това е народна мѣдростъ, и менѣ ми се струва, че по-добъръ изборъ на фраза не мога да имамъ, отколкото като се позволявамъ на нея.

Нѣкой отъ лѣвицата: Шинелитѣ ги дадохъ къмъ 15 априлий.

А. Христовъ: Г. Коларовъ! За всички тия случаи има ли заведени дѣла?

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Христовъ! Нѣмате думата.

В. Коларовъ: Ще дойда да говоря и за това. Сега ще ги амнистиратъ. Амнистията само това цѣли. Всички отговорници за тия прѣстѣпления се амнистиратъ, по силата на този законъ, прѣдложенъ отъ правителството.

Т. Лукановъ: Искатъ да прѣмахнатъ анкетата.

Нѣкой отъ дѣсницата: Защо настоявате, тогава, за амнистиране?

Т. Лукановъ: Защото не искаме да скриете запитѣ прѣстѣпления съ сѣденето на невинни войници.

Н. Марчевъ: Такива уста, като Вапитѣ, ще станатъ причина да не гласуваме и за тази амнистия.

Отъ крайната лѣвица: А-а-а!

Д. Теневъ: Благодаримъ за тази приказка.

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля Ви, г. Марчевъ, седнете си на мѣстото.

А. Христовъ: Г. Коларовъ! За онази случка, за която разправяте, има ли заведени дѣла?

В. Коларовъ: Нѣма.

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля Ви, г. Христовъ.

Г. Коларовъ! Продължавайте рѣчта си.

В. Коларовъ: Г. г. народни прѣдставители! При тия условия, войската ужъ почива, продължавайки да изпитва сѣщитѣ лишения; прѣговоритѣ за миръ се протакатъ; всѣки денъ я лѣжатъ, че мирътъ утрѣ ще бѣде сключенъ, други денъ ще бѣде сключенъ — разбира се, лѣжатъ я, защото тѣзи, които лѣжатъ и тѣхъ лѣжатъ; всичко е само за утѣшение. Но вие ще се съгласите, че въ края на крайщата, когато дойде врѣме да се оре — селянинътъ, кога пукне пролѣтътъ, знае да вземе ралото и да върви да разорава своята нива — войницитѣ почнаха да се вълнуватъ. Когато почнаха да получаватъ свѣдѣния отъ своитѣ сѣмейства, че тамъ настѣпва гладъ, че върлуватъ болести, че дѣцата и женитѣ имъ мрѣли, че сѣ изложени на гонения и на безчестия отъ известни силни на деня, останали по селата, тѣ почнаха още повече да се вълнуватъ. Г. г. народни прѣдставители, имаше случаи, когато войникъ получава скръбно известие за печалната участъ на своето сѣмейство — умрѣла жената, оставила нѣколко дѣчица въ чуждо село, и понеже отпускъ никому не даваха — такава не бѣше практиката въ всички полкове — войникътъ моли полковия командиръ да пише на кмета, да прибере неговитѣ дѣчица, за да не останатъ гладни на улицата. Войницитѣ непосредствено схващаха всичко това. Караха ги да гладуватъ и свѣрхъ това отгорѣ старитѣ храбри войници да учатъ талимъ. Какво става? Рѣмжение. И понеже имаше голѣма маса войска, тия недовѣдства, натрупани въ различни полкове, се прѣнасяха отъ единъ полкъ въ други, защото войницитѣ не можеха да се ограничатъ да не се съобщаватъ. Всички тия общи причини за недовѣдство се трупаха и най-послѣ общото недовѣдство избухна. Работата дойде дотамъ, че този кроткъ 13 полкъ, който бѣше послѣденъ въ роптанието и рѣмжението, и той трѣбваше да почне да рѣмжи и да негодува. Станаха известни инциденти, войницитѣ чисто и просто заявиха на началството: „Талимъ не щемъ, ние го знаемъ“, и началството бѣше принудено да го отмѣни — талимъ вече нѣма. Тогава, когато войницитѣ вече рѣмжеха и имаше опасностъ да не избухне нѣщо по-голѣмо, погрижиха се да доставятъ малко месо. Като че нѣмаше срѣдства българската държава въ ония пролѣтни и лѣтни дни да даде достатъчна и добра храна на българскитѣ войници въ единъ моментъ, въ който всички сношения съ тила бѣха установени, въ единъ моментъ, когато нѣмаше абсолютно никакви причини да се държи българската войска въ материални лишения. Почнаха да водятъ войницитѣ на прогулка тукъ-тамъ, да забравятъ, да се разтупатъ. Свърши се, най-послѣ миръ има, ще си вървимъ. Хайде, товарятъ ни пакъ на параходъ и на нова смѣтка — въ Кавала, а оттамъ продължаваме въ Македония. Сега, ето какво става въ единъ хубавъ денъ. Слѣдъ извънмѣрно изтопителни походи, стигаме къмъ Струмица въ с. Куклишъ. Това бѣше къмъ 24 май. Имаше почивка, нѣма храна, нѣма хлѣбъ, защото тамъ цѣлата мѣстностъ е оголена, съ мулета трѣбваше да се носи храна отъ Дойранъ и отъ желѣзницата. На 25 май надвечеръ става едно смущение между войницитѣ въ дружината, въ която азъ се числѣхъ. Тая дружина бѣше съставена изключително отъ селяни; ние офицеритѣ сме при войницитѣ. Веднага се явява единъ войникъ при своя ротенъ командиръ, застава му мирно, козирува му, и много възбуденъ.

приблѣднѣлъ, му разправа: „Г. капитан! Фелдфебелѣтъ ме бие. Той нѣма право да ме бие“. Ротниятъ командиръ го слуша нѣколко секунди, слѣдъ това му запрѣтѣва по-нататѣкъ да говори и му казва строго: „Наказвамъ те съ четири дена строгъ арестъ, замѣненъ съ четири дена подъ оръжие, по четири часа на день“. Войникѣтъ се обръща, отива си. Фелдфебелѣтъ веднага туря въ изпълнение наказанието. Минаватъ се нѣколко минути, става голѣмо смущение, нѣщо се чува. Изеднѣжъ войникѣтъ се хурватъ да гонятъ нѣкого и почватъ да викатъ: „Дръжте го, войникѣтъ падна, войникѣтъ умрѣ, дръжте го, ура, долу фелдфебелѣтъ!“ Цѣлата дружина се разбунтувала и вика — грѣмъ, неразбория! Що е, какво е? Какво се оказа, г. г. народни прѣдставители? Още, когато бѣхме на тракийския театъръ при Сароския заливъ, въ послѣднитѣ дни, командующиятъ армията, генералъ Ковачевъ, идва на инспекторски прѣгледъ. Инспектира войникѣтъ насамъ и всички войници — това заключаваме отъ онѣзи уроци, които слѣдъ това четемъ на офицеритѣ — му се оплакали отъ побойщата, практикувани и отъ офицеритѣ, и отъ подофицеритѣ. Генералѣтъ просто заяви на офицеритѣ, че е срамно, че е недостойно да се третиратъ по такъвъ начинъ българскитѣ граждани, които сж напуснали своитѣ сѣмейства и своята работа и сж дошли тукъ да изпълнятъ отечествения си дългъ.

А. Димитровъ: Това бѣше желѣзната дивизия.

В. Коларовъ: Това войникѣтъ го знаеха и при Струмица се случва това нѣщо по единъ нищоженъ поводъ. Единъ войникъ, като го пращали да отиде да вземе хлѣбъ, взелъ само платнището, а го накарали да вземе и единъ човалъ отгорѣ; той казалъ: „Не мога съ двѣ нѣща да нося“, и отказалъ да вземе човала. Фелдфебелѣтъ, безъ много церимонии, му удари нѣколко юмрука въ мордата, повала го на земята и го ритва нѣколко пѣти. Слѣдъ този инцидентъ, когато войникѣтъ знаелъ, че е запрѣтено да се бие, войникѣтъ се явява прѣдъ ротния командиръ да се оплаче. Ротниятъ командиръ, при първитѣ думи на войника, безъ повече да го изслуша, защото войникѣтъ треперѣлъ отъ възбуждение, наказва го съ четири дена строгъ арестъ, замѣненъ подъ оръжие. Слѣдъ това войникѣтъ отива, фелдфебелѣтъ му натоварва раницата на гърба и въ тази частъ войникѣтъ пада въ несвѣсть. Това възбужда цѣлата дружина; всички се урватъ да гонятъ фелдфебелѣта и викатъ: „Войникѣтъ умрѣ, той е убиенъ, дръжте го“. За щастие фелдфебелѣтъ се отърва и отиде въ друга дружина. Трѣбваше голѣми усилия отъ страна на младшиятъ офицеръ въ дружината, за да се укротятъ тѣхъ разбунтувалитѣ се войници. Укротиха се, всичко се уреди, но прѣстѣпление е извършено, бунтъ има. Почва се негласно дознание. Не благоволиха даже насъ да разпитатъ, които бѣхме тамъ и укротихме, умирихме разбунтувалитѣ се войници. Не зная кого разпитвахъ. Търсѣха вишеници. Кого ще намѣрятъ? Чийто гласъ се е чувалъ. Всички викаха, но сѣ между 500 и повече войници ще се намѣри нѣкой, който да се хвърли на очи, и нѣкой, който ще го посочи на началството. Събиратъ 10, 15, 20 души, не зная колко — „това сж подбудителитѣ“. Слѣдъ това, г. г. народни прѣдставители, този полкъ и тази дружина на 17 и 18 юний, въ своята огромна частъ, сложиха коститѣ си на бойното поле, тамъ горѣ на висотитѣ при Злетовската рѣка. Тѣзи, които нарекоха бунтовници, и частъ отъ които щѣха да сждатъ като голѣми прѣстѣпници, тѣ се биха и сложиха коститѣ си тамъ. Не зная, да-ли всички избиха, да-ли нѣма живъ нѣкой отъ тѣхъ. Може-би, има нѣкой живъ отъ тѣхъ, и той само затова, защото е ималъ щастieto да

остане живъ, сега ще бѣде сжденъ като подбудителъ на бунтъ въ една дружина. Вие виждате при какви условия се е породилъ този бунтъ. Какво сж криви войникѣтъ? И второ нѣщо: въ край на крайщата вие виждате, какъ този бунтъ се отрази върху духа имъ. Това е единъ голѣмъ урокъ, който и българскитѣ политици и българскитѣ военачалници трѣбва да взематъ. Вие не можете да държите единъ въоръженъ народъ на бойнитѣ полета безъ работа, вие не можете съ мѣсеци да водите не знамъ какви си прѣговори и да оставите този войникъ далече отъ своята родина да гасне. Този полкъ гаснѣше; двѣ седмици той прѣкара при Деринъ-дере, прѣто 200 души се разболяватъ отъ холера; холерата просто пламва, гори, войникѣтъ виждатъ, какъ отъ ротитѣ единъ по единъ носятъ войници на носилки и на едни стари селски гробища погътъ всѣки день опѣва умрѣлитѣ войници. И вие, при тѣзи условия, държите войникѣтъ тамъ. Наоколо чудно хубава природа. Нивитѣ назрѣли, класоветѣ готови да бждатъ пожнати и тѣзи селяни гледатъ, топятъ се и казватъ: „Не може да се стоп; всдетѣ ни, кждѣто ще ни водите, водете ни да се биёмъ, да се свърши частъ по-скоро, водете ни у дома, не можемъ повече да търпимъ“. И вие сега ще ги сждите, защото тѣ сж казвали това! Не могатъ да не го кажатъ при тѣзи условия. Да запазятъ гробно мѣлчание бѣше вънъ отъ човѣшкитѣ сили. Вие за това сега ще ги считате за бунтовници и тѣзи, които сж се обаждали, ще ги квалифицирате като подбудители, ще ги сждите и наказвате съ окови. Г. г. народни прѣдставители! Това не е справедливо; това не е тази правда, която очаква българскитѣ народъ отъ своитѣ избраници.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Коларовъ! Още 5 минути Ви оставатъ.

В. Коларовъ: Но, г. г. народни прѣдставители, правителствениятъ проектъ за амнистия прѣдвижда и амнистирането на една голѣма частъ отъ ония дѣяния, които се съдържатъ въ гл. VI отъ наказателния законъ: прѣвишение, бездѣйствиe и злоупотребление съ властѣта. Специално се амнистиратъ прѣстѣпленията, прѣдвидени въ чл. 172 отъ военнонаказателния законъ, прѣстѣпления, които се отнасятъ изключително до дѣлата на отговорнитѣ началници на армията, до голѣмитѣ началници. Амнистиратъ се, г. г. народни прѣдставители, ония началници, които не сж спасили военнитѣ постановления за снабдяване войската или отряда съ нужнитѣ припаси въ опрѣдѣлено количество. Амнистиратъ се, слѣдователно, всички ония отговорни началници за гладуването на българската армия, за нейното гладуване, за нейното изоставяне на произвола на стихитѣ, вслѣдствие на което войската даде огромни жертви. Стана буларската катастрофа, буларското нещастие, кждѣто 27 полкъ изчезна въ цѣлия свой съставъ. 27 полкъ, слѣдъ като бѣше гладуваъ четири дена, пратенъ на позиция, замръзна, и трѣбваше една частъ да остане тамъ подъ прѣспитѣ, а друга частъ да намѣри спасение, като се оттегли назадъ и слѣдъ това да затѣне изъ низинитѣ и блатата на долината на р. Кавакъ.

Д-ръ Д. Димитровъ: Това е войната, г. Коларовъ.

В. Коларовъ: Голѣмитѣ отговорници за изоставянето на войската безъ срѣдства за сѣществувание, безъ срѣдства за защита отъ природнитѣ стихии, се амнистиратъ. Тамъ, г. г. народни прѣдставители, гробовете останаха отъ български войници, по вслѣдствие неприятелиския куршумъ, но вслѣдствие прѣстѣпното нехайство на високото началство гражданско и военно. Тѣхъ искате вие да амнистирате.

По-нататък. „Амнистиратъ се онѣзи, които не сж взели потребнитѣ мѣрки за запазване здравето на долнитѣ чинове и за прѣдупрѣждане разпространението между тѣхъ на болести, особено епидемически, а така сжщо ония, които не сж взели длѣжното попечение при ползуване и съдържание на болнитѣ и раненитѣ“. Голѣми прѣстѣпления бѣха извършени съ българскитѣ войници, като бѣха оставени безъ цѣлебни срдѣства, като раненитѣ и болнитѣ се изоставяха да мратъ като мухи, даже безъ хининъ, безъ най-елементарнитѣ цѣлебни срдѣства и безъ най-елементарнитѣ грижи отъ страна на съответнитѣ лѣкарски персоналѣ. И тѣзи голѣми виновници за голѣмитѣ нещастия на България вие ги амнистирате съ вашия законопроектъ!

Г. г. народни прѣдставители! Правителствениятъ проектъ амнистира авторите на всички побойща, извършени надъ войницитѣ, и не само надъ войницитѣ, но г. министрътъ на правосѣдието така сжщо иска да се амнистиратъ и побойщата, извършени отъ длѣжностни лица въ онова врѣме, значи отъ военитѣ власти надъ граждански лица — чл. 236 п. 8 отъ общия наказателенъ законъ. Г. г. народни прѣдставители! Като се задоволявамъ съ онова, което казахъ за побойщата надъ войницитѣ, описанието на които би съставлявало една срамна, позоряща управлението на българския народъ страница въ тая война, въ която има извършени много славни нѣща, азъ ще си позволя да ви кажа отношенията на военното началство къмъ обикновенитѣ граждани. (Чете) „Ловчанско комендантско управление. „Заповѣдь № 150, Ловечъ, 8 октомврий 1912 г. Заповѣдвамъ: 1. Никой да не посѣга безъ разрѣшение върху чуждитѣ имоти, били тѣ частни, държавни или общински; 2. Неизпълнителитѣ на тази ми заповѣдь, щомъ се заловятъ отъ надлежитѣ държавни или общински чиновници и служащи веднага, подъ стража да ми се изпращатъ за даването имъ подъ воененъ сждъ, или прилагането езекутивни мѣрки на самото мѣсто, даже и такива, каквито ми дава законътъ, споредъ случая, като не се изключаватъ и удрянето отъ 50 до 150 сопи на голо. Командантъ: майоръ Скалонковъ“. (Смѣхъ)

И. Г. Поповъ: Запасенъ ли е или е дѣйствующъ?

В. Коларовъ: Не го знамъ — майоръ е. Сега, амнистирайте ги, г-да, воля ваща е. Обаче, когато въ България бѣше мирно и тихо, когато цѣлиятъ въоръженъ народъ бѣше на бойнитѣ полета, азъ не зная въ какво условията на войната сж се отразили върху психологическото състояние и настроение на тѣзи военни коменданти, за да третиратъ по такъвъ начинъ гражданитѣ, за да ги излагатъ на подобни позори, нечовѣшки изтезания. Г. г. народни прѣдставители! Ако въ настоящия случай, по въпроса за амнистията, ние се противопоставяме на амнистирането на офицерското тѣло, ако, напротивъ, ние се застъпваме за една обща амнистия на долнитѣ чинове, то е между другото и затуй, защото ние не можемъ да се задоволимъ съ този аргументъ, който ние отправяме къмъ вѣрата въ военното правосѣдие. Г. г. народни прѣдставители! Военното правосѣдие е въ рѣцѣтъ на военното началство; то не е независимо правосѣдие. Безъ заповѣдь на военачалникъ нѣма слѣдствие, безъ заповѣдь на военачалникъ нѣма обвинителенъ актъ, нѣма сждъ. Е добръ, по какъвъ начинъ се отнася военното правосѣдие при тѣзи условия къмъ офицеритѣ, азъ ще ви го обясня съ нѣколко думи, като ви приведа нѣколко примѣри.

Г. г. прѣдставители! Още прѣзъ врѣмето на първитѣ сражения прѣзъ м. октомврий въ Македония бидоха извършени много прѣстѣпления въ тила на армията, въ които бѣха замѣсени и извѣстни ви-

соки военачалници. Така напр. въ Дойранъ бидоха ограбени много турски лири. Биде обвиненъ въ това полковникъ Овчаровъ, началникъ щаба на VII-та Рилска дивизия.

А. Механджийски: Има си сега автомобили.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля, г. Механджийски, не прѣсичайте. Нѣма нужда да помагате на оратора.

В. Коларовъ: Почна се слѣдствие. Слѣдствието се свърши и се свърши много отдавна, обаче цѣлото слѣдствено дѣло стоя на масата на слѣдователя въ Сѣръ и никой не посмѣ да го похване, като че пари това дѣло. То стоя тамъ чакъ до м. м. юний и юлий, когато почнаха дѣйствиата съ гърцитѣ; то стоя тамъ и до настѣпването на гърцитѣ, и много чудно, случайно нѣщо, когато военниятъ сждъ се изниса отъ тамъ и взима много и много войнишки дѣла, забравилъ това дѣло на масата въ Сѣръ. (Смѣхъ) Заедно съ това дѣло имаше и нѣколко хиляди лири; вървамъ тия лири да не сж забравени, тѣ, може-би, сж внесени въ надлежното мѣсто.

Г. Кирковъ: Кой знае!

В. Коларовъ: Но, въ всѣки случай, дѣлото е забравено тамъ.

Н. Марчевъ: Азъ бѣхъ дѣловодителъ на този сждъ. Не се обвиняваше Овчаровъ, а нѣкой си Колевъ. Прѣкратиха дѣлото, понеже билъ социалистъ, а сега прѣслѣдватъ Овчарова за тия кражби. Сега се разслѣдва.

Т. Лукановъ: Щомъ сте дѣловодителъ нѣмате думата, заинтересовани сте.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звѣни)

В. Коларовъ: Азъ сега узнахъ, че това дѣло на нова смѣтка се възобновява.

В. Коларовъ: Старото, забравеното дѣло въ Сѣръ, то се възобновява.

Г. г. прѣдставители! Ще ви приведа два други случая, за да видите какъ военното правосѣдие се отнася въ различни случаи къмъ прѣстѣпленията. Вземамъ за примѣръ, осжждането на капитанъ Цура, командиръ на картечната рота отъ 22 полкъ, обвиненъ за бѣгство въ врѣме на боя при Булаиръ на 26 януарий. Г. г. народни прѣдставители! Този капитанъ биде осжденъ на три мѣсеца гауптвахтъ. И знаете ли при какви условия стана това? Това стана въ единъ моментъ, въ който сждбата не само на онази армия, на онѣзи два полка висѣше на косъмъ, но когато сждбата на цѣлата кампания съ Турция висѣше на косъмъ, когато всичко онова, което въ първата война бѣше спечелено, можеше да бѣде въ единъ мигъ изгубено. Въ моментътъ, когато турцитѣ настѣпваха съ огромни сили на нашия лѣвъ флангъ, кждѣто се биеха три дружини срѣщу турската огромна пѣхота и морска артилерия отъ Мраморното море, въ този моментъ турцитѣ успѣватъ да изкаратъ картечници въ извѣстния гървавъ чифликъ на 150—200 крачки прѣдъ нашитѣ линии; турци рѣшителни, смѣли, при настѣпателенъ бой изкарватъ картечници въ верига, а картечницитѣ на 22 полкъ въ този критически моментъ, когато започва колѣбане въ редоветѣ на дружинитѣ, капитанъ Цура безъ ничия заповѣдь натоварва ги на конетѣ и се спира на 15 километра задъ р. Кавакъ. Двѣтѣ картечници отнася, а двѣтѣ оставатъ тамъ безъ да взематъ участие въ боя. Г. г. на-

родни прѣдставители! Когато тѣзи картечници отстъпваха, натоварени на коне, нашата дружина пристига на помощ; и войниците гледат и викатъ: „Отстъпват!“ Ние виждаме, че отстъпват, но трѣбваше да лѣжемъ, да казваме на нашитѣ войници: „Не, тѣ мѣстятъ позицията, тѣ не отстъпват“. И войниците отидоха напредъ, спрѣха отстъплението, и чрѣзъ единъ огненъ бой турцитѣ бидоха отблъснати и се получи онзи резултатъ, който е извѣстенъ на всички. И сега този командиръ на рота, който тѣй позорно дезертира въ най-критическия моментъ на боя, като лиши полка си не отъ своята персона, ами като го лиши отъ картечницитѣ необходими за боя, военниятъ съдъ благоволилъ да го осѣди на три мѣсеца гаутвахтъ, когато военно-наказателниятъ законъ прѣдвижда смъртъ. Знаете ли защо? Първо, защото командирътъ на полка и безъ това го билъ наказалъ, като го отстранилъ отъ служба — вѣрно, той бѣше невъзможенъ въ полка, той бѣше изгоненъ, войницитѣ не го щѣха, войницитѣ го прѣзираха — и второ, защото този храбъръ господинъ, който тѣй бѣга, билъ прѣдставенъ отъ началството за кръстъ за храбростъ — това е смекчащото вина обстоятелство, за да го осѣдятъ само на три мѣсеца гаутвахтъ. (Смѣхъ) И сѣмнитъ този воененъ съдъ, който въ този случай тѣй присѣди капитанъ Цура, при другъ случай присѣди единъ непастиенъ подпоручикъ, Филиповъ, на деветъ години строгъ тъмниченъ затворъ. И знаете ли защо и при какви обстоятелства? Прѣдъ сѣда дойдохъ лѣкаритѣ на полка и казаха: „Този офицеръ дойде при насъ една сутринъ рано и ние констатирахме у него холера, и понеже бѣ заболѣлъ отъ холера, ние го задържахме при насъ нѣколко дни“. Обаче, началството счита, че той е напусналъ поста си. — Имайте прѣдъ видъ при това, че бой не е имало. Но и когато този офицеръ е напусналъ поста си, като ротенъ командиръ, казалъ на фелдфебела: „Заболѣхъ, фелдфебелъ; доложи на дружинния командиръ, че отивамъ въ лазарета“. При тѣзи условия този офицеръ е отишълъ въ лазарета. Дружинниятъ командиръ праща другъ офицеръ да го замѣсти. И слѣдъ туй този офицеръ бѣ обвиненъ, че е избѣгалъ отъ поста си, отъ боевата линия и бѣ осѣденъ на деветъ години строгъ тъмниченъ затворъ. Сѣдете сега, г-да, за военното правосудие, къмъ което ни отправятъ тукъ извѣстни господа.

К. Василевъ: Правда Божия владѣе въ него!

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Коларовъ! Врѣмето изтече.

В. Коларовъ: Сега завършвамъ; послѣдни нѣколко думи ще кажа.

Г. г. народни прѣдставители! Ония, които се противопоставятъ на една амнистия, или на една поширока амнистия, каквато искаме ние, казватъ, че една такава широка амнистия би уронила престижа на началството и би подкосила, подкопала дисциплината въ армията. Г-да, ако вие разбирате една дисциплина слѣпа, несъзнателна, автоматична, вие може да сте прави. Но не съ подобна дисциплина се побѣждава въ война. И азъ не зная, г. г. народни прѣдставители, кога ония, които разполагатъ съ съдебнитѣ на българския народъ, ще се убѣдятъ въ истинската, неговата сила, ако не въ този моментъ, когато народътъ показа своята сила. Тоя народъ, който побѣждаваше на бойнитѣ полета, който толкозъ много изнесе на тия полета, белки той изнесе това съ тѣй наречената казармена дисциплина, която искате да култивирате и охранявате съ тѣзи драконовски прѣслѣдвания на войницитѣ? Г. г. народни прѣдставители! Не е насилието, което води народа въ войната; това е съзнанието, духътъ. Подгответе

вие единъ съзнателенъ народъ, внушете въ него обичъ къмъ родината, внушете въ него необходимостта да изпълни своя дългъ тогава, когато е нужно, и вие ще имате единъ народъ, който въ врѣме на война ще можете да водите и той ще върви къмъ побѣди. Но вие като-че-ли това оставяте на заденъ планъ. На васъ трѣбва тѣй наречената жельзна дисциплина; вие искате войската да бѣде въ вашитѣ рѣцѣ безсъзнателенъ изтуканъ, който да можете да прашате всѣкъдѣ безразлично какво ще донесе въ общото дѣло. Това е едно класово схващане — азъ го разбирамъ. Такава войска вие искате. Такава войска иска и германскиятъ императоръ и германската буржоазия; такава войска имъ е необходима, за да може да я прашатъ въ Мароко да отнема имоти, да погубва живота на непастиенитѣ обитатели въ централна Африка — тамъ, дѣто германскиятъ войникъ нѣма абсолютно никакъвъ интересъ, кѣдѣто може само да мре. На буржоазията трѣбва подобна войска. Но питамъ: вие, прѣдставителитѣ на българската държава и на българската буржоазия, защо не кажете откровенно прѣдъ народнитѣ маси каква е вашата политика? Ако вие искате да водите завоевателна политика, ако вие искате да водите империалистическа политика, да завладѣвате чужди народи, тогава вие можете да претендирате да имате една войска слѣпо подчинена, на която да сѣ чужди всѣкакви съображения, която нищо да не вижда, а само да слуша заповѣдта на своето началство и тогазъ даже, когато тази заповѣдъ е луда, когато е безумие, когато е прѣстѣпление. Вие можете да искате единъ въоръженъ народъ, който, по заповѣдъ на единъ неотговоренъ, отъ никого неопълномощенъ факторъ, да отиде да върши безумие. Добръ, това е ваша воля, но ние ви заявяваме: вие не можете да обърнете България въ единъ воененъ лагерь, защото вие имате нужда отъ военната сила на цѣлия народъ, а цѣлиятъ народъ не можете да го държите въ казармата. Нашата военна система по необходимостъ ще бѣде една система на народно въоръжение. Правете каквото щете, увеличете колкото щете постоянната армия — има граници на това увеличение — но когато ще ви трѣбва народътъ за война, вие пакъ ще го призовете, и пакъ тѣзи тѣй наречени постоянни кадри ще се удавятъ въ огромната маса въоръженъ народъ, пакъ нашата армия ще бѣде армия на въоръжения народъ. Е, питамъ ви азъ, тогазъ, какво значение има тази ваша слѣпа, автоматична, безсъзнателна дисциплина? Не, г. г. народни прѣдставители, за дисциплината сме и ние.

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Коларовъ, моля свършете.

В. Коларовъ: Свършвамъ. — Ние социал-демократитѣ и работницитѣ въ войната бѣхме дисциплинирани войници и дисциплинирани офицери. Ние бѣхме такива, защото знаеамъ какво нѣщо е дисциплина и какво значение има въ едно общо дѣйствиe съгласието и солидарността, и затуй въ тази война ние дѣйствувахме солидарно. Но тази солидарност и този духъ вие искате да ги замѣстите съ едно слѣпо подчинение. На това именно ние се противопоставяме. Ние не щемъ това слѣпо подчинение, ние не щемъ една армия, която по заповѣдъ на единъ безумецъ и прѣстѣпникъ може да отиде да напада чужди народи.

Прѣдседателствуещъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Коларовъ, моля.

В. Коларовъ: Ние искаме една армия, която да е въ състояние тогава, когато се рѣшава въпросътъ за война или миръ, да има и тя думата си, да я

има не чръз митинги, а въ сърцето си, въ съзнанието си, а то значи, вашата кауза, въ името на която водите война, да бжде кауза на народа — народът да я схваща и да я разбира, да се подчинява и да дава ония жертви, които сж необходими за постигането на тази обща цълъ. Но когато тази ваша кауза е чужда за интереситъ на народа, този народъ нѣма да ви слуша, нѣма да върви и нѣма да изпълнява това, което вие считате, че трѣбва да изпълни като дългъ. Да, това е армия, която ще защитава народнитъ интереси, народнитъ блага и народната независимостъ и свобода, но сжщеврѣменно това е армия, която нѣма да се подава на попълзновенията на ония, въ дѣйствиата на които има всичко друго, но не и защита, не изпълнение на цѣлитъ и интереситъ на народнитъ маси. Ние искаме една армия, която да има достатъчно сила, като защитава своя народъ, своята земя, своя имотъ, своята независимостъ отъ външнитъ врагове, да има и достатъчно сила да защити страната отъ вътрѣшнитъ похитители, отъ вътрѣшнитъ врагове на народнитъ свободи и народната независимостъ. (Ръкоплѣскане отъ крайната лѣвица и лѣвия центръ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Марко Турлаковъ.

М. Турлаковъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ, който ни занимава, е прѣдметъ на три законодателни прѣдложения. По-неже въ едно отъ тѣзи прѣдложения, като вносителъ фигурирамъ и азъ, смѣтнахъ за неизлишно да кажа нѣколко думи, не толкова да се впускамъ всестранно да изтъквамъ факти, колкото, като спомена нѣколко такива, да поддрѣпя тезата си, мотивитъ, поради които съмъ подписалъ внесеното прѣдложение за тая цѣль и които, споредъ менъ, народното прѣдставителство, прѣди да вдигне рѣка, прѣди да рѣши всѣки за себе си въпроса за амнистията, не трѣбва да изпуска изъ прѣдъ видъ — казвамъ, тѣзи мотиви, които сж ни накарвали и ние, отъ своя страна, да внесемъ прѣдложение за амнистия на долнитъ чинове отъ войската прѣзъ врѣме на войната.

Г. г. народни прѣдставители! При рѣшаването на въпроса за амнистията, трѣбва да вземемъ въ съображение главно три въпроса, върху които почива сжщността на тия прѣдложения. Прѣди всичко, не трѣбва да забравяме, че амнистията, която се иска за провиненитъ въ войната долни чинове, се иска, като се иматъ прѣдъ видъ условията, при които сж извършени прѣстѣпленията. Не трѣбва да забравяме, г. г. народни прѣдставители, че българскиятъ народъ, при започването на първата война се намираше при съвсѣмъ други условия, условия, които породиха много малко, да не кажа съвсѣмъ малко, прѣстѣпления отъ страна на долнитъ чинове. Ние трѣбва да си обяснимъ тия условия, и като ги съпоставимъ съ онѣзи условия, които послѣдваха въ втората, въ междусъюзнишката война, да потърсимъ разликата между тѣхъ, и отъ тамъ да си обяснимъ, на какво се дължатъ многото прѣстѣпления, извършени прѣзъ повторението на войната срѣщу турцитъ и послѣ въ междусъюзнишката война.

Г. г. народни прѣдставители! Ние се втурнахме въ освободителната война съ единъ устремъ, какъвто рѣдко се е запомнилъ въ историята на войнитъ. Това трѣбва и можемъ да си го обяснимъ, прѣди всичко, съ обстоятелството, че българскиятъ народъ дълги вѣкове бѣ прѣкаралъ едно робство подъ турски режимъ, отъ една страна, а отъ друга, че българскиятъ войникъ — трѣбва да го признаемъ — се отличавае значително въ качествено отношение, въ подготовка, въ умствена издигнатостъ отъ турския войникъ. Българската армия стоеше на

по-висока степенъ. При това, като прибавимъ и обстоятелството, че войната противъ Турция бѣ не само война на българската държава спрѣмо Турция, но бѣше война съюзнишка противъ единъ общъ врагъ, ще разберемъ, че туй обстоятелство твърдѣ много спомагаше и твърдѣ много спомогна, щото ентусиазмътъ на воюващитъ съюзници и на воюващитъ българи, въ дадения случай, да бжде по-силенъ и въ по-висока степенъ. И заради туй, ние виждаме, че прѣстѣпления на долнитъ чинове въ първата война твърдѣ малко се явиха. Ако сж се явили такива прѣстѣпления — нарушения на военната дисциплина и на войнишката дългъ — то тѣзи прѣстѣпления сж свършено малко. Съ първитъ усѣхи при започването на войната и съ скорошното ни прѣминаване въ настѣпление, трѣбва да си обяснимъ и невявяването на онѣзи хора, които бѣха далечъ задъ океани. Следователно, онѣзи, които бѣха тамъ, като видѣха, че настѣпни едно примирие и като имъ липсваха срѣдства да могатъ да пристигнатъ въ първитъ седмици на войната, не сж направили по-нататкъ опити да потърсятъ срѣдства било чръзъ агентствата, било пъкъ чръзъ лична инициатива, за да се завърнатъ въ България.

Но, г. г. народни прѣдставители, азъ искамъ да спра вашето внимание главно върху два въпроса, които иматъ сжществено значение при произнасянето ни върху амнистията. Единиятъ отъ тѣхъ е първо, че когато ние искаме да сждимъ или да извинимъ извѣстни прѣстѣпления, не трѣбва да забравяме, че въпросътъ се касае главно да погледнемъ, какви условия сж съпровождали прѣстѣпленията, за които е дума, прѣстѣпленията, за които е прѣдметъ прѣдложението за амнистия.

Г. г. народни прѣдставители! Колкото и да искаме отъ българския войникъ слѣпа покорностъ и оная подчиненостъ въ дисциплинарно отношение, въ строгъ воененъ смисълъ, не трѣбва да забравяме, че той произхожда отъ единъ народъ, който по душа е демократиченъ, който ако днесъ е войникъ, утрѣ въ редовитъ на народа е пълноправенъ гражданинъ, тѣй както всѣки министъръ, както първиятъ и послѣденъ чиновникъ, стига да не му липсватъ нѣкои качества, поради които да е изгубилъ своитъ граждански и политически права. Щомъ тоя войникъ, чийто прѣстѣпления искаме да сждимъ, е пълноправенъ гражданинъ на една свободна демократична страна, естествено е, че оная слѣпа подчиненостъ и покорностъ, за която тукъ при разни запитвания е ставало въпросъ, и г. министърътъ на войната я е споменавалъ, тази строга, безукорна дисциплина, такава, какъто се разбира въ неиздигнатитъ въ културно отношение народи за тѣхнитъ войници, такава дисциплина, какъто, може-би, ни прѣдадоха нашитъ освободители, руситъ, ние не можемъ да я искаме отъ българския войникъ; за българския войникъ дисциплината е свързана съ съзнанието за изпълнението на неговия отечественъ дългъ. Махнете туй съзнание, махнете издигнатостта на българския войникъ, и вие нѣма да имате тогава демократичния българинъ, вие тогава може да смѣтате, че дисциплината е разклатена отъ нѣкакви си околни влияния. Ето защо, когато ще прѣминемъ по-нататкъ да сждимъ прѣстѣпленията на долнитъ чинове, ние не трѣбва да изпускаме изъ прѣдъ видъ, кого сж имали тѣ прѣдъ себе си, какво е било поведението на ония, които сж били надъ тѣхъ, какви сж били моментитъ въ психическо и други отношения, когато сж извършвали прѣстѣпленията, и само тогава, когато имаме всичко това прѣдъ видъ, да си дадемъ отговоръ извинителни ли сж прѣстѣпленията или не.

Казахъ, г-да, че въ първата война, при първото настѣпление на българскитъ войски къмъ турската територия, прѣстѣпленията на долнитъ чинове бѣха

почти на степен нула; прѣстѣпления отъ страна на войницѣ почти липсваха. Общиятъ ентузиазъмъ влѣчеше всѣки да изпълни своя дългъ, като българинъ, и ние виждаме, че тоя устремъ къмъ турската територия бѣ такъвъ, какъто рѣдко се срѣща въ историята на войнитѣ. Но още въ първитѣ дни, още въ първитѣ седмици слѣдъ нахлуването на българскитѣ войски въ турска територия, ние виждаме, че настѣпватъ условия, явяватъ се причини, които постепенно разклащатъ, почватъ да подяждатъ дисциплината въ нашата армия. Кои сѣ тѣзи причини? Азъ не чуохъ една съществена, важна причина за това, но чуохъ околно да се изтъква едно, тъй да се каже, отъ първоначалнитѣ червейчета, които подядоха дисциплината въ нашата армия. Тая причина, г-да, е, че когато всички български занаятчи, земледѣлци, търговци и, ако щете, чиновници напуснаха своитѣ мѣста и отидоха въ редоветѣ на войската, за да се борятъ за освобождението на своитѣ поробени братя, когато оставиха женитѣ и дѣцата си да мислятъ за тѣхнитѣ стопанства, за тѣхния поминъкъ, въ туй врѣме, г-да, още въ първитѣ мѣсеци, ако щете, още въ първитѣ дни на мобилизацията, една неправда, проявена отъ минало едно правителство, се втъкна въ тѣхнитѣ очи. Тая неправда е онова законоположение, за което ние днесъ поднесохме тукъ едно прѣдложение. Тая неправда бѣше, че още въ първитѣ дни видѣха, че още при трѣгването, войницѣ въ туй врѣме, когато тѣ оставятъ кой съ шепя, кой съ торба брашно въ кѣши, кѣситѣ на началницѣ бѣха напълнени, за да се обмундирова. Свърхъ туй имаше дори началници, които почнаха да имъ казватъ: „Не сме криви ние, ако вземаме толкозъ пари; паритѣ ни ги дава държавата, ние ще ги вземемъ; не сме виновни ние, виновни сте вие — тѣ хвърлиха вината на войницѣ — защото сте оставили народнитѣ прѣдставители да гласуватъ такива закони“. Та искамъ да ви кажа, че една отъ първоначалнитѣ причини, които внесе съмнѣние между българскитѣ войници въ патриотизма на българското офицерство, бѣ несправедливото законоположение за продоволствие на военнитѣ въ врѣме на войната.

Втората причина по-нататкъ бѣ, че още въ първитѣ врѣмена, когато войскитѣ трѣбваше да настѣпатъ и настѣпиха, забѣлѣза се една фаворизация въ самитѣ редове на войската, да се защищаватъ едни, а други да се ползватъ, да се изтрѣпатъ отъ бойнитѣ редове срѣщу неприятеля; забѣлѣза се нѣщо повече даже, че голѣма частъ отъ самото офицерство, ония, които сѣ по-вжтрѣшни, които иматъ по-голѣми връзки съ началствуещитѣ и съ главното командуване, такива военни бѣха оставени назадъ въ тиловетѣ, а въ редоветѣ на бойната линия за командуващи на роти, на дружини, на полкове, бѣха оставени запасни офицери, запасни подпоручици. Е добръ, колкото и да искате отъ войника една пълна дисциплинираностъ, колкото и да искате отъ българския гражданинъ да занѣмѣе прѣдъ тия неправди и да се жертвува до край, това нѣщо не може да не влиае на дисциплината въ армията.

Слѣдъ това, г-да, ние виждаме по-нататкъ, че даже когато почнаха да се явяватъ прѣстѣпленията, тѣ не се мѣрятъ съ единъ аршинъ. Единъ полковникъ извършва едно грубо прѣстѣпление; въ края на крайщата тоя полковникъ вмѣсто да бѣде наказанъ, правятъ го командантъ на единъ градъ, отнематъ му полка, обаче, назначаватъ го командантъ да си получава заплатата и да ходи да се разхожда покрай . . . — не искамъ да кажа другото. Азъ имахъ честта, г. г. народни прѣдставители, да бѣда съ единъ полкъ, който ще взема за примѣръ, за да ви посоча и да ви обрисувамъ, какъ истинскитѣ качества на единъ воененъ могатъ да издигнатъ единъ полкъ, даже тогава, когато той е билъ прова-

ленъ, съсипанъ отъ единъ неспособенъ, некадѣренъ военачалникъ. На 25 октомврий 12-и Балкански полкъ трѣбваше да настѣпи срѣщу тѣй наречената одринска табия „Папазъ-тепе“. Командиръ на 12-и полкъ бѣше нѣкой си полковникъ Спасовъ. Понеже било съобщено на полковникъ Спасова, че ще трѣбва да прави настѣпление къмъ „Папазъ-тепе“, той дава съобщение на подвѣдомственитѣ си началници и тѣ, за тѣхна честъ въ тоя моментъ, изпълняватъ своя дългъ, като съобщаватъ това на войницѣтѣ. До туй врѣме 12 полкъ не бѣше пуснатъ въ сражение — . . .

Г. Василевъ: Вѣрно.

М. Турлаковъ: . . . единъ полкъ, който се бѣше отличилъ въ маневритѣ съ единъ стремежъ за надпрѣварване. Слѣдъ като началницѣ даватъ обяснения и насърчение на войницѣтѣ, получава се такъвъ ентузиазъмъ отъ страна на войницѣтѣ, че ако въ туй врѣме командирѣтъ, началникѣтъ на полка бѣше човѣкъ, който да съзнава момента и значението на своята работа, ако настѣплението бѣше денъ, увѣренъ съмъ, че 12-и полкъ щѣше да свърши тая своя задача на другия денъ — дори отчасти той сполучи да я извърши. Обаче, благодарение на липсата на една тактичностъ въ неговия полкови командиръ, благодарение на прѣстѣпната нехайностъ, дезинтересираностъ на неговия началникъ, 12-и полкъ на 25 срѣщу 26 октомврий пострада толкова, колкото едва-ли другъ полкъ би пострадалъ при таква едно настѣпление.

И. Желевъ: 1.500 души паднаха избити.

М. Турлаковъ: Командующъ на полка бѣше полковникъ Спасовъ.

И. Ангеловъ: Грѣшката бѣше на полковникъ Марчинова, защото постави войницѣтѣ едни срѣщу други, а пъкъ грѣшката на Спасова бѣ въ това, че когато го трѣсатъ на нѣкакъвъ пунктъ, него го нѣма.

Прѣдседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Тишина, г-да!

М. Турлаковъ: Г. Ангеловъ, извинявайте, полковникъ Марчиновъ не е билъ тамъ; никакъвъ другъ полковникъ нѣмаше тамъ. 12-и полкъ трѣбваше да настѣпи самичкъ. Полковникъ Спасовъ дава заповѣдта на своитѣ подвѣдомствени, безъ да се заинтересува самъ, безъ да се заинтересува и неговитѣ дружинни командири да проучатъ още прѣзъ деня самото мѣсто, дѣто ще правятъ настѣпление. Казватъ му да настѣпи въ 4 ч., а той настѣпва въ 6 ч., въ най-голѣмата тъмнина — това е на 25 октомврий, когато въ 6 ч. е вече тъмно. Г. полковникѣтъ толкова се е заинтересувалъ — онѣзи поне, които сѣ били прѣмо при него, разправятъ тази подробностъ — отъ задачата, която му била дадена да рѣшава и работата която ще върши, щото благоволятъ да се събуди въ 3 ч. прѣзъ нощта и да пита какво има ново, какво донасятъ отъ полка, какво е станало. А въ туй врѣме, благодарение на лошото врѣме и голѣмата тъмнина, частитѣ, които не сѣ имали строго опрѣдѣленъ планъ, защото работата не е била отъ по-напрѣдъ проучена и уяснена добръ, коя частъ въ какво направление ще дѣйствува, откриватъ огънь една противъ друга. Едни отиватъ толкозъ напрѣдъ, че турцитѣ отстъпватъ отъ прѣднитѣ позиции на Папазъ-тепе, нашитѣ го взематъ, стоятъ на другия денъ до пладне, и защото до пладне нѣма никаква разпоредителностъ, никаква връзка отъ страна на началника на полка, за да могатъ да се задържатъ, а заднитѣ да отидатъ на подкрѣпление на ония,

които бѣха напѣдѣ, слѣдѣ като тия прѣдни части дадоха значително много жертви, принуди се да отстъпятъ, като една часть останаха въ плѣнѣ у турцитѣ. И 12 полкъ вмѣсто да свърши тѣй, както трѣбва една работа, която при все това, пакъ го издига въ очитѣ на военитѣ, благодарение на своя неспособенъ началникъ, даде 1014 души жертви и се повърна на позициитѣ, които имаше по-напѣдѣ.

В. Милевъ: Даденъ ли е подѣ сѣдѣ този господинъ?

М. Турлаковъ: Не е даденъ. — Какво става по-нататъкъ? Като се получи тия свѣдѣния за полковникъ Спасова, като става извѣстно това на войницитѣ, естествено, питамъ себе си, питайте се и вие, г. г. народни прѣдставители, може ли единъ началникъ да има авторитетъ, да има уважение, да има значение прѣдъ своитѣ подвѣдомствени? Дисциплината въ полка се запази пакъ, благодарение на съзнанието, че ние тамъ вършимъ работа, че ще освобождаваме своитѣ братя, но на всѣки случай, авторитетътъ на началника достигна до нула. Имало е нѣколко души по-долни офицери, капитани, ротни командири, отъ които едни се обвиняваха въ наранявания; четирма души бѣха дадени подѣ сѣдѣ. Полковникъ Спасовъ тоже ужъ бѣше даденъ подѣ сѣдѣ. Правѣха се разслѣдвания, но тѣзи разслѣдвания се разсѣяха много. По едно врѣме полкътъ трѣбваше да прѣмине най-сетнѣ на югъ отъ рѣката Арда, въ онзи секторъ, който е между долното течение на р. Марица и р. Арда. Прѣди да се даде заповѣдъ на напни полкъ да вземе Карталъ-тепе, друга тоже важна позиция около Одринъ, полковникъ Спасовъ, който твърдѣ много милѣе за своята душа, като воененъ, за своя животъ, дава заповѣдъ на нестроевитѣ части — знаете ли какво да правятъ? — да взематъ мѣрки за неговата охрана. Той знаеше, че му е заповѣдано отъ началника на дивизията да прѣвзема Карталъ-тепе, но той толкова много държеше за своята охрана, че заповѣда на всичкитѣ нестроеви части да отидатъ до гара Орлякъ — една малка гара, отдолу подѣ Одринъ — да вдигнатъ нѣколко кола траверси, нѣколко кола релси и да ги докаратъ и задѣ една отъ височинитѣ на Карталъ-тепе да изкопаятъ една землянка. Ако, г. г. народни прѣдставители, Одринъ бѣше сега въ български рѣцѣ, шѣхъ да ви покана, или когато ви се случи пътъ, да отидете тамъ да видете, че това, което азъ ще ви кажа, е дѣйствително истина. Полковникъ Спасовъ заповѣда да му направятъ тамъ една землянка. Като изкопаха дватри метра надълбоко, поставиха най-напѣдѣ единъ редъ траверси, туриха слѣдѣ това единъ метъръ прѣстъ, послѣ поставиха пакъ релси, надъ тѣхъ туриха желѣзни траверси и пакъ засипаха съ прѣстъ; единъ метъръ дебелина се образува отгорѣ надъ землянката. И г. Спасовъ се настани въ тая землянка. (Общъ смѣхъ) Обаче, какво бѣше неговото дѣйствуване? Полковникъ Спасовъ си остана въ землянката, а бригадниятъ командиръ, мисля г. Кърджиевъ, трѣбваше да се яви тамъ, когато му се даде задача да вземе Карталъ-тепе. И полковникъ Спасовъ дѣйствително се охраня въ своята землянка.

И. Ангеловъ: Ще се спаси ли отъ снарядитѣ, при такава една землянка?

Прѣдседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Ангеловъ! Моля Ви не прѣсичайте.

М. Турлаковъ: Г. Ангеловъ! Приказвайте за онова, което вие сте видѣли; оставете ме да кажа това, на което азъ съмъ билъ очевидецъ. Той е мислилъ, че ще се спаси, щомъ като има за охрана два ката релси, единъ метъръ прѣстъ и единъ катъ траверси.

Г. г. народни прѣдставители! Мина се нѣколко врѣме. Карталъ-тепе, както ви казахъ, благодарение на храбростта на покойния майоръ Дойчиновъ и на други, на които бѣше дадена задачата да дѣйствуватъ тамъ, се прѣвзе, стѣсни се кордонътъ отъ тая страна на Одринъ и наскоро дойде и примиренето. Войницитѣ чакаха да видятъ, какъ военитѣ власти ще възнаградятъ тѣхния началникъ за неговата небрѣжностъ и груба нехайностъ на 25 октомврий и за неговата провиненостъ, който толкова много се изложи на 25 октомврий и който толкова много скѣпѣше своя животъ при прѣвземането на Карталъ-тепе. Никой най-сетнѣ не искаше и никой не правѣше до туй врѣме никакъвъ опитъ да наруши военната дисциплина. Обаче, какво излѣзе? Мина се нѣколко врѣме — около мѣсець и половина — военитѣ власти благоволиха да махнатъ полковникъ Спасова само отъ длъжността му, отъ полка, и го пратиха за командантъ на града Баба-ески. Дойде другъ командиръ на полка. Азъ искамъ да ви прѣдставя, какъ единъ неспособенъ началникъ може да бѣде причина да пропадне единъ цѣлъ полкъ и какъ пѣкъ единъ способенъ полковникъ, способенъ началникъ може да издигне своя полкъ, макаръ да го е заварилъ даже въ едно разхалтавано въ дисциплинарно отношение положение. Слѣдѣ това дохожда командирванъ нѣкой си Петровъ, отъ 10 полкъ ми се струва, единъ човѣкъ прѣкалено воененъ, строгъ, който пѣкъ прѣмина въ друга крайностъ, но въ всѣки случай неговата рѣшителностъ въ атаката на Одринъ да върви напѣдѣ съ полка, се пакъ му запази онази почитъ между войницитѣ, която трѣбва да има единъ началникъ между своитѣ войници.

Като се свърши прѣвзимането на Одринъ, ние виждаме по-нататъкъ да настѣпва още едно друго обстоятелство, което разколѣбава така сѣщо духа и дисциплината, което подвѣствува още повече за разклащане дисциплината въ редоветѣ на войницитѣ. Ние виждаме, че въ туй врѣме послѣдва една разпорѣдка, споредъ която на всички началници, ротни командири, дивизионни командири и пр., се даваха на кого два, на кого петъ дена да отидатъ въ отпускъ до Стара-Загора и пакъ слѣдѣ туй, когато тѣ се върнатъ, да отиде въ отпускъ друга смѣна отъ офицери. Полковетѣ въ туй врѣме, слѣдѣ като прѣвзеха Одринъ, бѣха оставени на бивакъ въ полето на югъ отъ гара Караагачъ. Мнозина отъ войницитѣ, които виждаха тѣзи работи, казваха си: добръ, ние седимъ, нѣма сега никакви военни дѣйствия, нѣма никакви настѣпления долу, нѣма никакво разпорѣждане за вдигало чиститѣ отъ тукъ; ако за г. г. напѣтитѣ началници е станало толкова необходимо, щото всѣки отъ тѣхъ трѣбва да позаобиколи отъ Одринъ до Стара-Загора — а не е кой знае колко голѣмо това разстояние — не е ли простено и на българския войникъ, който, както ви казахъ, като излѣзе отъ редоветѣ на войската е български гражданинъ. Ние не се намираме въ една монархическа Русия или другадѣ, дѣто правата да сѣ степенувани, дѣто едни да сѣ безправни, а други да сѣ привилегирани. И вмѣсто да се направѣше такава малко облекчение, което да заздрави разкластената дисциплина, ние виждаме на противъ обратното, даваше се примѣръ на войницитѣ да негодуватъ, като виждаха, че на началствуващитѣ лица се дава възможностъ да си отиватъ въ отпуски. И мнозина отъ войницитѣ бѣгаха и отиваха да заобиколятъ за нѣколко врѣме своитѣ семейства, и сетнѣ се връщаха. Това нѣщо искамъ да ви кажа, бѣше единъ поводъ за разяждане дисциплината въ редоветѣ на армията.

Подиръ нѣколко дена — минаха се три седмици нѣщо — осмата дивизия трѣбваше да се прѣмѣсти отъ Одринъ и да отиде къмъ Дойранъ, Демиръ-Хисаръ — по тѣзи мѣста. Азъ, заедно съ една команда, бѣхме пратени да закараме около 50—60 недж-

гави ждрѣбни кобили, турски коне, хваната военна добичь. По мое искане, адютантътъ на полка ми даде откритъ листъ да мина прѣзъ сръбската граница, понеже съмейството ми се намираще тѣдѣва. На войниците, които бѣха въ тази команда и които трѣбваше да закарать този добитѣкъ, се дадохъ по три дена отпускъ, т. е. да използватъ тия дни, а не че имъ бѣше даденъ отпускъ. Азъ искахъ да ми дадатъ единъ откритъ листъ, за да мина отъ тукъ, прѣзъ София като по-близо; щомъ ще дойда въ София, по-близо е отъ тукъ да отида прѣзъ Нишъ и Скопие въ Дойранъ. Г. г. народни прѣдставители! Прѣзъ туй врѣме имахъ случай да видя какво правѣха сръбитѣ, за да опрѣснатъ, тѣй да се каже, и да облекчатъ положението на своитѣ войници. Сръбскитѣ военни не постѣпваха тъй, както постѣпяхме ние. Наистина, ние бѣхме заняти по-дълго врѣме съ военни задачи, но сръбскитѣ военни, като имаха прѣдъ видъ, че настѣпватъ моменти, когато може да се яви между насъ и тѣхъ нѣкаква разпря, ето какво бѣха направили. Пътувамъ отъ Нишъ за Скопие. Видѣхъ, че цѣли тренове идѣха отъ Скопие, Солунъ, Митровица за къмъ Сърбия съ войници, които си отиваха на 15-дневенъ отпускъ; други тренове прѣвозваха маса войници, които сж прѣкарвали своя отпускъ и си отиваха въ частитѣ. Сръбската армия прѣзъ туй врѣме бѣше прѣкарала въ почивка и тѣзи малки отпуски, отлжвания, които бѣха разрѣшени на войниците тамъ, бѣха дори излишни, но сръбскитѣ военни имаха прѣдъ видъ, че войникътъ, колкото и да искаме отъ него дисциплина, е човѣкъ, е съ душа, най-послѣ и той ще тегли до извѣстенъ моментъ, че и у тѣхъ има хора, които иматъ съмейство, които иматъ стопанства, че и у тѣхъ има нѣкои, които, може-би, сж получили писма, че тѣхнитѣ се намиратъ безъ хлѣбъ и безъ пара въ кѣши. Сръбското военно начальство, сръбскитѣ военни бѣха взели всичко това въ съображение. Нашитѣ военни, вмѣсто да направятъ тази разпоредба, напротивъ, не даваха въ туй врѣме никакво отлжване, дори не само да отидатъ да си заобиколятъ домашнитѣ, ами да се отлжчатъ отъ частта. Както ви спомена нѣкои примѣри моитъ другаръ г. Недѣлко Атанасовъ, запрѣтиха да се виждатъ съ домашнитѣ, когато прѣминаваха полководетѣ прѣзъ България. На всичко това, колкото и да сме почитатели на една строга военна дисциплина, не можемъ прѣди всичко да погледнемъ съ сѣрце човѣшко. Че и ние сме хора и не можемъ да искаме отъ тѣзи, които сж въ редоветѣ, такава крайна самопожертвувателностъ, още повече, когато тѣзи, отъ които искаме това, виждатъ неправди, виждатъ фаворизации на други хора, виждатъ лошъ примѣръ отъ своето начальство.

Но, г-да, минаха полководетѣ, събрахме се, отидохме около Дойранъ, отидохме въ южнитѣ градове около Струма, Демиръ-Хисаръ. Азъ искамъ да ви обърна вниманието сега, какъ постѣпихъ на единъ примѣренъ, на единъ способенъ воененъ началникъ могатъ даже при явенъ бунтъ, да облагоразумятъ войницитѣ, да ги събератъ, да потушатъ разколѣбането на възпята дисциплина и при все туй пакъ да се запази онова дезертиране отъ редоветѣ, въ всѣки случай, по-малко, отколкото при единъ лошъ началникъ. Въ Демиръ-Хисаръ квартирува извѣстно врѣме половината отъ 12 полкъ и цѣлия 23 полкъ. Г. г. народни прѣдставители! 23 полкъ се състои, както знаете, въ мнозинството си отъ казанлъчани и габровчани. Повечето отъ тѣхъ, поне тѣзи отъ градоветѣ, както знаете, сж по убѣждение социалисти, тѣсни и широки. Нека имъ признаемъ будностъ въ туй отношение, значи, по-голяма интелектуална издигнатостъ има у тѣхъ. При все туй яви се едно негодувание за задържането имъ, защото войницитѣ се задържаха, както ви казахъ, безъ да имъ се даватъ отпуски и безъ да вършатъ нѣкаква работа. Яви се негодувание и нѣкои

отъ тѣхъ искаха да си отидатъ. Събраха се тогава на височинитѣ прѣдъ Демиръ-Хисаръ една вечеръ и завикаха: „Хайде-е-е, ще си вървимъ“. Но благоразумието, тактичността на единъ началникъ можа да прѣдотврати такива работи. Не мога да си спомня името на командира на 23-и полкъ тогава, доскоро ми бѣше въ ума.

Министъръ генералъ Н. Бояджиевъ: Пашиновъ.

М. Турлаковъ: Да, полковникъ Пашиновъ. Той ги събира на другия денъ, събира се цѣлата бригада, строиха ни, яви се полковникъ Кърджиевъ — мисля, че бѣше бригадниятъ — и полковникъ Пашиновъ, слѣдъ една кратка рѣчь на войницитѣ, имъ подѣствува така, че на втория денъ тѣзи шумове, тѣзи гюрултии — да си оставимъ пушкитѣ, да бѣгаме — прѣстанаха. Нѣколко дена се минаха. Въ туй врѣме нашиятъ полкъ се командуваше отъ полковникъ Петровъ, за който ви казахъ, че се отличаваше съ строга суровостъ, но благодарение на примѣра, който се виждаше отъ други, при всичко че другитѣ вдигаха такива гюрултии, но не бѣгаха, задържаха се и войницитѣ отъ 12 полкъ. Около 16 май послѣдва едно разпореждане да отидемъ срѣщу Шипъ. 12 полкъ, който пострада толкова много при Одринъ, че въ двѣтъ атаки на Папазъ-тепе и Карталъ-тепе отъ неговитѣ редове бѣха излѣзли 2.100 души и бѣше въ по-голямата си частъ попълненъ отъ други, и стари и по-млади, нѣкои отъ тѣхъ ранявани, 12 полкъ бѣше прѣдвожданъ до туй врѣме отъ подполковникъ Петрова. Когато частитѣ пристигнаха въ Шипъ, яви се силно заболѣване отъ холера. Отъ 30 полкъ, ми се струва, въ туй врѣме измръха 350 души въ околноститѣ на Шипъ. Яви се силно брожение между войницитѣ: „Ако ще стоимъ само да чакаме холерата да ни измори, по-хубаво е да бѣгаме, защото не е добръ да стоимъ тукъ да измремъ като крави. Ако ще се сражаваме, ако ще ни държатъ да воюваме, да воюваме“. И отъ 12 полкъ, благодарение на суровата дисциплина на полковникъ Петрова, избѣгаха въ два-три дена 800 души. Когато ги попитаха въ околноститѣ на Кюстендилъ: „Защо бѣгате“, тѣ казваха: „Не бѣгаме отъ войската, не бѣгаме зарадъ туй, че искаме да дезертираме, а бѣгаме, защото ни държатъ на едно мѣсто, дѣто холерата ще ни измори, а пъкъ не ни казватъ какво ще правимъ“, и всички вкупомъ постѣпиха въ 62 полкъ. Назначаваше се за командиръ на полка и дохажда подиръ два дена полковникъ Тасевъ. Споменавамъ му тукъ името, честъ му прави. Той е единъ добъръ командиръ, единъ добъръ български офицеръ, който прави честъ и гордостъ на българската армия. Щомъ дохажда г. полковникъ Тасевъ, суровостта прѣстана, г-да. Никаква суровостъ, никакви побоища, никакви наказания. У полковникъ Тасева ние виждахме човѣшки отношения, повече отъ човѣшки, не като началникъ. Отъ войницитѣ отиватъ — да извинявате — по нужда, командирътъ ги спира винаги, заприказва съ тѣхъ, събиратъ се цѣли тълпи, почти цѣлия полкъ, войницитѣ отъ частитѣ, които сж близко около палатката на командира, заобикалятъ го, и съ единъ благъ тонъ, съ прилични увѣщания полковникътъ можа да внуши на войницитѣ, че не е хубаво това, което вършатъ, че ние, казва, ще прѣснемъ частитѣ по-рѣдко, не може холерата хемъ всички да ни измори, чакайте, имайте търпѣние. А прѣди това, г-да, както ви казахъ, за двѣ вечери бѣха дезертирали 800 души. Азъ имахъ честта да узная отъ щаба на полка точно числото на отклонилитѣ се. Подиръ два-три дена почнаха нѣкои да прииждатъ. 200 и нѣколко души се завърнаха. Тактичността, бащинската постѣпка и човѣколюбивитѣ отношения на командира направиха полка да се сдуши, да се дисциплинира отново. Въ настѣпването, което се направи на 17 юний, 12 полкъ — вие може да сте чували — взе най-прѣдната позиция и ако бѣше напра-

всеп още единъ маршъ, щѣше да достигне височинитѣ на върха „Богословъ“, които бѣха срѣщу Велесъ. Въ туй врѣме 12 полкъ съ своя примѣренъ военачалникъ съсипа сръбския 7 полкъ, който се състоеше отъ най-интелигентни войници. И на тия, които плѣнихме, най-жалко имъ бѣше, че това е шефския полкъ на князь Александра, който полкъ бѣше съсипанъ. Но, г. г. народни прѣдставители, тактичността, умѣнието, приличиятъ отношения на единъ военачалникъ, не само въ този случай, който ви изтъкнахъ, показва, че ако вземемъ да винимъ длъжнитѣ чинове, ако вземемъ да винимъ войниците, трѣбва да погледнемъ повече, какъвъ е билъ началникътъ, какви сж били началниците на частитѣ, въ които сж ставали дезертирания и защо сж ставали. Азъ искамъ да ви посоча и другъ примѣръ отъ самопожертвувателност на тоя началникъ. Както знаете, благодарение на глупавата разпоредба, го наричамъ азъ, на нашата главна квартира, дѣто частитѣ въ околноститѣ на Шипъ бѣха струпани — тамъ имаше части отъ 5—6 дивизии — а пъкъ ония, които бѣха надолу къмъ гърцитѣ, бѣха оставени съ по-слаби сили, и, отъ друга страна, благодарение на нетактичността пакъ на началниците на 26 полкъ, дѣто, когато стана примирieto, не прѣдупрѣдиха своитѣ подчинени, че срѣжнето се слага, и че излизането отъ окопитѣ отъ страна на войницитѣ е допустимо само когато получатъ извѣстие, че и противникътъ е сложилъ орѣжнето — благодарение, казвамъ, на тая нетактичност, 26 полкъ пострада, 7-ма Рилска дивизия бѣше погрозена, съсипана. Ако тая тактичност бѣше изцѣлена: нашата главна квартира, вмѣсто да събере въ околноститѣ на Шипъ нашитѣ части отъ тая страна, и голѣмитѣ войскови маси, които тя съсрѣдоточи въ околноститѣ на Шипъ, да бѣше ги пратила на югъ къмъ гърцитѣ, може-би, нѣмаше да има този погромъ, това отстъпление, което ни коштува толкова жертви, колкото въ цѣлата война по-рано не се дадоха. И когато, г-да, започна отстъплението слѣдъ Шипъ, имаше тактичност — пакъ напомнямъ тукъ, защото азъ държа много, че прѣстѣплението въ длъжнитѣ чинове зависи отъ тактиката, отъ умѣнието на военачалника, и когато вие искате да наказвате войницитѣ, да приложите спрѣмо тѣхъ строгата военна дисциплина, не трѣбва да забравяте, че редъ условия сж съдѣйствували за тая прѣстѣпност. Когато почнахме отстъплението, два пѣти се дава заповѣдъ за отстъплението. Отстъплението на 12 полкъ стана тъй примѣрно и двата пѣти, щото единия пѣтъ, мога да ви кажа, че на другия денъ сутринтъ, като се събудиха сърбитѣ, чисто и просто се чудѣха, кѣдѣ сж отишли тѣзи хора; не можаха да забѣлжатъ, какъ полкътъ е отстъпилъ отсамъ Шипъ. Второто отстъпление стана пакъ така тактично, обаче войсковитѣ части отъ нашата армия бѣха, както ви казахъ, толкова много съсрѣдоточени изъ околноститѣ на Шипъ. Тази бригада отъ 6-та дивизия, за която ставаше въпросъ тукъ прѣди нѣколко дни, бѣше изнурена и недоволна; паднали бѣха хората.

Г. Василевъ: Слѣдъ 35-дневно пѣтуване.

М. Турлаковъ: Току-що бѣха пристигнали на 23, когато да стане отстъплението отъ Шипъ, рекоха имъ изеднѣжъ: „Хайде сега надолу къмъ Струмица да вървите на помощъ на южнитѣ части“. Г-да! Това е върхъ на глупостта, това е чисто и просто неразбирателство, какво се върши съ войсковитѣ части въ такъвъ единъ моментъ: да карашъ една войскава частъ 35 дена да пѣтува прѣшъ, отъ Чатаджа да дойде до Струмица, и да не я задържишъ за нѣколко дена тамъ, когато виждашъ, че не е толкова много потрѣбна въ околноститѣ на Шипъ. Поне щѣше да бѣде отпочинала, за да бѣде готова, ако на другия денъ, или подиръ два-три дена се дадѣше на

тая частъ заповѣдъ да отиде на помощъ на южнитѣ части, защото всичко се случва. Главната квартира трѣбва да бѣде достатъчно прѣдвидлива. На-ли затуй е началството, на-ли затуй сж високитѣ възнаграждения? Вмѣсто да задържи тамъ тая бригада отъ шеста дивизия, която щѣше да бѣде отпочинала, тя я тегли чакъ на Шипъ и на другия денъ казва: хайде сега надолу, защото била маневрираща бригада. Не можеше, г-да, и прѣстѣпление бѣше да се иска помощъ отъ тѣзи хора. Ако сега отъ тѣзи хора, които сж капнали отъ всичко, сж биздисали отъ всичко, както казватъ турцитѣ, виждате да се отклони войникъ, когато днесъ каратъ до Шипъ, утрѣ го каратъ назадъ за Струмица, дѣто вчера едвамъ е креталъ — ако виждате войникъ да се отклони въ туй врѣме, при едно вече очевидно отстъпление, питамъ ви азъ: можете ли да бѣдете толкова жестоко сърдечни да искате отъ този войникъ толкова постоянство, такава самоотверженост, такъвъ героизмъ, такава самопожертвувание, щото, макаръ и да вижда, че отиването тамъ е вече съ цѣлъ да спира и пакъ да отстъпва, да искате да липсватъ всѣкакви отклонявания отъ редоветѣ на войската?

Г. г. народни прѣдставители! Слѣдъ като стана отстъплението отъ Шипъ, отъ Струмица и отъ Демир-Хисаръ на южнитѣ части, както знаете, нашитѣ войски се съсрѣдоточиха едни около Горна-Джумая, други — въ Банско, други — по височинитѣ около Пехчево. Въ туй врѣме нашиятъ войникъ бѣше вече духомъ убитъ, макаръ още да не бѣха достигнали до него извѣстията, че ромжискитѣ войски настѣпватъ въ България. При все туй, нашиятъ войникъ пакъ се държеше що-годѣ; не бѣше изгубилъ онуй самообладание, онуй въздържание и спазване що-годѣ на дисциплината. Обаче, когато въ ожесточенитѣ атаки срѣщу сърбитѣ и отъ страна на сърбитѣ спрѣмо нашитѣ части на 6, 7, 8 и 9 юлий, почна да долита, да достига до ушитѣ на войницитѣ извѣстието, че турскитѣ войски нахлули въ Южна-България, питамъ ви: въ тоя моментъ, при изгубването на ония плодове, при отстъпването отъ Шипъ, при отстъпването отъ южна страна отъ Демир-Хисаръ и пр., когато се знаяха всички тѣзи работи, при мисълта, че сѣмествата на тѣзи войници, тѣхнитѣ домове, може-би, слѣдъ денъ или два ще бѣдатъ осквернени отъ оногова, когато тѣ сж такава самоотверженостъ пропѣдиха прѣди нѣколко мѣсеци — можемъ ли да искаме отъ тѣзи войници такъвъ стоицизмъ, такава дисциплинарностъ, че да запазятъ хладнокрѣвие и да се задържатъ тамъ? Въ туй врѣме пакъ, искамъ да ви посоча, когато сърбитѣ настѣпваха усилено, когато атакуваха нашитѣ части и се мъчеха да ги отбиятъ, яви се прѣзъ единъ отъ тия най-критически дни едно отстъпление отъ страна на македоно-одринското опълчение, дѣто бѣше на позиция; и 10 полкъ бѣше на тая страна. Въ туй врѣме — искамъ да истѣкна пакъ тукъ достойнството на единъ воененъ — ако липсваше самоотвержеността и самопожертвуванието на единъ полковни командиръ, нашитѣ части неминуемо щѣха да отстъпятъ. Въ тоя денъ пакъ полковникъ Тасевъ, който, като видѣ, че нѣколко роти отъ 10 полкъ и нѣколко роти отъ македоно-одринското опълчение отстъпватъ и сърбитѣ почти завзематъ нашитѣ позиции, полковникъ Тасевъ, като истински воененъ, като видѣ всичко това, остави всичко на една страна и заповѣда да му доведатъ коня, качи се на коня си, съ развѣто знаме пристигна къмъ частитѣ, пристигна къмъ една отъ ротитѣ на нашия полкъ. Тая рота се втурва въ тая частъ, кѣдѣто сърбитѣ вече настѣпватъ въ позициитѣ на отстъпилото опълчение. Благодарение на това, сърбитѣ биватъ отблъснати, и позицията се задържа.

Г. Василевъ: Браво на такъвъ човѣкъ!

И. х. Ивановъ: Заслужва похвала. Но не сж всички таквизъ.

М. Турлаковъ: Г. г. народни прѣдставители! Въ своитѣ сжждения, въ своитѣ примѣри азъ искамъ да бѣда безпристрастенъ. Не искамъ да хвърлямъ само укори или само да хваля. Когато ще правя заключение за прѣстѣпността, азъ искамъ да я разглеждаме въ свръзка съ условията и фактитѣ, които сж ѝ благоприятствували или противодѣйствували. Защото, когато ние ще искаме наказание или опрощение, трѣбва да се поставимъ въ онии условия, въ които сж дѣйствували должнитѣ чинове, та сж извършили дадено прѣстѣпление. Прѣдставете си, г-да, тѣзи дни около 8, 9 и 10 юлий, когато стапаха най-много дезертирания, тѣзи дни, когато стана прѣдаването на ромѣнитѣ, прѣдставете си всички тия моменти, вие, които сте били въ редовѣтъ на войската и вие, които сте били тукъ, въ София. Прѣдставете си, че въ туй врѣме не само войници бѣха изгубили присѣствие на духа; малцина бѣха полковникъ Тасевци, повечето виждаха, че всичко пропада и гледаха да спасятъ кожата си. Прѣдставете си, че въ туй врѣме единъ български министъръ-президентъ иде и казва: „Г-да! Давамъ си оставката, моята политика фалира, заповѣдайте, слате управлявайте, кой както може“. Прѣдставете си, че въ туй врѣме и главната квартира изгубва нишкитѣ на своята распоредителностъ и си играе съ една армия, съ една бригада, като я лута, ту тукъ — ту тамъ, защото не вижда какво трѣбва да прави. Прѣдставете си момента, че въ туй врѣме и върховниятъ вождъ на армията, главнокомандующиятъ изгуби присѣствието на духа, и бѣга — кѣдѣ? — въ височинитѣ на Рила. Е, г. г. народни прѣдставители, когато ония, които сж главатарѣ, тѣй да се каже, които иматъ божемъ по-трайно и по-солодно възпитание и образование, изгубватъ присѣствието на духа, изгубватъ нишкитѣ въ даденъ моментъ, какво искате вие отъ по-должитѣ чинове, отъ които искаме само да изпълняватъ? Когато ще вдигнете рѣка, или когато ще искате да сждите, не забравяйте фактитѣ, не забравяйте условията, обстоятелствата, при които сж станали извѣстни прѣстѣпления.

Г. г. народни прѣдставители! Като притуримъ къмъ тѣзи обстоятелства настѣпленieto на ромѣнската войска, като притуримъ нашествieto на турцитѣ отъ югъ, можете да си прѣдставите всичката грозотия на картината. При такова едно положение, да вдигнете рѣка за наказанието на войници, за такива грѣшки, извършени въ туй врѣме, когато знаете, че полковници сж станали причина да отидатъ въ жертва стотици и хиляди души, напр., като полковникъ Спасова — 462 души паднаха убити, поради една негова нехайностъ — когато хиляди души падатъ и виновницитѣ за това оставатъ ненаказани — азъ видѣхъ полковникъ Спасова да се разхожда свободенъ...

Г. Василевъ: Полковникъ Спасовъ дѣйствително не бѣше наказанъ, защото го защити генералъ Фичевъ. Искана да го дадатъ подъ сждъ, обаче генералъ Фичевъ противодѣйствуваше, и той бѣше само отстраненъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г. Василевъ! Седнете си на мѣстото.

Г. Василевъ: На пусто вдигате гюрюлтия.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Прави Ви бѣлѣжка.

Г. Василевъ: Азъ прѣкъснахъ и свършихъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Прави Ви втори пжтъ бѣлѣжка.

Г. Василевъ: Каквото щете правете, хичъ не ме интересува.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Трѣбва да се държите малко по-прилично.

Г. Василевъ: Боли Ви, защото споменавамъ генералъ Фичева.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Можете да обвините и руския царъ, но пазете приличие.

М. Турлаковъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ви изтъкнахъ, какви мотиви сж дѣйствували за оня ентусиазмъ, съ който българскитѣ войници започна войната. Азъ ви изтъкнахъ тукъ мотивитѣ, причинитѣ, поради които е била разклачена дисциплината въ нашата армия. Г. г. народни прѣдставители! Недѣйте забравя, че колкото да искаме отъ войника самоотверженостъ и строга дисциплинираностъ, при всѣка една война дисциплината се разклаща; недѣйте забравя, че колкото една война е по-продължителна, толкова повече се съдѣйствува за разклащане на дисциплината въ войската; недѣйте забравя, а си спомнете обстоятелството, факта, че Наполеонъ потегли въ своя походъ къмъ Русия съ 600-хилядна армия, обаче, въ края на крайщата той се върна едва съ 30-хилядна армия. Мислите ли вие, че непокорността на Наполеоновитѣ войници е причина да остане той съ 30 хиляди души или, че намалението армията на Наполеона се дължи на падналитѣ въ сраженията, въ боеветѣ? Недѣйте забравя, че колкото повече продължавате една война, толкова повече разваляте дисциплината, изтощавате войницитѣ. По този начинъ, какъ можете вие да искате отъ войника постоянство, като човѣкъ, който е патоваренъ да понася само лишения, липшения и сѣ лишения — защото за должнитѣ чинове въ врѣме на войната нѣмаше друго, освѣнъ лишения и търпѣние? Недѣйте иска отъ войника каменно сърце, желѣзна воля и желѣзна дисциплина. Когато ще трѣбва да вдигнете рѣка за въпроса, който ни интересува, прѣдставете си всички тия моменти, прѣдставете си това положение и тогава гласувайте, г-да. Азъ мисля, че ако можете насть да вините въ крайности, че сме искали широка амнистия, струва ми се, че онова, пжкъ, което се прѣдлага отъ тая маса (Сочи министерската маса) е съвсѣмъ нищожно.

Д-ръ В. Черневъ: И то е много широко.

А. Димитровъ: Мухитѣ ще се ловятъ, а брѣмбаритѣ ще минатъ.

М. Турлаковъ: Амнистията, която ни се прѣдлага, г-да, е повече, за да се облагодѣтелствуватъ началствующитѣ лица. Азъ вѣрвамъ, допушамъ, дори съмъ съгласенъ, че извѣстни началствующи лица, сѣ пакъ, колкото и да ги винимъ, нѣкои отъ тѣхъ поне, ако сж направили прѣстѣпления, сѣ ще е имало причини, та и тѣ сж направили тия прѣстѣпления. Оставете, обаче, тѣхъ. Ние виждаме благоразположението на главнокомандующия войската къмъ тѣхъ. Оставете ги да си минатъ по реда, прѣвъ сжда. Азъ виждамъ, поне отъ онова, което стана досега, че тѣ нѣма кой знае какво да пострадатъ. Оставете ги да минатъ по реда, а дайте амнистия за должнитѣ чинове, дайте я по-широко отъ това, което ни прѣдлагате, и азъ вѣрвамъ, че пѣма да отидете до крайностъ. Ние искаме пълна, всеобемаща амнистия, но да се направи поне справедливото и възможното, да не оставимъ

осправдани хора, защото, г-да, когато наказанието прѣмине въ жестокостъ и несправедливостъ, вмѣсто да постигнете цѣльта си, добива се обратенъ резултатъ. Г-да! Вие знаете, че има една максима, едно начало въ правосъдието, въ правото: по-добъръ е да опростишъ, да не накажешъ единъ прѣстѣпникъ, отколкото несправедливо да накажешъ нѣколко души невинни. (Ръкоплѣскане отъ лѣвия центъръ)

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата народниятъ прѣдставителъ г. д-ръ Владимиръ Черневъ.

Д-ръ В. Черневъ: (Отъ трибуната) Амнистията е добро нѣщо, защото отговаря на едно християнско правило, да прощаваме на нашитѣ ближни, да прощаваме за онѣзи прѣгрѣшения, които сж извършени по единъ или другъ начинъ и заслужаватъ прошка. Но мисля, че когато ще се пристѣпва къмъ една амнистия за врѣмена или, по-право, веднага, слѣдъ врѣмена, каквито прѣкара България, би трѣбвало всички народни прѣдставители, изходящи отъ които и да е групи въ парламента, да погледнатъ съ малко по-трѣзвено око, като се водятъ отъ едно общо правило, че ако трѣбва да се даде амнистия за извѣстенъ родъ прѣстѣпници, или, по-право казано, прѣстѣпни дѣяния, извършени прѣзъ току-що миналата война, то трѣбва да се отива дотамъ, што да се нахърни едно високо правило, което трѣбва да цари въ нашата войска. То е дисциплината, която е душата на армията, а и душата на държавата. Всѣко отклонение отъ тази гледна точка ще съставя, споредъ мене, едно недобро дѣло, защото ще има послѣдствия недобри за нашата войска, а, слѣдователно, и за нашата държава. Особено сега когато България се намира обкръжена, може да се каже, отъ всички страни, съ неприятели, макаръ и отношенията да сж възстановени съ всичкитѣ съседни, когато на тази България не се знае какво е писано още да види и да пати, пазете войската, армията, за тѣзи врѣмена, близки или далечни.

А. Димитровъ: Дръжте я въ участъцитѣ.

К. Василевъ: „Да я пазимъ“, кажете, г. Черневъ.

Д-ръ В. Черневъ: Да, да я пазимъ. Като говоря къмъ васъ, да я пазите, разбира се, отъ това число не изключавамъ и себе си.

К. Лулчевъ: Кѣсно се сътихте да я пазите.

Д-ръ В. Черневъ: Ако е кѣсно, грѣхътъ е на онѣзи, които кѣсно се същатъ.

П. Геннадиевъ: Има хора, за които бѣше кѣсно изобщо да има армия! Вие сте отъ тѣхъ.

Д-ръ В. Черневъ: Какво е прѣдзначението на българската армия? Мисля, че всѣки ще даде много лесно отговора на този въпросъ. По него споръ не може да има. На тази армия прѣдстоятъ още много високи задачи, много високи цѣли, защото съ станалото нищо не се постигна. На тази армия, както казахъ и по-рано, въ близко или далечно бѣдѣще, ѝ прѣдстои да изпълни много по-високи цѣли, отколкото онѣзи, за които се готви и хвърли въ бой и, за съжаление, по единъ или други обстоятелства, не можа да ги постигне.

Д. Теневъ: Кажете, дипломатията не ги постигна.

Д-ръ В. Черневъ: Когато ще дойде, уважаеми г. прѣдставителю, да се говори за дипломатията, тамъ можемъ да кажемъ каквото знаемъ за нея.

Днесъ говоримъ за амнистията на прѣстѣпнитѣ дѣяния, извършени прѣзъ врѣме на войната.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Бѣдете малко по-спокоенъ, г. Теневъ.

Д-ръ В. Черневъ: Ето защо, азъ, като изхождамъ отъ правилото, че всѣкаква амнистия, която ще се прѣдложи и би се гласувала, ще трѣбва да бѣде само въ този кръгъ, доколкото, като послѣдствие отъ нея, нѣма да има нахърнение на военната дисциплина и, слѣдователно, свалянето на нашата армия отъ висотата на онова положение, на което трѣбва тя да стои за постигането на бѣдѣщитѣ народни идеали — като изхождамъ, казвамъ, отъ това правило, веднага искамъ да кажа, че азъ не съмъ съгласенъ съ онѣзи амнистии, които се прѣдлагатъ отъ уважаемата лѣвица; — съ тѣхнитѣ прѣдложения, които изхождатъ било отъ земледѣлската група, било отъ социалистическата. Казахъ по-рано, какъ, по моето схващане, трѣбва да гледаме на армията, на нейната дисциплина. Азъ нѣма да се спирамъ на тѣзи прѣдложения. Азъ ги отхвърлямъ като прѣдложения, които обхващатъ много широка амнистия, за която азъ поне не мога да дамъ гласа си. Но, водимъ отъ сѣщото начало, азъ не мога да се съглася и съ редъ прѣдложения, съ редъ постановления въ законопроекта на уважаемото Министерство на правосъдието, защото намирамъ, че въ много свои постановления този законопроектъ дава така сѣщо една широка амнистия, която има за послѣдствие нахърненето на дисциплината въ армията и, слѣдователно, злото за тази армия.

Г. Василевъ: Много вѣрно.

Д-ръ В. Черневъ: И азъ пристѣпвамъ веднага къмъ моитѣ много кѣси бѣлѣжки по отдѣлнитѣ пунктове на този законопроектъ, за да кажа и да обоснова своето заключение, че намирамъ и този законопроектъ за сравнително доста широкъ. И мисля, това трѣбва да бѣде цѣльта на всѣки единъ отъ ораторитѣ по този законопроектъ; да пристѣпи веднага да си каже бѣлѣжкитѣ по законопроекта или по прѣдложенията, изходящи отъ една или другата група, безъ, обаче, да се впуска въ широки разсѣждения и обсъждания, които не докосватъ прямо цѣльта, за която ние тукъ сме повикани да говоримъ. Да говоримъ общо за войната, каквото досега се чу отъ всичкитѣ уважаеми прѣдставители отъ лѣвицата, мисля, че не му е мѣстото, това не е прѣдметътъ . . .

К. Сидеровъ: Напротивъ.

Д-ръ В. Черневъ: . . . или, по-право, нѣма тѣсна връзка съ прямия прѣдметъ. Вие чухте тукъ да ви се говори за войната и да се казва, че прѣстѣпление се прави, като се лишаватъ българскитѣ народъ, цѣль единъ народъ, отъ правото да се произнася прѣдварително по една война, да-ли е трѣбвало да бѣде обявена или не, когато се знае, че такава една война има за послѣдствие материални, човѣшки и политически жертви; съ други думи, когато ще обявявате война, вие, министритѣ, които щете да бѣдете, ще трѣбва да направите референдумъ, да ни попитате, и ако болшинството отъ насъ даде гласа си за обявяване войната, тогава само да я обявите. Мисля, че това не може да се поддържа сериозно отъ който и да било прѣдставителъ, а най-малко да се изказва сериозно тука отъ трибуната на Народното събрание.

Д-ръ Н. Сакаровъ: Не е поддържано такава нѣщо.

Д-ръ В. Черневъ: Това каза уважаемиятъ мой колега по народно прѣдставителство и адвокатство, г. Джидровъ, . . .

К. Лулчевъ: Не сте го разбрали добръ.

Д-ръ В. Черневъ: Какъ не съмъ го разбралъ? Не бѣхме ли вчера слушатели, не станахъ ли азъ да го прѣкасна и г. Джидровъ не ми отговори нищо?

К. Василевъ: Кога да се обяви война.

Д-ръ В. Черневъ: Това бѣха думитѣ на г. Джидрова, стенограмитѣ сж тукъ, може да се провери. Той каза: „Не трѣбва да отнемате правото на единъ народъ да си каже прѣдварително думата по една война, защото тя носи човѣшки, материялни и политически жертви“. Ако не е това записано тукъ, азъ съмъ готовъ да си оттегля думитѣ и да призная, че не съмъ чулъ или разбралъ.

А. Димитровъ: Той искаше да каже, че войната трѣбва да се обяви отъ името на българския народъ: да се пита той съгласенъ ли е или не да се обяви войната.

Д-ръ В. Черневъ: То е другъ въпросъ. — Когато ще обсъждаме обявяването на една война, обявена и свършена, тамъ вече всѣки има правото да обсъди, да-ли тази война е била правилно обявена, правилно водена; но прѣдварително да се пита българскиятъ народъ: „Днесъ е настѣпилъ моментътъ на обявяване на войната, съгласни ли сте, г. г. български граждани“, това е невъзможно. Българскиятъ народъ, чрезъ своитѣ народни прѣдставители, дава мандатъ на тѣзи 10 души, които стоятъ тамъ, (Сочи министерската маса) и има довѣрие въ тѣхъ. Правъ ли е народътъ или не, то е другъ въпросъ.

А. Димитровъ: Защо, тогава, искате да сѣднѣтѣ г. г. Гешовъ и Даневъ?

Д-ръ В. Черневъ: И тѣзи, които сж поставени на тази маса, обсъждатъ въ извѣстни критически моменти, да-ли да се обяви войната или не, и не сж длѣжни да питатъ никого, освѣнъ да прѣцѣнятъ обстоятелствата, да питатъ съвѣстѣта си. Ние пъкъ, прѣдставителитѣ на самия народъ, ще сѣдимъ и ще обсъдимъ, какъ тѣ сж постѣпили.

В. Коларовъ: Post factum.

Д. Теневъ: Ако бѣха питали Народното събрание, нѣмаше да има погромъ.

Д-ръ В. Черневъ: И г. Коларовъ подкрѣпва това, което каза и г. Джидровъ, слѣдователно, азъ съмъ правиятъ.

В. Коларовъ: Това е много добро: Народното събрание трѣбва да се произнесе, да-ли да се отвори война.

Д-ръ В. Черневъ: Казахъ, че не мога да бѣда съгласенъ съ тази широка амнистия, защото, какъ може да се даде широка амнистия на всички, които сж извършили прѣстѣпни дѣяния прѣвъ врѣме на войната, когато тѣ ще трѣбва да отговарятъ не само за да получатъ своето възмездие, но и за да служатъ за примѣръ на бѣдѣщитѣ поколения? Ако бѣше въпросъ само да получатъ тѣ едно лично възмездие, то е друго, ние можемъ да се съгласимъ да имъ дадемъ амнистия. И ако схващаме така нашата амнистия, тогава съмъ съгласенъ. Какво можемъ да имаме противъ амнистирането единъ Стояня, Петканъ или Драганъ, защото при такива и такива обстоятелства е извършилъ извѣстно прѣстѣпно дѣяние? Направилъ е грѣшка, да го простимъ. Ако е въпросътъ за лично опрощаване, да простимъ на всички онѣзи,

които лежатъ въ затвора; тамъ съмъ съгласенъ. Но мисля, че при вотирането на едно прѣдложение за амнистия, не трѣбва да гледаме онова начало — да простимъ грѣха на нашия ближень — а трѣбва да видимъ, като прощаваме този му грѣхъ, какви послѣдствия ще има това за обществото, да-ли нѣма да има лоши послѣдствия за това общество, и ако има, ние за най-добрия си приятель, който днесъ е въ затвора, не трѣбва да вдигнемъ рѣка за амнистия. Защото въ случая има другъ цѣль, който е прѣдвиденъ сжщо въ нашата конституция и законитѣ: имаме помилването, което и виждаме, че се прилага. Но въ туй отношение чухъ вчера единъ гласъ отъ сръбската на уважаемитѣ земледѣлци: „А-а-а, да, казва. Вие искате да не вотирате амнистия, но да оставите да се прилага помилването, та по този начинъ да печели слава оня виновникъ“ — не знамъ какъвъ епитетъ казаха за него. Искани сме ние да не вотираме амнистия, ами да оставимъ да се прилага помилването, за да печели слава Негово Величество Царьтъ на българитѣ!

К. Сидеровъ: Не, ама хатѣръ ще има, затова.

Д-ръ В. Черневъ: Като-че-ли голѣма слава ще печели. И вие сте ужъ поддържатели на конституционната монархия. Въ всички конституционни страни има този принципъ въ конституцията като прерогатива на държавния глава. Каква слава печели той съ това? Той не помилва, а помилва онзи, който прѣдставя за помилване. Надлежниятъ министъръ прѣцѣнява обстоятелствата, при които единъ затворникъ се намира и да-ли заслужава помилване или не. И когато той намѣри — а, забѣлжете, сега имаме разни комитети, които сж установени отъ нашия законъ — когато намѣри, казвамъ, рѣшенieto на извѣстенъ комитетъ за основателно, че заслужава потвърждаване, тогава той прави докладъ прѣдъ държавния глава за указъ. И това е правилно. Ние можемъ да си послужимъ съ тази прерогатива на държавния глава, за която пакъ отговорността носи надлежниятъ министъръ, и да прѣримъ онова, което искате въ такива широки размѣри съ амнистия, която, както казахъ по-рано, може да има лоши послѣдствия за нашето общество.

Д. Теневъ: Тогава и парламентъ трѣбва да нѣма, споредъ васъ, щомъ държите държавния глава по-високо.

Д-ръ В. Черневъ: Но въ друго нѣщо вие можете да имате право. Вие имате друга мисль въ това отношение, която не съзнавате или не можете да я схванете и която ние трѣбва да си признаемъ. Винаги не е въ прерогативата на държавния глава, че съ тази прерогатива той ще печели нѣкаква си слава; не е вината и въ надлежния министъръ, който, може-би, както казахъ прѣди малко, лице-приятно да прѣдстави този или онзи за помилване. Не е тамъ вината, а тя е, мисля, на друго мѣсто — дѣто се оставиха прѣвъ врѣме на войната нашитѣ военни сѣдилища, въпрѣки строгитѣ прѣдписания на законитѣ, да дѣйствуватъ бавно, или по-право казано, да бездѣйствуватъ.

Х. Бояджиевъ: Да.

Д-ръ В. Черневъ: Азъ имамъ примѣри изъ военния сѣдъ, който оперираше въ нашата дивизия. Когато се влѣзе въ Солунъ, извѣстни наши войници, въдушени отъ радостѣта, че влизатъ въ Солунъ — какъ и що, то е другъ въпросъ, тѣхъ това не занимаваше, тѣ гледаха факта на влизането въ Солунъ — разгуляли се въ една кръчма; влиза единъ офицеръ, не му отдаватъ нужното почитание — да-ли свършено, или пъкъ тѣй, както го е раз-

биралъ офицерътъ, не зная — и вслѣдствие на това става една схватка между офицера и войницитѣ. Прѣстѣпление, безспорно, на бойното поле, така да се каже: войницитѣ се саморазправятъ съ бой съ офицеръ. Тия войници се дадохъ подъ смѣдъ, и тѣ излѣзоха отъ Сѣрския затворъ, знаете ли кога? Когато се отвориша вратитѣ на затвора, за да избѣгнатъ всички българи, за да се спасятъ отъ гърцитѣ. Нѣкои отъ тѣзи войници ми сѣ познати. Ето какво бавно правосъдие раздаваше военниятъ смѣдъ. Ако той дѣйствуваше бързо, въ нѣколко дена отгорѣ, присъждана на тѣзи войници щѣше да излѣзе, тѣ щѣха да получатъ своето наказание, своето възмездие, което щѣше да послужи и за урокъ на тѣхнитѣ другари. На тази тема ако говоримъ, азъ мисля, че всички ще бждете съгласни; тамъ вече нѣма да внимамъ никого друго, освѣн пакъ напѣтитѣ органи; да-ли самитѣ тѣ, или тѣхнитѣ непосредствени началници, пакъ е другъ въпросъ, но това не ни дава право да казваме днесъ: „Не, дайте широка амнистия. Отворете вратитѣ на затворитѣ и всички нека излѣзатъ изъ тѣхъ. Опростете ги“.

А. Димитровъ: Сакътъ, не бива!

Д-ръ В. Черневъ: Затуй, азъ, като съмъ на тази мисль, не мога да се съглася съ слѣдния пасажъ въ изложението на мотивитѣ къмъ законопроекта. (Чете) „Прѣзъ врѣме на тѣзи наши двѣ войни, както при всѣка война, прѣстѣпността показва своя високъ процентъ . . .“ Мисля, че това не е вѣрно. Такъвъ високъ процентъ не е показано.

Министъръ Х. Поповъ: Обикновенъ процентъ не е, въ всѣки случай.

Д-ръ В. Черневъ: Разбирамъ, но мисля, че е много казано.

А. Христовъ: И силно казано.

Д-ръ В. Черневъ: И силно казано, както казва г. Александъръ Христовъ. (Чете) „ . . . и не малко трудъ трѣбваше и трѣбва да положатъ органитѣ на сѣдебната властъ въ царството за прилагане на правната репресия срѣщу тази прѣстѣпностъ“. Който знае какъ дѣйствуватъ напѣтитѣ сѣдилища, нѣма да се съгласи съ този мотивъ на законопроекта, защото заключението е слѣдующето.

Въ началото на обявяването на войната се възбудиха много дѣла и за най-малкитѣ военни простѣпци, но не зная, да-ли 5 или 10% отъ тѣхъ видѣха бѣлъ свѣтъ съ присѣда до края на войната. И въ туй отношение, ако се направи справка за статистика, статистиката ще излѣзе много противъ напѣтитѣ военни сѣдилища. Коя е причината, то е другъ въпросъ. Ние само можемъ да направимъ едно заключение, че напѣтитѣ военни сѣдилища прѣзъ врѣме на войната не дѣйствуваха съ всичката строгостъ на законитѣ, както тя е прѣдписана за военно врѣме.

Н. Марчевъ: Такъвъ е военно-сѣдебниятъ законъ. Той е за мирно врѣме.

Д-ръ В. Черневъ: Недѣйте вини законитѣ. Всички закони сѣ добри, прилагането имъ е лошо.

А. Христовъ: А прилагането зависи отъ човѣка.

Д-ръ В. Черневъ: Ако военнитѣ сѣдилища дѣйствуваха по-бързо, по-строго . . .

С. Златевъ: По-свѣстно.

Д-ръ В. Черневъ: Всѣки смѣдя дѣйствува съвѣстно. — . . . процентността щѣше да бжде въ много по-малки размѣри днесъ.

Слѣдъ тѣзи нѣколко думи нека пристѣпия къмъ своитѣ бѣлѣжки по законопроекта.

Буква а отъ първия пунктъ отъ военно-наказателния законъ, раздѣлъ втори: (Чете) „Нарушение войнишкото чинопочитание и подчиненостъ, прѣдвидени въ гл. I, съ изключение на тѣзи въ ст. ст. 121 и 122“. Добрѣ, но както въ този пунктъ, така и въ другия, като-че-ли всѣки единъ членъ не се е разглеждалъ поотдѣлно, ами се е взело, така да се каже, заглавието на раздѣла и впоследствие се е намѣрило, кои отъ членоветѣ сѣ по-много строги. Ако бждатъ амнистирани прѣстѣпнитѣ дѣяния по тѣхъ, ще бжде много крайно, ще бжде много широко, вѣрно за дисциплината на армията и затова сѣ се спрѣли само, така да се каже, на тѣзи два члена. При едно внимателно прослѣждане на всички членове отъ тази глава, ще се намѣри, че има членове, които не трѣбва да влизатъ въ амнистията. Такъвъ е, напр., чл. 128. (Чете) „За неизпълняване общитѣ или лично до нѣкого относящи се заповѣди . . .“ — защото по-рано и въ тая глава, която се касае за нарушение войнишкото чинопочитание и подчиненостъ, има пакъ членове, които, наистина, ако гледа човѣкъ заглавието, ще мисли, че се касатъ за войнишкото чинопочитание и подчиненостъ; ако погледне човѣкъ по форма — войникътъ не отдалъ честъ — ще си каже, че е извършилъ нѣкаква си дребна работа. Но като влѣземъ въ разбирателството на тѣзи членове, ще видимъ, че тѣзи прѣстѣпления не сѣ така леки, че да заслужаватъ да бждатъ амнистирани. Затуй азъ отивамъ къмъ алинея втора на чл. 128. (Чете) „Въ лицето на неприятеля, когато неизпълняването на заповѣдта може да има важни послѣдствия за безопасността на войската, или влияние върху успѣха на прѣдприетитѣ дѣйствия, или върху успѣха на снабдяването войската или отряда съ бойни или продоволствени, или други припаси . . .“ и т. н., за неизпълняване заповѣдта отъ естество, каквото се цитира въ алинея втора на чл. 128 „въ лицето на неприятеля“ можемъ ли да се съгласимъ, че това е едно леко прѣстѣпление и прѣстѣпницитѣ по този членъ отъ наказателния законъ трѣбва да бждатъ амнистирани? Не, г-да! Чл. 129 говори вече не само за едно нечинопочитание, а говори вече за неповиновение, т. е. за неизпълняване съ умисль заповѣдта на началника, виновникътъ се присѣжда и т. н. „Неизпълняване заповѣдта на началника съ умисль“. А тази заповѣдъ на началника, каква може да бжде въ военно врѣме прѣдъ лицето на неприятеля? Защо този войникъ, защо този прѣстѣпникъ — колко ще бждатъ не се знае, нека бждатъ стотици — го амнистираме? Освѣн това, което казахъ по-рано, азъ ще кажа и послѣ въ своето заключение, какви послѣдствия може да има за нашата армия, за дисциплината въ войската това опрощение, това амнистиране на този родъ прѣстѣпления.

Сжщото ще кажа и за чл. 130. Чл. 130 говори не само за неповиновение, а за противене. (Чете) „За противене въ изпълнението заповѣдитѣ или разпорежданията на началника, виновнитѣ се присѣждатъ“ въ военно врѣме и т. н. Да се противи единъ войникъ, унтеръ-офицеръ, фелдфебелъ или офицеръ на своя началникъ и то такова противене — умислено разбира се — въ военно врѣме прѣдъ лицето на неприятеля, какъ ще амнистираме това прѣстѣпление, когато отъ това неизпълнение на тази заповѣдъ, отъ това неповиновение на заповѣдта, отъ това противене да се изпълни тази заповѣдъ, кой знае какви послѣдци е могло да има за армията?

Министъръ Х. Поповъ: Освѣнъ подбудителитѣ,

Д-ръ В. Черневъ: Има го въ пунктъ 2.

Министъръ Х. Поповъ: Именно, имайте това прѣдъ видъ.

Д-ръ В. Черневъ: Сега по буква б: (Чете) „Прѣстѣпленията противъ дежурния и други длъжностни лица отъ военното вѣдомство“. Прѣстѣпления извършени противъ дежурния или дневалния, или унтеръ-офицера, или подпоручика, или поручика, дежуренъ по рота, или капитана, дежуренъ по караулъ — голѣма работа! На пръвъ погледъ така може да се каже: не е голѣма работа, но като се влѣзе въ сѣществото на прѣстѣпленията, за които се иска амнистия, прѣдвидени въ тия членове на гл. II, вие ще видите, г-да, отъ какъвъ важенъ родъ прѣстѣпни дѣяния сѣ тия, които се иска да се амнистиратъ съ законопроекта. Искане се да се амнистиратъ прѣстѣпленията въ всички членове отъ този отдѣлъ съ изключение на чл. чл. 138 и 139. Азъ ще ви приведа само за примѣръ чл. 137 и алинея втора отъ чл. 140. Властѣта на дежурния въ една войскава частъ, неговата служба не е маловажна. Всѣки, който е билъ войникъ или офицеръ, знае какво нѣщо е дежуренъ по рота, дежуренъ по полкъ. Чл. 137 казва: (Чете) „За неизпълнение законитѣ трѣбованія на часовая или на военния караулъ, а сжщо и за оскърбяване на часовая или военния караулъ съ думи или съ неприлично дѣйствие, виновнитѣ се наказватъ и т. н.“. „За неизпълнение заповѣдитѣ и трѣбованіята на часовая и военния караулъ“. Отъ какво естество могатъ да бждатъ заповѣдитѣ на тия длъжностни военни лица при изпълнението на своята служебна обязаностъ? Азъ мисля, че нѣма нужда да го разглеждаме тукъ, всѣки може да си прѣдстави какво е. Чл. 140 алинея втора казва: (Чете) „Когато прѣстѣпленията противъ часовия, или караула сж извършени отъ началствующитѣ надъ караули лица, или когато единъ чинъ отъ караула оскърби други, то въ такъвъ случай началствующитѣ лица се присжждатъ“. Амнистиратъ се, г-да, не вече долнитѣ чинове, които отиватъ да нападатъ единъ караулъ, единъ часовой, да оскърбятъ или да извършатъ, каквото ще да бжде дѣйствие противъ него, противозаконно разбира се, а се касае вече за амнистиране началствующитѣ надъ караула лица. Ако е за дневалния или караула...

Г. Кирковъ: Наказва се.

Д-ръ В. Черневъ: ... да, но за началника му — не. Прѣдставете си, че единъ началникъ отива при войника, който се намира въ караулъ на извѣстенъ постъ и извършва върху него едно прѣстѣпно дѣйствие; този началникъ, билъ унтеръ-офицеръ, фелдфебелъ или офицеръ, сега се амнистира! Заслужава ли амнистия едно такова прѣстѣпно дѣяние на единъ такъвъ началствующъ, извършено върху единъ часовой, слѣдователно, върху единъ войникъ, който изпълнява една караулна служба? Мисля, че не.

Министъръ Х. Поповъ: Зависи какво е прѣстѣпното дѣйствие. Защото извѣстни прѣстѣпни дѣйствия ние не ги амнистираме. Ако го е ударилъ, ако го е убилъ, това не се амнистира, то ще мине по чл. 150.

Д-ръ В. Черневъ: Пардонъ. Амнистия по чл. 140 е обща. Знаете, какъ ние, като адвокати, когато се явимъ прѣдъ военния сждъ съ закона за амнистия въ ржка, ще говоримъ за едно прѣстѣпно дѣяние по чл. 140.

Министъръ Х. Поповъ: Ама вие говорите, ако е извършено нѣкое прѣстѣпление надъ него. Ударътъ, напр., минава подъ друга статия.

Д-ръ В. Черневъ: Никакво тълкуване не може да има, г-да, когато въ закона за амнистията изрично се цитира, че прѣстѣпленията по извѣстни членове се амнистиратъ. Просто амнистия има и свършена работа. И сждътъ много правилно ще каже, че извѣстни дѣяния подпадатъ подъ амнистията и нѣма да влиза въ разбирателството имъ. Тѣй, както казахте вие, то значи сждътъ да влиза въ разбирателство на прѣстѣпното дѣяние. Когато сждътъ ще се произнася по въпроса, да-ли дадено прѣстѣпно дѣяние подпада подъ амнистията, той нѣма да влиза въ разбирателство на дѣлото, а ще гледа само да-ли прѣстѣпното дѣяние, за което е даденъ единъ войникъ подъ сждъ, се поменавя въ закона за амнистията или не.

Министъръ Х. Поповъ: Ама тукъ е казано за оскърбление, а не за ударъ и за други прѣстѣпни дѣяния; не за убийство.

Д-ръ В. Черневъ: Разбира се, че не за убийство. Ама прѣдставете си слѣдующия примѣръ.

Министъръ Х. Поповъ: А вие казвате, че и това опрощаваме. Не го опрощаваме. Опрощаваме оскърблението, защото какво ще опростимъ искаме да знаа, ако оскърблението не опростимъ. Тогава да не опрощаваме нищо.

Д-ръ В. Черневъ: Този началникъ отива и иска едно трѣбоване отъ часовая, казва му: „Пусни ме вътрѣ“. Часовоятъ казва: „Дайте ми пропускъ“, той не му отговаря, началникътъ не знае пропуска. Такава длъжностъ нѣма часовоятъ, да се подчини и да го пусне вътрѣ. Той блѣсва часовая, насилва и влиза. Ха да видимъ какъ ще подведете това негово дѣйствие?

Министъръ Х. Поповъ: По друга статия.

П. Генадиевъ: Ще го застрѣля.

Д-ръ В. Черневъ: Не го застрѣлялъ. Прѣдставете си, че въ този моментъ войникътъ си рече: азъ на този офицеръ нѣма да гръмна. Приказвамъ туй, което може да се случи.

Законопроектътъ въ буква в казва: (Чете) „Нарушение служебнитѣ обязанности въ врѣме на дежурство или караулъ прѣдвидени въ гл. III, съ изключение на тѣзи въ ст. ст. 146, 147 и 148“. Ами ст. 144 казва: (Чете) „За самоволно отлжчване отъ поста, началникътъ на караула, часовиятъ или конвойниятъ се присжждатъ“. Всѣки знае какво е караулна служба. Караулътъ, часовоятъ се отлжчилъ отъ поста, или конвойниятъ, който ескортира извѣстни прѣстѣпници, ги напусналъ. Е ли отъ такъвъ характеръ такова прѣстѣпно дѣяние, че би заслужавало амнистия?

Министъръ Х. Поповъ: Нито единъ нѣма за амнистия по тази система. Послѣ има чл. 146, който говори за самоволно отлжчване отъ караулъ прѣдъ лицето на неприятеля. Ние това не го опрощаваме

Д-ръ В. Черневъ: Именно, г. министре. Самоволно отлжчване отъ караулъ постъ въ военно врѣме, било задъ първата линия било въ първата линия въ лицето на неприятеля, това е такова важно войско прѣстѣпно дѣяние, че никой не трѣбва да вдига ржка за амнистирането му — за помилването е другъ въпросъ.

Г-да! Идватъ алинеитѣ за амнистиране на всички отклонивши се военно-служащи, разбира се и офицери, които сж се завърнали, или сж били доведени въ своитѣ части до 30 юлий 1913 г. На пръвъ по-

гледът прави впечатление, защо се е вмъкнала думата „или доведени“. За първата категория отклонили се, които доброволно са дошли и са се явили в частите си, най-после, може да се спори и да се съгласимъ. Но за онѣзи, които са хванати и доведени насила въ своите части, каква амнистия би заслужавали и заслужаватъ? Кое обстоятелство може да говори въ тяхна полза, за да бъдат амнистирани? Ние имаме, г-да, за примѣръ слѣдното: всички балканци бѣха пълни съ отклонили се; кавалерийски разѣзди бѣха пуснати да ги гонятъ; гониха ги, ловиха ги и ги завеждаха въ частите. До преди примирението въ послѣдната война полководетѣ бѣха останали не съ хилядници, а съ стотици само. Това бѣше известно въ главната квартира. Стана ли примирението, тогава полководетѣ нараснаха съ хилядници. Тѣзи приятели, които намѣриха за добръ въ лицето на неприятеля или задъ лицето на неприятеля да се отклонятъ отъ своите части, да напълнятъ балканитѣ, и не можеха да бъдат заловени отъ кавалерийскитѣ разѣзди да ги закаратъ въ частите, като чуа, че има примирение, веднага съ всичкото оръжие, съ всички му салтанатѣ, отиватъ право въ частта си. „Добъръ денъ, г. унтеръ-офицеръ или г. фелдфебелъ“, и свършена работа.

И. Ангеловъ: „Прощавайте“.

Д-ръ В. Черневъ: „Прощавайте сега“. — „Къдѣ бѣше?“ — „Е, къдѣ бѣхъ“.

М. Ничевъ: „Загубихме се“.

Д-ръ В. Черневъ: Би ли трѣбовало да ги амнистираме тѣхъ? И то докога да са се явили? Чакъ до 30 юлий 1913 г. Прочее, ние ще амнистираме всички онѣзи, които отъ началото до края на войната бѣха се отлъчили, бѣха се отклонили отъ своя отечественъ дългъ, нека го кажа, а не отъ военната служба, въ такива едни критически моменти за страната, каквито напослѣдъкъ прѣживѣвахме на сръбската и гръцка граници, дѣто бѣхме докарани до тамъ, отъ къдѣто бѣхме тръгнали, ако не и понавъртъ въ известни пунктове, благодарение на тѣзи дезертьори ще ги кажа, а не отклонили се. Ако вземемъ ние сега да ги амнистираме, какъвъ примѣръ ще бѣде за онѣзи, които устояха на тази своя войнска честъ, на този свой отечественъ дългъ и докрай даваха отпоръ на онѣзи неприятели, които искаха да влѣзатъ за нѣколко дена въ столицата? Нѣма ли да стане слѣдующото за въ бѣдѣ, при друга война, нѣма ли всѣки да си каже: „Защо ще се излагамъ азъ главата на куршумитѣ? Азъ ще се отклоня. Намѣриха се подиръ онази война хора отъ всички политически течения въ страната, които опростиха отклонилихъ се; ще се намѣрятъ други, които и насъ ще опростятъ“. Такъвъ примѣръ не трѣбва да се дава. Той накърнява дисциплината, не, . . .

И. Ангеловъ: Народната отбрана.

Д-ръ В. Черневъ: . . . той накърнява народната отбрана, както се изрази г. Ангеловъ.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Тогава, г. Черневъ, никаква амнистия не трѣбва да се дава.

Д-ръ В. Черневъ: Азъ съмъ съгласенъ на това.

Министъръ Х. Поповъ: Историята дава, и ние даваме.

Д-ръ В. Черневъ: Да не говоримъ за историята, г. министре, защото не зная, да-ли ще можете да ми

посочите примѣръ, дѣто слѣдъ една война, първата грижа на правителството, на партиите, на болшинството е да дойдатъ и да кажатъ: „Амнистираме всички прѣстѣпни дѣяния по войната“.

Министъръ Х. Поповъ: Ако не знаете, азъ ще Ви кажа. Азъ ще взема думата.

Д-ръ В. Черневъ: Азъ зная едно: тия, които се титулуватъ „побѣдители“, които спечелиха една голѣма плячка на нашъ грѣбъ, мислите ли, че въ тѣхнитѣ редове прѣстѣпници не е имало прѣзъ врѣме на войната? Обаче, ние още не чуваме въ Сърбия и въ Гърция да се вотира амнистия въ такива широки размѣри.

Министъръ Х. Поповъ: Въ Сърбия има.

Д-ръ В. Черневъ: Имаше една своего рода амнистия.

М. Ничевъ: За робитѣ.

Д-ръ В. Черневъ: Дадоха и въ Гърция амнистия за онѣзи наши българи, които лежеха въ затворитѣ, но за прѣстѣпнитѣ дѣяния, извършени прѣзъ врѣме на войната отъ тѣхнитѣ войници, офицери и военнослужащи, още не са дали обща амнистия.

Министъръ Х. Поповъ: Оставете Гърция, а гледайте нашата история.

Д-ръ В. Черневъ: Ние веднага и въ туй отношение искаме да надпрѣваримъ всички. „Дайте амнистия“. Ама какво ще стане съ дисциплината въ армията и съ тази армия и народна отбрана въ тази държава? „Засега много да не му мислимъ, ще дойдатъ други поколения, които ще бѣдатъ възпитани въ повече патриотически духъ, съ по-голѣмо съзнание за изпълнението на своя отечественъ дългъ; тогава нѣма да има прѣстѣпления, нѣма да има амнистия“.

Г. Кирковъ: Вие мислите дръвници да не ставатъ министри.

Д-ръ В. Черневъ: Ние мислимъ за тази армия, г. Кирковъ, отъ която вие казвате, че нѣма да има нужда, понеже си мечтаете за нѣкаква федеративна република и не знамъ какво, която република нѣма да има нужда отъ войска, нито ще води война даже. Докато е днешниятъ строй въ свѣта, войни ще има и ще има нужда отъ армии, за да пазятъ границитѣ на държавитѣ. Когато вие махнете тѣзи граници, тогава нѣма да има нужда отъ войска и ние ще я махнемъ.

В. Коларовъ: Ние искаме армия, която дѣйствиелно да пази страната и свободитѣ на народа.

Г. Кирковъ: Вие се грижете начело на управлението да не дохождатъ дръвници, които да ни тласнатъ страната къмъ катастрофи.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моли, г-да.

Д-ръ В. Черневъ: Ето защо, азъ намирамъ, че въ такъвъ широкъ смисълъ амнистиране на онѣзи, които по известенъ на всички ни начинъ се отклониха отъ своята служба и отечественъ дългъ, не може да стане, тѣ не заслужаватъ амнистия. Тукъ може да стане въпросъ, г-да, само за онѣзи, които се намираха въ далечни страни и за които тукъ, като примѣръ, най-много се вика отъ лѣвицата. На тѣхъ може да дадемъ амнистия, но пакъ мисля, че и тамъ би трѣб-

вало да стане нѣкакъ си малко една строга прѣцѣнка. Азъ по този въпросъ ще кажа само слѣдующитѣ думи. Ако, наистина, тѣзи приятели, тѣзи българи се намираха на такива далечни разстояния, че не можаха да се отзоватъ на първата покана и, слѣдователно, да се явятъ въ първия законенъ срокъ въ своитѣ си части, какво направиха тѣ послѣ отъ своя страна, за да се явятъ много по-късно?

Г. Василевъ: Въ течение на цѣлата година.

Д-ръ В. Черневъ: Въ течение на цѣлата война. Дадохъ ли единъ знакъ на такова желание? Азъ мисля, че извѣстни хора, които дадохъ знакъ на такова желание, изпълниха го, защото ние почти прѣзъ всичкото врѣме на бойното поле виждахме да не се мине денъ, два, три, да не дойде нѣкой си наистина оригиналенъ българинъ американецъ, и да разправя даже масали за своето пътуване. Единъ отъ Берковско дохожда чакъ на пролѣтѣта; пътува за Булаиръ, минава прѣзъ нашата частъ и казва: „Чудно нѣщо! Тръгнахъ отъ Америка, дойдохъ въ България, прѣбродихъ, най-послѣ, и нея цѣлата, гледамъ, додѣ има земя, нашитѣ българи искатъ да я взематъ. Стигнаха до Бѣло-море, виждатъ, че отсрѣща нѣщо се чернѣе, искатъ и тамъ да прѣскачатъ да го взематъ“. Такива духовити масали, на простъ езикъ казано, ни разправяше. Тоя българинъ дохожда отъ далечни страни, отъ Америка, слѣдъ мѣсеци, когато даже войната се бѣше свършила, но иде да изпълни своя дългъ. Има ли въ Министерството на външнитѣ работи и въ Министерството на войната едно колективно искане направо или косвено, чрѣзъ нѣкоя наша легация или наше консулство, или пъкъ чуждо такова, чрѣзъ което да се обърнали прѣзъ туй врѣме да изявятъ желание и да кажатъ: „Ние искаме да дойдемъ да се биемъ, да изпълнимъ своя отечественъ дългъ, обаче нѣмаме срѣдства. Молимъ, дайте ни тѣзи срѣдства, погрижете се за нашето по-скорошно завръщане въ България“? Не зная да-ли има подобно нѣщо въ министерството. Ако има и ако тогава министерството не е направило отъ своя страна потребното, такива хора заслужаватъ амнистия, защото наистина не е лесно да прѣхвъркнешъ отъ Америка и да се явишъ въ Тракия или Македония да воювашъ.

„Нарушение правилата на войско-благочиние и почитание“, както е главата въ наказателния законъ и както е цитирана тукъ, всѣки ще каже, че не сѣ нищо тия прѣстѣпления. Въ тѣхъ на първо мѣсто вече се говори за пиянство на военнослужаще лице; явяването му вече въ едно крайно петрѣзвено състояние, което е осѣдително, и още по-осѣдително е за военно врѣме, защото може да има важни послѣдствия за извѣстни операции, за извѣстни дѣйствия, които трѣбва да върши този военнослужащъ. Какво ще ми върши той на бойното поле, на бойната линия, ако ми се яви въ петрѣзвено състояние, пиянъ? Какво можемъ да очаквамъ отъ него? Такъвъ по начало се амнистира. Получилъ нѣкой пари отъ дома, или радостна вѣстъ получилъ, или скръбна вѣстъ, рекълъ да пийне малко да позабрави, или отъ радостъ да се повесели, или отъ скръбъ да се разтуши; намѣрилъ е 5 л. въ писмото, първата кръчка, дѣто намѣри да продаватъ вино и ракия, купи, пийне малко, най-послѣ такъвъ случай не е голѣма работа, пийналъ. Но въ тази глава, въ този отдѣлъ, по който се иска обща амнистия за всички прѣстѣпни дѣяния, имате 1—2 члена, които поне би трѣбовало да бждатъ изключени — чл. чл. 166 и 167 — защото тукъ се вмѣква не само пиянството, но се вмѣкватъ и другъ родъ прѣстѣпления: (Чете) „Офигеритѣ виновни въ заемане пари отъ долнитѣ чиновъ, равно подофигеритѣ виновни въ заемане пари отъ подчиненитѣ тѣмъ долни чиновъ“, и т. н. се наказватъ. Офигеръ, въобще началникъ, който взема пари отъ свои подчинени, се

наказва. Очевидна е цѣльта на законодателя, за туй е прѣдвидилъ това прѣстѣпно дѣяние. Споръ не може да има за цѣльта, който гони законодателятъ съ този членъ. Но, безспорно, изключителни случаи не визира този членъ. Единъ офицеръ нѣма пари, намира се въ особени отношения съ нѣкой си войникъ, родствени или каквито ще да бждатъ, най-послѣ позволилъ си да поиска отъ него пари. Това не е прѣстѣпно дѣяние, не може да се инкриминира този единственъ случай за прѣстѣпно дѣяние. Законодателятъ визира онѣзи офицери, въобще началници, които въ своята разточителност могатъ да отидатъ, така да се каже, професионално да засматъ пари отъ своитѣ подчинени. Заслужаватъ ли такива военначалници амнистия? Офицеръ, който отиде да поиска пари отъ войникъ, какъ ще му откаже този войникъ — 5 л. да има, 1 л. да има ще му го даде. За да се прѣдохрани туй нѣщо, законодателятъ въвежда въ прѣстѣпно дѣяние това нѣщо. Защо ще го амнистираме ние днесъ? Азъ допускамъ, за честта на българскитѣ офицери, че такива случаи нѣма да има. Но отъ дѣ да знаемъ, че нѣма единъ единственъ случай — азъ допускамъ, че нѣма нито единъ такъвъ случай — щото единъ офицеръ да отива да иска, тѣй да се каже, по занаятъ пари, днесъ отъ единъ, утрѣ отъ другъ войникъ. Такъвъ български офицеръ за честта не само на офицерството, ами и на военното достоинство, не може да има; докторъ — сжщо. Споредъ ментъ, човѣшкото достоинство на този военначалникъ нѣма да допусне да прави това. Но ако има такова изключение, заслужава ли да му вотираме амнистия? Мисля, че отговорътъ ще бжде, не.

Чл. 167 казва: (Чете) „Ако нѣкой се яви нѣйдѣ си въ мундиръ, който не му принадлежи по звание или чинъ“ и т. н. За него говори сжщо и г. Такевъ. Азъ не допускамъ да се намѣрятъ наистина въ България хора, и то въ военно врѣме, . . .

А. Христовъ: То не е отъ масовъ характеръ.

Д-ръ В. Черневъ: Независимо, че не е отъ масовъ характеръ. — . . . да взематъ да облѣкатъ военни мундири и да турятъ еполети майорски, както казва г. Такевъ.

Министъръ генералъ Н. Бояджиевъ: За военнитѣ хора е това.

В. Молловъ: Имаше и военни хора.

Д-ръ В. Черневъ: Азъ казвамъ, ако има даже нѣкой воененъ. Ако дадемъ широко тълкувание, че се отнася не само за военни, ами и за граждански, още повече не заслужава амнистия. И защо досега сждебнитѣ власти въ България не сѣ хванали за ухото този депутатъ, за когото цитираше г. Такевъ, ако е вѣрно, и да дохожда не да иска амнистия, но да моли министра да го помилва въ пълно разкаяние за своето прѣстѣпно дѣяние, пакъ не заслужава помилване.

Министъръ генералъ Н. Бояджиевъ: Той не се амнистира.

Д-ръ В. Черневъ: Сега казвамъ за широкото тълкувание. Ако е тѣсно тълкуванието, то единъ воененъ, който си присвои чинъ по-високъ отъ този, който го има, заслужава ли да го амнистиратъ? Онзи, гражданскитѣ, можемъ да го извинимъ съ едно българско дебелоочие, съ едно невѣжество, съ една грандомания . . .

Г. Василевъ: Съ едно слабоумие.

Д-ръ В. Черневъ: . . . съ едно слабоумие, съ което ще го извини и единъ съдъ, като невмѣняемъ, ами единъ воененъ, който знае много добръ значението на мундира, съ какво да го извинимъ?

Н. Комановъ: Тѣй се използвава правото на помилване.

И. Ангеловъ: За генералъ Франги кажете.

Д-ръ В. Черневъ: За генералъ Франги се попушна. Той стелъ, че, като министъръ на желѣзницитѣ, ще може да носи генералска униформа, макаръ че има едно положение за чиновницитѣ по желѣзницитѣ въ военно врѣме, че тѣ иматъ установена форма, лична на офицерската, но еполетитѣ далечъ не сж офицерски; иматъ шаренъ зигъ-загъ, но никакъ не е онова, което е чисто офицерския еполетъ, чисто офицерския погонъ. А плюсъ при това тѣзи прѣстѣпни дѣяния не сж масови.

Прѣминавамъ на прѣвишаването, бездѣйствието и злоупотреблението съ властта. Това е сжщо единъ родъ прѣстѣпни дѣяния, много важни за военната дисциплина. Това се отнася вече за началствующитѣ, за онѣзи, които иматъ извѣстна власт, отъ ефрейтора до най-голѣмия генералъ. Този началствующъ въ военно врѣме, който си прѣвишава властта, който злоупотребява съ властта, не заслужава амнистия, . . .

Г. Василевъ: На никаква цѣна.

Д-ръ В. Черневъ: . . . при каквито обстоятелства да бжде извършено това прѣстѣпление, . . .

Г. Василевъ: Много вѣрно.

Д-ръ В. Черневъ: . . . защото то най-много ще подобие дисциплината въ нашата армия, за която ние поне отъ тази страна (Сочи дѣсницата) трѣбва да милѣемъ най-много.

Г. Василевъ: Всички трѣбва да милѣемъ.

Д-ръ В. Черневъ: Ако дойдатъ и отъ лѣвицата, тогава, слѣдователно, всички.

Г. Кирковъ: Вие по-хубаво да бѣхте дошли на войната.

Д-ръ В. Черневъ: Г. Кирковъ! Извинявайте, но ако се отнасяте лично къмъ мене, ще Ви отговоря, че бѣхъ на войната. Къмъ менъ лично ли е?

Г. Кирковъ: Къмъ дѣсницата.

Д-ръ В. Черневъ: Рекохъ да не е къмъ мене, защото криволашкия бой го ядохъ и азъ, и ще го помня добръ.

Д. Теневъ: (Възразява нѣщо)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Вие до дѣто не се обадите, не може.

Д-ръ В. Черневъ: Че тая глава се отнася за родъ прѣстѣпления отъ много важенъ характеръ, за военната дисциплина, за силата на нашата армия, това е съзнато отъ авторитѣ на законопроекта и за туй виждаме много членове, повече, отколкото въ другитѣ параграфи, изключени.

Г. Кирковъ: Съ членове се дисциплина не поддържа.

Д-ръ В. Черневъ: Вѣрно е. — Но има и много други, които сж изпуснати и, ако прѣлистимъ всичкитѣ, ще намѣримъ много. Азъ само за примѣръ ще ви приведа два случая — чл. 172, п. п. 2 и 3. Чл. 172 казва: (Чете) „Къмъ особенитѣ видове прѣвишаване или бездѣйствие на властта“ — значи говори и за бездѣйствие. А отъ бездѣйствието на военачалника прѣзъ врѣме на война, било въ лицето на неприятеля или по-надирѣ, когато е пратенъ да дѣйствува противъ неприятеля, по-грозно прѣстѣпление не може да има, споредъ мене. Чл. 172 въ пунктъ 2 казва: (Чете) „Неупотребяване указанитѣ или дозволенитѣ отъ военнитѣ постановления средства за снабдяване войската или отряда съ нужнитѣ припаси въ опредѣленото количество“ и т. н. Виждате, какви „бездѣйствия“ се визиратъ въ п. 2 отъ този членъ.

Г. Василевъ: Интересно е, какви мотиви има, за да бждатъ амнистирани тѣзи прѣстѣпници.

Г. Кирковъ: Вижда се, че е комшийска работа.

Д-ръ В. Черневъ: Не е комшийска работа. Ще чуете отъ г. министра, кои сж мотивитѣ.

Министъръ Х. Поповъ: Чакайте, ще чуете отговора. Имате търпѣние.

Д-ръ В. Черневъ: Но азъ отсега мога да кажа, че тукъ има едно несѣглеждане, едно недоглеждане, но не вѣрвамъ авторитѣ на закона да сж се водили отъ нѣкакви си лични побуждения, да визиратъ този или онзи, който е даденъ подъ съдъ. Ще се съгласите и вие поне отъ тукъ, (Сочи лѣвицата) че тази мисль не е ръководила авторитѣ на законопроекта, който ще и да бждатъ.

А. Христовъ: Но нѣма основание да се амнистиратъ такива началници.

Д-ръ В. Черневъ: Можемъ да говоримъ, но да хвърляме упрекъ, че това е станало умишлено, то е много. Уважавайте мнѣнието на другитѣ. И азъ, отъ болшинството, ако ида да изкажа едно свободно мнѣние по законопроекта, недѣйте отива дотамъ да казвате: „Това е станало умишлено, че и Вие, г. Черневъ, отъ болшинството, отивате да доказвате това, което ние твърдимъ, а именно умишлѣтъ“ — далечъ отъ мене тази умишль. Когато ще критикуваме, нека бждемъ обективни, оставете тия обвинения за лицепритие и не знаа какво си. Бждете обективни, г. Христовъ, тѣй, както бѣше обективенъ Вашиятъ интименъ приятель г. Такевъ.

А. Христовъ: Търсимъ обяснение.

Д-ръ В. Черневъ: Г. министърътъ ви каза: „Имайте търпѣние, ще ви отговоря“.

Г. Кирковъ: Не се амнистиратъ войници, провинени въ нищожни прѣстѣпления, а генерали се амнистиратъ.

Д-ръ В. Черневъ: Хемъ сте недоволни, че ви говоря за тая амнистия, която намирамъ, че е широкъ, хемъ сте недоволни, отъ друга страна, като искате да кажете: „Каква аминистия поддържате“.

Й. Йоновъ: Българинътъ кога е билъ доволенъ!

Д-ръ В. Черневъ: Хасътъ, кога е билъ доволенъ българинътъ, както казва г. Йоновъ. — Азъ мисля, казахъ и по-рано, и повтарямъ, че по въпроса за амнистията ние ще трѣбва да бждемъ обективни; нека оставимъ партизанскитѣ страсти и демаго-

гията настрана — съ амнистията да не отиваме да печелим партизани.

А. Христовъ: Съгласни сме.

Д-ръ В. Черневъ: Пунктът 3 отъ чл. 72 на военно-наказателния законъ казва: (Чете) „Неприемане по-трѣбнитѣ мѣрки за запазване здравето на долнитѣ чинове и за прѣдупрѣдяване разпространението между тѣхъ на болести“. Кой може да се визира съ тази алинея?

Д. Тошковъ: Главно лѣкаритѣ.

Д-ръ В. Черновъ: Не само военниятъ началникъ, а и лѣкаритѣ.

Г. Кирновъ: Особено лѣкаритѣ.

Д-ръ В. Черневъ: По адресъ на лѣкаритѣ — извинете, г. прѣдседателю, че сте лѣкаръ . . .

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Говорете.

Д-ръ В. Черневъ: . . . не сте ли чували вие прѣзъ врѣме на войната, па и досега, редъ обвинения, включително и за нѣкои си военачалници, които сж търпѣли извѣстни бездѣйствия на лѣкаритѣ, които, като лѣкари, независимо отъ военския чинъ, който изпълняваха, трѣбваше да бждатъ на поста си? И сега, тия лѣкари, може-би и нѣкои военски началници — не лѣкари — които сж били извършили подобни бездѣйствия или привишение на властъ по службата си, . . .

А. Христовъ: Изгорѣлитѣ живи.

Д-ръ В. Черневъ: . . . защо да вземемъ да ги амнистираме? Напротивъ, ние трѣбва да ги дадемъ подъ съдъ, за да получатъ наказание . . .

Г. Василевъ: Максимално.

Д-ръ В. Черневъ: . . . за примѣръ на градушитѣ поколѣния, та когато ще дойде втора война, всѣки лѣкаръ, който ще отиде тамъ, да знае, че той е повиканъ да изпълнява единъ много по-висшъ дългъ, отколкото войникътъ съ пушка въ ръка, защото войникътъ, който е изложенъ на раняване, ще се повърне и ще се хвърли въ ржцѣтъ на този лѣкаръ, а този лѣкаръ, ако бездѣйствува и ако го остави съ неговитѣ рани, които сж изцѣрими, да умре, не заслужава амнистия. Въ туй отношение, г. г. народни прѣдставители, подпада и върховното началство въ военно-санитарната частъ, начело съ своя си висшъ началникъ — извѣстенъ намъ, нѣма нужда да се споменаватъ имена. Той дойде въ една болница, и знаете ли за какво се интересуваше? — Че нѣмало кантаръ. Домакинътъ му отговори: „Г. полковникъ! Прѣди да питате за кантаръ, мисля, че трѣбва да се запитате, да-ли въ тия врѣмена“ — това бѣше подиръ онѣзи бури и виаици на Булаиръ, които прѣтърпѣхме — „има какво да теглимъ съ кантара“. Недоволенъ отъ отговора на домакина, той се обръща къмъ лѣкаря: „Г. майоръ, ще вземете всички мѣрки, щото чакъ по-скоро да се намѣри кантаръ, какѣто и да е“, а тогава войникитѣ получаваха по половинѣ хлѣбъ отъ Кешанъ. И когато, слѣдъ мѣсеци азъ имахъ нещастieto да лежа боленъ въ една болница въ Царево-село, и подиръ мене дойде единъ офицеръ отъ опълчението и когато казаха на лѣкаря, че нѣма бисмутъ, тоя лѣкаръ се хвана за коситѣ.

Н. Комановъ: Аслж единственитѣ цѣрове бѣха хининътъ и бисмутътъ.

Д-ръ В. Черневъ: Когато въ една етапна болница отъ хиляда легла, дѣто въ едно отдѣление лежеха тифусни, въ друго — холерични, дойде работата до нѣмание вече и на бисмутъ, вие идвате да давате амнистия на тия лѣкари и въобще на тия военни санитарни органи, които оставиха тия болници въ такъвъ важенъ моментъ даже безъ бисмутъ. А тази алинея, г. г. народни прѣдставители, визираща именно тѣхъ.

Министръ Х. Поповъ: Вие нѣмате прѣдъ видъ закона отъ 1912 г., за допълнение на военно-наказателния законъ, споредъ който докторитѣ се наказватъ по п. 3. Ние не отмиѣняваме този законъ. Тѣй щото, когато говорите, държете смѣтка за допълнението, споредъ което докторитѣ се наказватъ.

Д-ръ В. Черневъ: Ще бжде много хубаво, ако г. уважаемиятъ министръ, който внесе законопроекта за амнистията, даде обяснения, като се отбѣлѣжи, било въ закона, било въ дневницитѣ, че отъ тази обща амнистия на прѣстѣпнитѣ дѣяния по чл. 172, п. 3, се изключватъ едни-кои си прѣстѣпни дѣяния.

Министръ Х. Поповъ: Не се изключватъ. Има особенъ законъ, по който ще се наказватъ тѣзи лѣкари и който не се цитира въ законопроекта за амнистията.

Д-ръ В. Черневъ: Но ние сега прѣдъ себе си имаме само този законопроектъ.

Министръ Х. Поповъ: Ами вие трѣбва да знаете закона за допълнение военно-наказателния законъ. Него ние не отмиѣняваме.

Д-ръ В. Черневъ: Добрѣ, но ще дойде единъ съдъ, който ще прилага по същество закона за амнистията и ще каже, че този законъ за амнистията визираща този родъ прѣстѣпления, и ще се пита, когато тълкува по аналогия, да-ли и допълненията на този членъ не се обематъ.

Министръ Х. Поповъ: А-а-а! Туй нѣма да бжде.

Д-ръ В. Черневъ: На-ли е въпросъ на тълкувание, г. министре?

Г. Василевъ: Защо е нужно да си вземаме такава беля?

Министръ Х. Поповъ: (Къмъ г. Г. Василевъ) Сега, по Ваше желание, нѣма да отговарямъ, а ще отговори послѣ. Защо е нужно непрѣмънно и офицеритѣ да се обѣсятъ, всички? Кажете ми, и тогава ще Ви отговоря.

Г. Василевъ: Това сж софизми отъ най-проститѣ.

Министръ Х. Поповъ: Тѣ не заслужаватъ ли милостъ?

Д-ръ В. Черневъ: Минавамъ на послѣдната буква отъ § 1 на законопроекта — буква ж — защото тя се отнася, наистина, за: (Чете) „Противозаконно отчуждаване и разваляне отъ страна на долнитѣ чинове казйонно облѣкло“. Тази алинея сигурно се отнася за онова облѣкло, което е поврѣдено. Вие знаете, какъ може да се пази облѣклото прѣзъ врѣме на война. Тамъ, наистина, никой не може да каже, че онзи войникъ, който не си е пазилъ добрѣ куртката или оржжието, който е прѣкаралъ редъ сражения въ настѣпления и отстъпления, трѣбва да бжде наказанъ. Прѣдъ нашитѣ очи при отстъпле-

нията ние молѣхме войниците да не хвърлят лопатките си, защото ще имъ трѣбватъ да се окопаватъ на срѣщния баиръ, но тѣ потънали въ вода, хвърляха лопатките си, за да имъ бѣде по-леко при отстъплението, когато се бѣгаше. Разбира се, че за туй нѣщо не може да се привлѣче единъ войникъ подъ отговорностъ и да бѣде наказанъ строго, че е изгубилъ своитѣ дрехи или лопатка.

Свършвамъ, г-да, съ нѣкои малки бѣлѣжки върху послѣднитѣ алинеи.

Г. Василевъ: Ами ако е загубенъ цѣлъ складъ?

Д-ръ В. Черневъ: Авъ посочихъ, че тая алинея се отнася за войници, които не сж пазили имуществата си, но за военачалници, въ рѣцѣтъ на които сж повѣрени складове, било съ веществени материали, обмѣкло или каквито и да било военни припаси, въ тѣхната смисълъ на думата, авъ мисля, че за тѣхъ не се отнася законопроектъ за амнистіята.

Министъръ Х. Поповъ: Разбира се.

Д-ръ В. Черневъ: И затуй мисля, че трѣбва да бѣдатъ спокойни онѣзи господа, които се опасаватъ, че въ случая трѣбва да се разбира амнистиране и на онѣзи началници, които сж поврѣдили цѣли складове.

А. Христовъ: Нашиятъ другаръ разправи за цѣли складове съ захаръ.

Д-ръ В. Черневъ: Такова широко тълкувание на този членъ не може да се даде.

Сега, за ст. ст. 130 и 236 отъ военно-наказателния законъ. Като говорихъ за ст. 130, направихъ бѣлѣжка, че тя се прѣдвижда, но тя говори по начинъ такъвъ, че не знаа, да-ли нѣма да се поврѣди на нашата военна дисциплина, когато се прѣдвижда.

А. Димитровъ: Да не прѣмине нѣкой плѣхъ.

Д-ръ В. Черневъ: Тя гласи: (Чете) „За противене въ изпълнението заповѣдитѣ или разпорежданията на началника, виновнитѣ се присжждатъ“ — не за неизпълнение заповѣдта на началника, ами за противенето на тази заповѣдъ, която може да бѣде отъ много важно естество — „въ военно врѣме на смъртъ“. Да се амнистиратъ ли? Не знаа доколко е полезно. За такова едно противене авъ знаа единъ примѣръ въ единъ полкъ. Дава се заповѣдъ еди-кой си дружина да отиде да заеме извѣстна позиция. Трѣгва тази дружина да заеме позицията. Деморализацията въ друга една дружина е въ голѣмия си разгаръ, войниците не искатъ полка имъ да отиде да заеме позицията. Съ оружје въ рѣка заставятъ другата дружина да не изпълни заповѣдта на командира, която иде отъ по-горѣ, да отиде да заеме тази позиция. Чули се даже вистрѣли, и трѣбвало е военнитѣ началници не вече съ строги заповѣди, но съ единъ крайни молби, съ унижение на офицерското, на началническото достоинство, да отидатъ да накаратъ тѣзи хора да се смиратъ и да оставятъ онаа дружина, въ редоветѣ на която деморализацията не е била достигнала до такъвъ размѣръ, да отиде да изпълни своя отечественъ дългъ, да заеме позицията. Ако сега по този случай има заведени извѣстни дѣла, авъ мисля, че тѣ се отнасятъ къмъ този членъ, защото има противене съ оружје въ рѣка да се изпълни една заповѣдъ на началника. Защо да ги амнистираме? Какъвъ примѣръ ще дадемъ на другитѣ, на онѣзи, които искаха да отидатъ да заематъ позицията, въ пълно съзнание на своя отечественъ дългъ, но явили сж се други тѣхни брати и казватъ: „Не, нѣма да отидете“. — „Ще отидемъ“. — „Нѣма да отидете, назадъ“, и съ оружје, съ ножъ ги заставятъ да се върнатъ. Виждате

отъ какво естество е такѡва противене. Трѣбва ли да се съгласимъ да се амнистиратъ тѣ, споредъ законопроекта?

Министъръ Х. Поповъ: Ние тукъ не освобождаваме подбудителитѣ.

Д-ръ В. Черневъ: За мене, г. министре, подбудителтъ наистина е виновецъ, но и онзи, който слуша подбудителя, и той е виновецъ. Защо да го амнистираме?

Министъръ Х. Поповъ: Амнистиратъ се само невиннитѣ.

Д-ръ В. Черневъ: Г. министре! Знаете ли, че подбудителитѣ мѣчно се ловятъ?

Министъръ Х. Поповъ: Всички го знаемъ.

Д-ръ В. Черневъ: По този начинъ, върно, ще останатъ неамнистирани подбудителитѣ, ама отъ тѣхъ нито единъ нѣма да хванемъ.

Сега за чл. 236, въ който се прѣдвиждатъ извѣстенъ родъ прѣстѣпления. Авъ ще отправя молба най-почтена къмъ г. министритѣ на правосъдието и войната, този членъ — 236 — по всѣки начинъ да го изхвърлятъ въ комисията.

Г. Василевъ: Много добръ.

Д-ръ В. Черневъ: Свършвамъ съ този членъ. (Чете) „Частта, която е нарушила заповѣдта на началника и е изоставила назначеното за нея мѣсто безъ бой, или която е сложила оружјето прѣдъ неприятеля, или се е сдала въ плѣнъ, безъ да изпълни обязаноститѣ, споредъ дългъ на клетвата“ и т. н. И това се опрошава. Кждѣ е тогава войнишкиятъ дългъ, кждѣ е войнишката клетва, кждѣ е виспиятъ отечественъ дългъ, кждѣ е народната отбрана?

Министъръ Х. Поповъ: Подбудителитѣ се наказватъ; другитѣ сж маса. Какво да правимъ?

Д-ръ В. Черневъ: Зная, по единичниятъ случай, г. министре, не масата, попадаатъ подъ този членъ на военно-наказателния законъ, не заслужава амнистія.

Министъръ Х. Поповъ: Господаръ е Народното събрание, то ще каже.

Д-ръ В. Черневъ: Да, господаръ е Народното събрание, но заедно съ Васъ. Съжалявамъ, че сега именно г. военниятъ министъръ отсъствува, защото щѣхъ да отправя къмъ него една молба. Нека той, който въ тѣзи най-трудни врѣмена има честта да бѣде поставенъ на този постъ, воененъ министъръ, която честъ не дай Боже другъ втори воененъ министъръ да има въ България въ тѣзи именно врѣмена, казвамъ, нека той въ пълно съзнание на това високо свое достоинство и назначение, да бди надъ армията като единъ орелъ, който не би допусналъ никой другъ да се допре до жертвата му. Ние, изходящи отъ тази или онази партия, можемъ да бѣдемъ увлѣчени било отъ демагогия, било отъ нѣкаво си партизанско лицепріятие, но той, който е далечъ отъ тѣзи партизански — да не употребя нѣкаква много остра дума — части или мѣста, трѣбва да пазѣ най-много и повече отъ насъ да не допусне по единъ или другъ начинъ да се извърши каквото ще да бѣде дѣйствиѣ, отъ когото и да било, което дѣйствиѣ като послѣдствие би имало накърняването на военната дисциплина и отразяване върху духа на армията, върху висотата, на която трѣбва да стои тази армия, която е прѣдначена за на-

родната отбрана, да изпълни въ най-трудни, най-критически времена, своето високо предназначение. А какви по-трудни времена може да има за една държава, особено българската, която, заобиколена съ този кръг от неприятели, отколкото сж днешният. Допуснемъ ли ние да се увеличи онова червейче, което е заняло нашата военна дисциплина въ армията, до такъвъ размъръ, щото тази армия да изгуби отъ своето си предназначение като боева сила, ние тогава не можемъ да мечтаемъ за постигане на никакви си народни идеали, въ осъществяването на които не трѣбва да се отчайваме, каквото и да бжде миналото, каквото и да е настоящето.

А. Димитровъ: Защото патриотарството е едно доходно занятие.

Д-ръ В. Черневъ: Тази армия може да бжде повикана да изпълни своето предназначение много по-скоро, отколкото никой не прѣдполага, не за да напада, но за да брани отечеството; но ако въ тази армия, това червейче започне да разяжда нейните слоеве отъ единия край до другия, тя не ще може да отговори на своето назначение. Ето защо ние, като народни прѣдставители, изходящи отъ която и да бжде страна, ще трѣбва да отправимъ този горещъ апелъ къмъ вносителя на прѣдложението, респективно г. министра на правосъдието, а и къмъ г. военния министъръ, да се проникнатъ отъ тази висока мисль, отъ тази висока идея за нашата армия, за нейната дисциплина, и да не държатъ смѣтка за никакви си заисквания, било отъ тукъ, било отъ тамъ. Като сме дали декларация, че трѣбва да дадемъ една амнистия, ще я дадемъ — по принципъ нѣма да бждемъ противъ тази амнистия — но когато ще дойдемъ да вотираме тази амнистия, когато ще дойдемъ да изработваме нейния окончателенъ проектъ, който трѣбва да бжде оформенъ въ силата на законъ, тамъ вече да се пазимъ да не оставимъ каквото и да бжде постановление, съ което би могло да се накаръни тази военна дисциплина и да се отрази злѣ върху нашата армия.

Съ тѣзи благопожелания азъ свършвамъ и съжалеявамъ, че г. военниятъ министъръ не е тукъ, за да отправа лично къмъ него една молба, да не се вслушва толкова въ онѣзи слухове, които идатъ отъ тукъ, отъ тамъ, за амнистия, но да се вслуша въ онѣзи слухове, които идатъ отъ много страни, за даване прилично възмездие на провинилитъ се военно-служещи, които и да бждатъ тѣ, защото само съ даване прилично възмездие на провинилитъ се въ войната, ние ще можемъ да запазимъ нашата армия за цѣлитъ, за които тя е прѣдначалена, и които ние трѣбва да гонимъ съ нея.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Давамъ 5 минути отидхъ.

(Слѣдъ отидхъ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. Владимиръ Молловъ.

В. Молловъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! По прѣдложение на нѣколко групи отъ парламента и сжщо тѣй по едно прѣдложение, което е внесено отъ правителството, ние се намираме въ разискване на единъ въпросъ, който има голѣмо, важно държавно значение — въпроса за амнистия на извѣстни лица, провинили се прѣзъ време на войната, при което амнистията или, по-добрѣ, прѣдложението за такова се слага по различенъ начинъ отъ групитъ, които внасятъ това прѣдложение и отъ правителството, което поддържа амнистията отчасти, за извѣстни дѣяния и за извѣстни лица.

Азъ казвамъ, че въпросътъ е отъ важно държавно значение, защото ние ще трѣбва да се произнесемъ, да-ли законитъ на страната, по отношение на извѣстни дѣяния, ще иматъ приложение или нѣма да иматъ, да-ли, слѣдователно, ще трѣбва да бждатъ прѣслѣдвани и наказани извѣстни лица за дѣйствия, за дѣяния, които тѣ сж извършили при дѣйствието на извѣстни закони, които закони смѣтатъ, че тѣзи дѣяния сж прѣстѣпни и наказуеми. Ние ще трѣбва да се отречемъ, слѣдователно, отъ нашия общъ законъ, ще трѣбва извѣстни лица да обявимъ като лица, къмъ които законътъ нѣма да бжде приложенъ. Ще признаемъ, че у насъ, може-би поради това, че редъ амнистии сж давани по съображение не отъ държавенъ характеръ, поради това, че значението на наказанието не се разбира, не се усѣща въ обществото тѣй, както другадъ, понеже на прѣстѣпленieto не се гледа съ онуй отвращение, съ което то се посрѣща въ другитъ страни, въпросътъ като-челъ придобива не толкова важенъ, а повече изкуственъ характеръ, и не се слага на оная почва, на оная становище, на което би трѣбвало да бжде сложенъ, но се разисква по начинъ такъвъ, който въ дѣйствителностъ не може да послужи за неговото разрѣшение. Нѣма защо ние тукъ да се прѣпираме, кои избиратели сж искали амнистията; нѣма защо да се натякватъ избирателитъ на г. Такева или моитъ избиратели. Азъ съмъ избранъ отъ единъ окръгъ, въ който за думата „амнистия“ и дума не е ставало. Може-би и тамъ има единични лица, които биха се възползували отъ тая амнистия, но едно желание за тая амнистия нѣма. Възможно е въ други окръзи — прѣдполагамъ, че това сж Търновскиятъ, Плевенскиятъ и Русенскиятъ — еждѣто числото на подсъдимитъ войници е много по-голѣмо, да има подобно желание. Но ако единъ ораторъ, какъвто бѣше г. Джидровъ, който съ всичкото увлѣчение на своето ораторско изкуство, ви каже, че народътъ иска амнистия, а слѣдъ туй дойде другъ, който ви обявява, че народътъ не иска тая амнистия, вие не можете да правите нито референдумъ, нито статистика, не можете отъ това да разрѣшите въпроса: какъ трѣбва да се постави Народното събрание, отъ какво правило трѣбва да се води за разрѣшението на тая амнистия, да-ли тя трѣбва да бжде дадена или не трѣбва да бжде дадена, и ако бжде дадена, въ какви прѣдѣли, въ какъвъ размъръ?

Азъ казахъ, че нашето законодателство е злоупотреблявало често пѣти съ тая амнистия. Въ нашия политически животъ ние имаме нѣколко амнистии, които въ дѣйствителностъ нѣматъ нищо общо съ амнистията. Има актове, които се наричатъ отъ нашето Народно събрание постановления, които не фигуриратъ като амнистии, които въ дѣйствителностъ сж едни частични, лични амнистии. Давани сж амнистии въ извѣстни случаи за прѣстѣпления, които тѣй сжщо нѣматъ никакво общо значение, за прѣстѣпни дѣяния по избори. И естествено е, че тогава укорътъ е близо, че партията, която иде на властъ, която посрѣдствомъ изборитъ се закрепява на тая властъ, посрѣдствомъ амнистията осигурява единъ видъ нередовното извършване на изборитъ, допуска произволи, допуска прѣстѣпления. Искамъ да кажа, че има такива амнистии, които не могатъ да се поддържатъ сериозно, но сж били давани, и затуй често пѣти у насъ, като послѣдно срѣдство, се прибѣгва къмъ амнистията. Амнистията се явява като едно дѣйствие на надлежнитъ власти за освобождаването отъ наказание извѣстни лица, които по другъ начинъ не биха могли да бждатъ освободени и за освобождението на които, въ дѣйствителностъ, нѣма никакви държавни съображения.

У насъ се злоупотребява и съ помилването, г. г. народни прѣдставители. Трѣбва, за жалостъ, да установимъ това. Помилването, което въ теорията

на правото има своето разумно място, което трябва да бъде упражнявано в известни случаи, когато трябва да се запази известна справедливост, която не съществува в формалния закон — това помилване, казвам, у нас е станало като една четвърта инстанция. Известни лица обикновено, като не сполучат и през Касационния съд да прокарат своето дело, в края на крайщата казват: „Има последна инстанция — това е помилването. Да се отнесем до министъра на правосъдието и, ако можем, да го убъдим, да издъствуваме от него, помилване ще се даде“. И ние виждаме в действителност случаи на помилване, които никак не съответствуват на самия институт, на неговото значение, и които по-скоро компрометират тази върховна власт, която упражнява правото на помилване, но която го упражнява под отговорността на съответния министър. Никой не би могъл да оправдае известни помилвания, напр., на лица, които сж злоупотребили грамадни суми и които слъд няколко години, пръминали в затвора, ги сръщаме пакъ да се разхождат по софийскитъ улици и да оползотворяват тия капитали, които тъ сж сполучили да откраднат или сж ги получили, като сж оцетили държавната хазна. Доколкото не се лъжа, даже и прословутият Мициев сега е на свобода.

Но тукъ въпросътъ не е за помилването. Въпросътъ е, че и съ амнистията могатъ да ставатъ злоупотребления, както сж и ставали. Този въпросъ се разисква и се слага днесъ в такава ширина, въ каквато досега той не е билъ слаганъ въ България, защото пръдпипнитъ амнистии засъгатъ единични лица. Най-голъмата амнистия е засъгала 1.754 души приблизително. Сега ние имаме пръдложение за амнистия на едно много по-голъмо количество, било провинени, било обвинени лица; затуй значението ѝ става много по-голъмо и затуй толкова по-голъма трябва да бъде нашата пръдпазливост, толкова по-внимателно ще трябва ние да се отнесемъ къмъ мотивитъ и къмъ размъритъ на тъзи пръдложение, за да се убъдимъ, да-ли можемъ по принципъ да приемемъ едно подобно пръдложение, и ако го приемемъ, ще трябва да обсъдимъ въ какви размъри, въ какви пръдъли да го приемемъ.

Кои сж, прочее, основанията, отъ които може да изхожда едно законодателно тъло, за да даде една амнистия, за да освободи отъ наказание известни лица или да тури було на известни пръстъпни дъния? Общото правило на наказателното право е безспорно и безсмыъно: за всъко едно пръстъпление трябва да слъдва наказание. Ние ще трябва да наказваме всъкого едного, който е извършилъ едно пръстъпление, защото по тоя начинъ държавата съ най-голъма сигурностъ може да установи известенъ правенъ редъ, може да го закръпи, може да го поддържа. И ако въ това отношение има известно колебание, има известно съмнъние, ако въ обществото вникне убъдението, че за пръстъплението не слъдва наказание, ясно е, че държавата ще подрови своитъ основи, ще подрови правния редъ, който тя поддържа. Обаче наказанието, въобще наказателната репресия сама по себе си не е цълъ на държавата. Възгледътъ, който по-рано е съществувалъ, че въ наказанието се проявяватъ нъкакви пръдопръдълени безусловни повеления било на отечеството, било на държавата, било на справедливостта, този възгледъ въ наказателното право е отстъпилъ място на едно по-друго разбиране — че наказателната репресия трябва да се употребява по възможностъ икономически, защото съ наказанието на едно лице и държавата прътърпъва известна врѣда, защото тя губи, ако наказанието е такова, единъ свой членъ, вижда нагърняване на неговитъ права, и, слъдователно, не е желателно, не може, не бива държавата да злоупотребява съ наказанието.

Нейната цълъ не е да наказва винаги, въ всъки случай безусловно, па ако ще самата държава да загине. Слъдователно, може да има отстъпления, които да се диктуватъ отъ общественъ интересъ, отъ известни съображения по-повелителни, отколкото онова, за което пръди малко ви казахъ. Могатъ да настъпятъ такива събития, такива обстоятелства, при които за държавата ще се появи въпросъ: трябва ли да наказвамъ или не бива да наказвамъ? Възможни сж, пръди всичко, такива събития въ държавата, такива отношения и такива обстоятелства, които да дадатъ право на държавата да каже, че известни дъствия, които въ очитъ на наказателния законъ или на другъ нъкой законъ се сматрятъ за пръстъпни, които сж наказуеми, сега, вслъствие на тъзи нови събития, вслъствие на тъзи нови обстоятелства, като-че-ли губятъ този характеръ. При едно промъняване на политическия строй на една държава, при измъняването на нейния политически редъ, когато не само партиянтъ се смъняватъ, но могатъ да се смъняватъ и формитъ на управлението, когато въ държавата е имало силни политически борби, при които известна частъ отъ населението е била ангажирана съ поддържањето на известни идеи, за които тя се е борила, и борила се е, може-би, съ пръкращане на онъзи граници, които се поставятъ отъ закона, когато този редъ, когато този строй се измънява, когато дохождатъ на властъ поддръжателитъ на сжщитъ тъзи идеи, ясно е, че въпросътъ за тъхъ ще се сложи веднага; тъзи, които сж се борили за възтържествуване на тъзи идеи, на тъзи възгледи, бива ли да бждатъ наказани, могатъ ли да бждатъ подложени на едно наказание. И тогава въпросътъ за амнистия се слага самъ по себе си и се разпънава въ смисълъ, че такива лица не могатъ да бждатъ наказвани; тогава се покрива съ було миналото, тъзи събития пръминаватъ въ историята и държавата търси нови пътища, посредствомъ възраждане, обновление и закръпване на новитъ начала, къмъ своето усъвършенствуване, къмъ своя прогресъ. Г. г. народни пръдставители! Има други случаи, когато такива борби нъма, когато ние не можемъ да говоримъ, че населението е било раздълъено на известни противни лагери, когато нищо не се измънява въ тази държава — въ отношенията на нейния общественъ строй разбирамъ — и когато при все туй може да се появи такъвъ въпросъ, когато може да се запита, да-ли известни пръстъпни дъния не сж отъ такова естество, щото да е пръдпочтително за държавата да не ги наказва. И отъ какви съображения ще се води тогава законодателната или върховната властъ, да даде или да не даде амнистия? Ще трябва да се постави на становището на държавния интересъ и ще трябва да разръши, тази репресия, която би слъждало да се наложи по закона, какви послъствия ще има, да-ли нъма да има такива послъствия, които да отиватъ въ разръзъ съ цълитъ, съ самото съществуване на държавата. Когато наказанието се явява излишно, когато то ще бжде една неумъстна строгостъ, жестокостъ, когато държавата се убъди, че съ наказанието на известни лица тя нъма да постигне никакви цъли, а обратното, че съ наказанието на известна група лица ще се постигнатъ тъкмо противоположни цъли, цъли на ожесточение, цъли на умраза, цъли, може-би, на съвършено разстройство на известни обществени отношения, тогава държавата ще трябва да се замисли, и на този въпросъ, може-би, ще отговори: пръдпочитамъ да дамъ амнистия. Държавата може да пръдпочете да даде амнистия и въ други случаи, въ случаи, когато мисли, че тя сама по себе си е достатъчно силна, че тя като държавна властъ може да игнорира известни събития, да ги смъта, че тъ сж нищожни, че тъ не заслужаватъ наказание, че другитъ пътища,

по които държавата въздѣйствува за запазването на обществения, на правния редъ, ще бѣдат изпълно достатѣчни, за да я запазятъ, за да я закрѣпятъ, и когато и безъ наказание, държавата мисли, че за нейното сѣществуване нѣма да проицлѣзе нищо опасно, нищо лошо. Наказанието прѣслѣдва — това ви е извѣстно — възпитателни цѣли. Ако тѣзи възпитателни цѣли не могатъ да бѣдатъ постигнати, ако държавата се убѣди, че ще докара обратни резултати съ наказанието, когато тя се убѣди, че съвършено излишно и неумѣстно е да наказва извѣстни дѣяния, тогава може да каже: „Азъ отстъпвамъ отъ закона, не прилагамъ този законъ днесъ, утрѣ ще го прилагамъ, както съмъ го прилагала вчера“, и да покрие съ амнистия извършеното, като очаква отъ това неприлагане на наказанието извѣстна полевенъ резултатъ, да прѣслѣдва извѣстна държавна политика, която да закрѣпи основитѣ на самата държава, и по тоя начинъ да каже: „Ако и да не съмъ изпълнила извѣстенъ законъ, при все това съмъ дѣйствувала въ съгласие съ цѣлитѣ, въ съгласие съ основитѣ на държавата, която прѣдставлявамъ“. Това сж горѣ-долу случитѣ, въ които амнистията принципиално намира своето оправданне.

Въ прокарването на тѣзи възгледи другитѣ държави, които иматъ една много по-дълга история, които иматъ една много по-голяма парламентарна практика въ това отношение, сж изработили даже групи дѣяния, групи прѣстѣпления, които могатъ да подлежатъ на амнистия. Ние ще намѣримъ това, примѣрно, въ Франция, където камарата на депутатитѣ е давала често пѣти амнистии. Вие ще видите, че тамъ, като се изхожда точно отъ причинитѣ на извѣстни прѣстѣпления, прѣдвиздатъ се извѣстни групи отъ прѣстѣпления противъ държавата, групи прѣстѣпления, при които извѣстни лица надвишаватъ онѣзи публични права, които имъ се даватъ отъ държавата, извѣстни прѣстѣпни дѣяния, въ които се проявяватъ прѣдимно причини отъ социално естество, стачки и т. н., и още прѣстѣпни дѣяния, които се извършватъ при извѣстни събития, както е било по поводъ на религиознитѣ борби, ...

Д. Кьорчевъ: Масови.

В. Молловъ: Да, масови — ... и на послѣдно мѣсто често пѣти въ Франция сж давани амнистии на дезертьоритѣ; чести амнистии има по тая материя. Между тѣзи групи прѣстѣпни дѣяния ние можемъ да установимъ една обща връзка, а именно връзката, че тѣ сж амнистии, които не сж лични, които иматъ не личенъ характеръ, тѣ не се даватъ за едно, за друго, за трети, за едно, за двѣ, за три прѣстѣпни дѣяния, а тѣ сж амнистии, които се даватъ за масова прѣстѣпностъ, когато може да се каже, че прѣстѣпността е прѣминала онѣзи граници, въ които тя въ нормални врѣмена обикновено сѣществува, обикновено се държи, защото, трѣбва да кажа, колкото и да сж голѣми усилията на сегашнитѣ държави да се броятъ противъ прѣстѣпленията, противъ прѣстѣпността, като-че-ли сѣществува единъ крѣвенъ данѣкъ, който всѣко едно общество, всѣка една държава плаща — на прѣстѣплението, като-че-ли въ всѣко едно общество сѣществува извѣстна прѣстѣпна наситеностъ: трѣбва да има толковъ прѣстѣпни дѣяния — ще бѣде ли 10 хиляди, 12 хиляди, повече ли сж, но толковъ сж, даже проценти има по отношение на тѣзи блага, които се нарушаватъ, прѣстѣпни дѣяния противъ имота, противъ личността и т. н., та и тамъ процентитѣ горѣ-долу се запазватъ. Има държави, които постепенно, посредствомъ тази жестока борба, която сж водили срѣщу прѣстѣпността, сж сполучили да създадатъ извѣстни

групи, ако мога тѣй да кажа, хронически прѣстѣпници; въ градоветѣ ги има, отъ тамъ се вербува прѣстѣпността главно. Но въ други държави, които стоятъ по-назадъ въ културата, където нѣма още такава хроническа прѣстѣпностъ, тя е единъ видъ прѣсната изъ цѣлото общество. Не можемъ ние прѣдварително да правимъ такива заключения, каквито правѣше покойниятъ Ломброзо, да познаваме по външността на едно лице, да-ли е прѣстѣпникъ или не, но можемъ да разчитаме върху едно — че и нашето общество дава такъвъ процентъ на прѣстѣпностъ, какъвто то отъ самото начало приблизително дава, отъ 1886 г. насамъ. При всичко, че ние нѣмаме една статистика на прѣстѣпнитѣ — тя излѣзе сега въ 1910 г. — и по нея ние не можемъ да правимъ точни научни изводи, но едно е горѣ-долу сигурно: ние имаме единъ контингентъ прѣстѣпници въ нашитѣ затвори, който се колѣбае между 11 и 13 хиляди, 12,500 лица. Този е контингентътъ, който ние даваме на прѣстѣпленията годишно, това сж лицата, които влизатъ въ затворитѣ. Естествено е, че числото на дѣлата е много по-голямо. То ще бѣде до 50—60 хиляди въ сегашно врѣме; отъ тѣхъ $\frac{1}{4}$ се свършватъ по единъ начинъ такъвъ, че лицата не влизатъ за изтѣрпяване на наказанието, но това, което се наказва, е толковъ. Искамъ да кажа, слѣдователно, че има една обща причина, извѣстни условия, които влияятъ върху развитието на тази прѣстѣпностъ, че тѣзи условия при нормалния животъ на държавата оставатъ такива, каквито сж, но могатъ да бѣдатъ измѣнени, могатъ да бѣдатъ разколѣбани въ единъ или другъ смисълъ, и могатъ да дадатъ основа за извършването на прѣстѣпни дѣяния, които, ако мога тѣй да кажа, въ бюджета на прѣстѣпността не влизатъ, да прѣдставляватъ единъ извънреденъ бюджетъ. Такива масови прѣстѣпления въ извѣстни врѣмена отъ историята на единъ народъ ставатъ, извършватъ се по причини, които иматъ твърдѣ разнообразенъ характеръ, но причини, които трѣбва да бѣдатъ изучени, трѣбва да бѣдатъ изслѣдвани, трѣбва да бѣдатъ сравнявани съ нормалнитѣ, за да можемъ и ние да извадимъ онова заключение, което трѣбва да извадимъ въ случая.

Правилото, отъ което ние слѣдва тукъ да се ржководимъ е, слѣдователно, установено. Ние ще трѣбва да вникнемъ въ характера на тази прѣстѣпностъ, за която се иска амнистия, ще трѣбва да разберемъ, кой сж причинитѣ на тази прѣстѣпностъ, ще трѣбва да се удостоверимъ въ нейния масовъ характеръ, и тогава ще трѣбва да прѣцѣнимъ, какъвъ въ случая трѣбва да бѣде, какъвъ въ случая е държавниятъ интересъ: да-ли държавата може да не прилага наказанието, да-ли съ неприлагането на наказанието нѣма да докара извѣстни противни на себе си, противодържавни послѣдствия, или ще трѣбва да приложи това наказание съ рискъ да го прилага къмъ много лица, съ рискъ, че съ това ще остави недоволни и близкитѣ и самитѣ тѣзи лица. Въпросътъ, ако се слага на това становище, е единъ въпросъ на една държавна политика, единъ въпросъ, който трѣбва да бѣде разискванъ съвършено обективно, да бѣде разискванъ съвършено хладнокрѣвно, въпросъ, който само съ патосъ не може да се разрѣши. И азъ виждамъ, че между насъ, които, както виждате, поддържатъ или сж подписвали различни прѣдложения — правителственото не е подписано, но то изразява мнѣнието на болшинството — сѣществува това разбиране, колкото и да се говори инакъ. Азъ съгласявамъ, че въ всичкитѣ тѣзи три прѣдложения, които сж прѣдъ мене, се прави политика, може-би, несъзнателно. Правителството, по извѣстни съображения, опрѣдѣля амнистията за извѣстни дѣяния, за извѣстни лица. Ние сящото го намираме и въ другитѣ двѣ прѣдложения: и въ

предложението, което е подписано от замедлската група и групата на обединените социалисти, вървам и от радикалната група, и въ предложението на работническата социал-демократическа партия, което е приподписано отчасти от сжщитъ лица. И въ едното и въ другото предложения вие можете да намърите известни изключения: или това ще се амнистира, или друго ще се амнистира. Но, колкото и да е малъкъ предѣлътъ на тѣзи дѣяния, които се изключватъ отъ амнистията, това не важи, важи едно, че въ съзнанието на вносителитѣ е сжществувало убѣждението, че въпросътъ за амнистията е единъ въпросъ на политика, не е само единъ въпросъ, ако мога тѣй да кажа, на вътрѣшни убѣждения, и тѣ сж мислили, че прѣследватъ известни цѣли и сж освобождавали известни дѣяния отъ наказания, защото сж мислили, че наказанието ще бѣде или излишно, или неумѣстно, а други сж оставили да бѣдатъ подложени подъ наказание, и, слѣдователно, становището, на което се намираме ние всички, е сжщото. Но ако становището е сжщото, въ поддържането на това становище азъ съгласявамъ голѣма разлика, съгласявамъ голѣми отклонения, които мисля, че въ дѣйствителностъ не спомогатъ за разрѣшението на единъ въпросъ, който трѣбва да бѣде разрѣшенъ по единъ умѣстенъ, справедливъ и държавнически начинъ. Вие ще ме запитате, защо. Слушайте рѣчитѣ, които отъ вчера насамъ се произнесоха отъ тази трибуна. И главниятъ мотивъ на оратора отъ страна на обединената социал-демократическа група, г. Джидровъ, бѣше не само тоя, че народътъ иска амнистия, но че амнистията непрѣмѣнно трѣбва да бѣде не за дребнитѣ дѣяния, но за най-важнитѣ прѣстѣпни дѣяния, че амнистията трѣбва да бѣде най-широка, че въ тази амнистия трѣбва да влѣзатъ всички прѣстѣпления, трѣбва да влѣзатъ всички лица, които сж вземали участие въ войната като войници, разбира той, и които сж гълтали онѣ бацилъ, който се е развивалъ отъ буржоазнитѣ партии въ войската, бацилусъ креминалисъ г. Джидровъ, да го наречемъ тѣй, както трѣбва да се нарече, и че този бацилъ постепенно въ голѣмо количество е влизалъ въ редоветѣ на армията, всички сж го гълтали и отъ гълтането на този бацилъ се е породила тази прѣстѣпностъ. Прѣстѣпниятъ бацилъ, както виждате, се различава отъ обикновения, защото обикновено бацитѣ причиняватъ различни болести, а тукъ този бацилъ е билъ единственъ и е причинилъ най-разнородни прѣстѣпления. Но, което е още по-чудно, то е, че този бацилъ, прѣди да се роди на българска почва, на буржоазна почва, ще кажа азъ, е успѣлъ да прѣхвъркне въ Америка и да се загнѣзди въ гърдитѣ на онѣзи, казватъ, 21 или 26 хиляди български синове, които прѣди мобилизацията още сж мислили, че нѣма защо да се връщатъ въ своето отечество да му помагатъ въ тѣзи критически минути. Виждало, че ако така слагаме този въпросъ, за такава широка амнистия, ние трѣбва тогава да внесемъ вътрѣ всичко. Ние нѣма защо да освобождаваме офицерството; офицерството е било при по-благоприятни условия — нѣма защо да пледираме по този въпросъ, ясенъ самъ по себе си — но и то е гълтало този бацилъ. И очевидно е, че гълтането на този бацилъ нѣкакъ си е повлияло и върху правителственото предложение, защото и то отчасти отнесло

тази прѣстѣпностъ къмъ офицерството, за да може да го амнистира и него. Но тогава, като ние смѣтаме, че е имало такъвъ прѣстѣпенъ бацилъ, защо ще освободите онѣзи прѣстѣпления или онѣзи прѣстѣпници, които сж извършени не отъ войници, но отъ тѣзи, които сж били останали, които не сж взели участие въ войната, които при все това сж се намирали въ едни тежки икономически условия. Уважаемиятъ г. Коларовъ ви говори за мизерията, която е сжществувала, за докатенията, които сж били извършени по отношение сѣмействата на войницитѣ. За щастие, трѣбва да кажа, че не сж многочислени, и ще го потвърдя това, г. Коларовъ. За щастие казвамъ. Може-би въ известни случаи да е имало тежки нарушения, но изобщо не сж били многочислени.

В. Коларовъ: Въ Пловдивъ имаше женски бунтъ.

В. Молловъ: Женски бунтъ — за да се върнатъ мъжетѣ, г. Коларовъ, а не защото тогава е било извършено срѣщу женитѣ нѣщо сериозно. Тая прѣстѣпностъ прѣзъ врѣме на войната азъ съмъ я слѣдилъ отъ близко и мога да ви кажа, че непрѣдпазливъ пожаръ, прѣстѣпления по реквизицията, чл. чл. 144 и 145, съпротива на властѣта, явно насилие, това е то главното, а по нѣкой пътъ имаше случаи на непрѣдпазливо убийство, имаше случаи на умишлено убийство много нарѣдко, кражби имаше доста много, кражби съ взломъ, обаче изнасилвания на жени, напр., въ цѣлия районъ на Софийската дивизионна областъ, слѣдователно, като вземете Видинъ, Враца, Кюстендилъ, София, въ най-голѣмий окръгъ, имаше два случая.

Сега, качаване отъ кметоветѣ и други, то е друга работа. Но, казвамъ, ако този прѣстѣпенъ бацилъ е билъ така всеобщъ, ние ще трѣбва да прострѣмъ тогава нашето покровителство, нашитѣ милостиви крилѣ и върху тѣзи малко прѣстѣпници, които сж останали въ предѣлитѣ на България безъ да взематъ участие въ войната, ние ще трѣбва тогава да внесемъ всичко въ тази амнистия. И доколкото азъ разбрахъ г. Коларова, той пледираше, че покрай чисто войнишкитѣ прѣстѣпления противъ дисциплината, има и други прѣстѣпления: убийство, кражба, мародерство, че и тѣ се дължатъ до известна степенъ — азъ тѣй разбрахъ — на това настроение, на това незадоволство, на това възмущение.

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Г-да! Часътъ е 8. Споредъ правилника, трѣбва да вдигнемъ засѣданието.

В. Молловъ: Азъ бихъ ви молилъ да ми се даде възможностъ да продължа въ понедѣлникъ, защото сега не ще мога да свърша.

Председателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Които г. г. народни прѣдставители сж съгласни да се продължи засѣданието, докато свърши г. Молловъ, да си вдигнатъ ржката. (Малцинство) Народното събрание не желае да се продължи засѣданието.

Слѣдующето засѣдание ще бѣде въ понедѣлникъ съ сжщия дневенъ редъ.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. вечеръта)

Председателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Подпредседателъ: Д-ръ И. Момчиловъ.

Секретаръ: М. Зелковъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гължовъ.